

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN **SVAZEK 21**

CESTA K VÍTĚZNÉMU ÚNORU 1948 NA NOVOJIČÍNSKU

František Schwarz

Historické Únorové vítězství naší dělnické třídy vedené Komunistickou stranou Československa je v nejnovějších dějinách našeho lidu nejvýznamnější revoluční událostí, která završila těžké třídní boje naší dělnické třídy za společenský pokrok a socialistický společenský řád. Cesta k tomuto vítězství byla těžká a složitá. K vítěznému socialismu mohla naší dělnickou třídu vést a dovést jen marxisticko-leninská KSC, zocelená ideově a politicky v třídních bojích proti kapitalismu v období 1. CSR, zejména v době hospodářské krize v 30. letech, v letech bojů na obranu republiky proti nebezpečí fašismu a v národně osvobozené a antifašistickém odboji proti německým okupantům.

Cesta k vítězství socialistické revoluce v naší zemi byla však usnadněna tak významnými dějinnými událostmi, jako bylo historické vítězství Sovětského svazu nad německým fašismem ve 2. světové válce a osvobození našich národů a naší země Sovětskou armádou. Tyto události bezprostředně podmínily vítězství a charakter naší národní a demokratické revoluce, k jejímž prvořadým výsledkům patří historická skutečnost, že rozhodující politickou úlohu v naší zemi začal sehrávat pracující lid. Vítězstvím národní a demokratické revoluce v květnu 1945 a přijetím a realizací významných demokratických vymožeností Košického vládního programu začal v našem státě společenský proces, který pod vedením KSC vyústil v porážku buržoazie a reakce v únoru 1948.¹⁾ Únor 1948 je proto historickým mezníkem i na revoluční cestě KSC, která se stala rozhodující a vedoucí silou výstavby socialistického společenského řádu v naší zemi. Pod jejím bezprostředním vedením se v průběhu uplynulých třiceti let socialistické výstavby naplňovaly ideje vědeckého socialismu a celých generací bojovníků za socialistický společenský řád, který se v naší zemi stal reálnou skutečností. Inspirojící a přetvářející síla Únorového vítězství, která zůstane trvalým zdrojem poučení a revolučním odkazem, se projevila ve všech oblastech života naší společnosti a výrazně zasáhla a změnila společenský, politický, hospodářský a kulturní život i v okrese Nový Jičín.²⁾ Změnil se zásadně život všech pracujících a okres se stal vyspělým okresem socialistickým. Avšak i zde, zamýšlíme-li se nad politickým vývojem let 1945—1948, byla cesta k vítězství socialismu procesem složitým a obtížným.

Ze sociálně ekonomického hlediska lze Novojičínsko charakterizovat ke konci kapitalismu jako agrárně průmyslový region, ve kterém se v důsledku nerovnoměrného vývoje kapitalismu rozvinula jen v Kopřivnici a Studénce významnější strojírenská výroba, v ostatních městech existovala jen stagnující výroba textilní nebo jiných druhů spotřebního zboží, která ani v letech konjunktury neumožňovala plnou zaměstnanost a přiměřené sociální postavení dělnictva. Převládala zde zemědělská, hlavně neproduktivní zemědělská malovýroba, třebaže poměrně velké procento půdy bylo v držení cizáckých velkostatkářů. Většina průmyslových podniků byla v rukou německé buržoazie. Těžké sociální postavení dělnictva a velkého počtu zemědělských dělníků vedlo již v době 1. CSR k ostrým třídním bojům i v našem okrese, které byly ve své převážné většině vedeny KSC.³⁾

Celkovou situaci však komplikovaly na konci třicátých let na Novojičínsku národnostní poměry a pronikání fašistické a nacistické ideologie mezi německé obyvatel-

Z výstavby sídliště v Novém Jičíně:

Na přední straně obálky
ulice Budovatelů,
na zadní straně obálky dva pohledy
na novou budovu ZDŠ na ulici
Jubilejní — foto Miloš Lossmann

stvo, jehož naprostá většina podlehl nepřátelským postojům proti čsl. státu; vystupňovaný šovinismus vůči českému lidu a národu vyvrcholil v období téměř sedmileté německé fašistické okupace.

Je proto pochopitelné, že po osvobození území okresu ve dnech 28. dubna až 7. května 1945 Sovětskou armádou a po vítězství národní a demokratické revoluce znamenala realizace jednotlivých bodů Košického vládního programu v podmínkách Novojičínska vedle pronikavých změn politických, ekonomických a sociálních též závažné změny národnostní a kulturní. Nutno také říci, že již od prvních dnů a týdnů po osvobození na rozdíl od ostatních tehdejších politických stran prosazovala důsledně v okrese plnění všech bodů Košického vládního programu jen komunistická strana, jejíž řady se začaly tehdy znovu formovat. Od prvních dnů po osvobození bojovali komunisté a nové orgány lidové moci — revoluční národní výbory, v nichž zaujali v mnoha místech již od počátku vedoucí postavení. Brzy však museli v souladu s posláním Národní fronty bojovat v národních výborech za uskutečnění Košického vládního programu, a to jak v politickém a veřejném životě, tak v továrnách, v zemědělské politice, v odborovém a mládežnickém hnutí. A to hlavně tehdy, když realizace socializačních bodů Košického vládního programu čím dále tím více narážela i v našem okrese na nezájem, ba na odpor některých představitelů stran národně socialistické, lidové a pravicově orientované části sociálně demokratické strany. Je zcela pochopitelné, že v popředí veřejného úsilí a dění v poválečném období byly závažné úkoly k obnovení nejdůležitějších životních podmínek, tj. zásobování, dopravy a spojů, odstranění nejzávažnějších válečných škod, zajištění národního majetku a veřejného pořádku, očista politického a veřejného života od nepřátel a zrádců, které nemohly být ani přes politické různice tehdejších politických stran ponechány stranou nebo prostě shozeny se stolu. Naopak v průběhu jejich řešení došlo k postupnému třibení politických přístupů mezi komunisty a funkcionáři a reprezentanty ostatních politických stran. A je nanejvýš pozoruhodné, že přestože komunisté řešili v té době tak náročné, složité a závažné úkoly, získali si díky své zásadové a nekompromisní politice rozhodně sympatie a důvěru pracujících i v našem okrese. Výrazem této skutečnosti byl růst počtu organizací KSC, neboť v poměrně krátké době po osvobození přibýly k původním 25 organizacím strany z r. 1938 organizace KSC v naprosté většině obcí okresu a při všech větších závodech. Mimořádně rychle rostly řady členstva strany. Tak v Příboře měla komunistická organizace v r. 1938 jen 36 členů, avšak koncem roku 1945 již 665 členů; počet členů strany ve vesnické organizaci v Hodslavicích vzrostl z 15 v r. 1938 na 120 v r. 1945. A obdobně tomu bylo ve většině závodních organizací. Mezi početně nejsilnější organizace strany patřily také organizace v nově osídlených obcích okresu, z nichž KSC jako např. v Bartošovicích získala v květnových volbách 1946 absolutní většinu hlasů, nebo se stala nejsilnější politickou stranou. Tak tomu bylo v dalších 27 obcích z celkového počtu 67 obcí okresu.

Byla to však nejen zásadová politika KSC, její obětavé a důsledné prosazování zájmů a potřeb pracujících měst i venkova, ale byly to i výsledky dosažené v uskutečňování Košického vládního programu v našem okrese, které strhávaly masy na její stranu. K revolučním opatřením Košického vládního programu patří na přední místo znárodnění všech důležitých průmyslových závodů, velkostatkářské půdy a konfiskace německého majetku a majetku cizí velkoburžoazie a zrádců, které v r. 1945 provedly za rozhodného podílu komunistů národní výbory. Na území dnešního okresu Nový Jičín byl německý zemědělský majetek zkonfiskován celkem v 72 obcích, z toho ve 48 obcích celý katastr. Jen ve 46 obcích původního území okresu Nový Jičín z r. 1938 bylo zkonfiskováno 19 010 ha zemědělské půdy, z níž bylo 13 938 ha přiděleno 2447 drobným a středním rolníkům, 2000 ha vznikajícímu socialistickému sektoru — československým státním statkům a 1072 ha bylo ponecháno jako půdní re-

zerva národním výborům k dalšímu disponování a využití. V procesu této demokratické pozemkové reformy byly i v našem okrese odstraněny křivdy a nedostatky buržoazní pozemkové reformy z doby 1. ČSR. V souvislosti s osídlováním okresu českým a slovenským obyvatelstvem usilovali komunisté proti politickým intrikám a spekulacím záměrům pravicových politických stran o spravedlivé přidělování půdy, hospodářských, obytných a živnostenských objektů osidlencům a o řádný výkon správy národního majetku v zájmu obnovy a dalšího rozvoje našeho národního hospodářství.⁴⁾

Mimořádné úsilí vyvíjeli komunisté na závodech nejen při obnově výroby, ale také při ustavování závodních rad a při prosazování myšlenky jednotného revolučního odborového hnutí mezi dělnictvem a pracujícími.

Obětavě a nadšeně se podíleli na organizaci a budování jednotné organizace mládeže — Svazu české mládeže (SCM) a stavěli se rozhodně proti rozbíječským snahám čsl. strany lidové, národně socialistické a sociálně demokratické. Počet organizací SCM v okrese rychle stoupal a mládež se začala nadšeně podílet na veřejném a kulturním životě. Jen v mírových žních v r. 1945 odpracovala při žňových a zemědělských pracích na Novojičínsku 96 000 brigádnických hodin. Komunisté usilovali o prosazení svého vlivu i v tehdejších tělovýchovných organizacích a v Jednotném svazu českých zemědělců, kde se však ještě dlouho uplatňovaly vlivy a zájmy stran pravicových. K úspěšnému prosazení politiky KSC mezi pracujícími našeho okresu přispěla v té době významnou měrou rozsáhlá agitační a uvědomovací činnost stranických organizací mezi občanstvem a mládeží, organizování veřejných schůzí a vystoupení předních stranických funkcionářů. Tato veřejná vystoupení měla jasný, konkrétní a mobilizující politický obsah, zaměřený na prosazení hlavních úkolů Košického vládního programu, politických a sociálních požadavků dělníků, rolníků a ostatních pracujících.

Avšak byla to nejen rozsáhlá a účinná politická agitace, nýbrž především fakt, že komunisté byli organizátory a stáli v předních řadách velkého budovatelského úsilí a hnutí v továrnách, ve městech a obcích, všude tam, kde se tvořil nový život, kde bylo třeba odhodlání a nadšení, pracovní obětavosti a revolučního elánu.

V tomto období komunisté v Novém Jičíně, Příboře a Štramberku organizovali brigády na zvelebení města, v řadě dalších míst brigády na pomoc zemědělství, dólům a průmyslovým podnikům, tisíce a desetitisíce hodin odpracovali při obnově a roztáčení kol závodů, při obnově cest a komunikací, veřejných budov, škol a při obnově kulturních zařízení. Osobní příklad spojovali s osobní agitací a s přesvědčováním o správnosti politiky KSC. To bylo také ta neúčinnější agitace před volbami do Ústavodárného národního shromáždění v květnu roku 1946. Je proto zcela pochopitelné, že tyto volby skončily přesvědčivým vítězstvím Komunistické strany Československa i v okrese Nový Jičín. KSC získala v bývalém okrese Nový Jičín v těchto volbách 31,6 % hlasů před stranou lidovou (29,6 %), soc. demokratickou (21 %) a národně socialistickou (18 %).⁵⁾ Těmito výsledky byl vyjádřen změněný a dále se měnící poměr politických sil ve prospěch politiky KSC a ve prospěch cesty nastoupené ke společenskému pokroku a socialismu. Tento změněný poměr sil se také projevoval v nově ustavených národních výborech, v nichž skončila pro KSC nevýhodné paritní zastoupení, zavedené od počátku října 1945, které již dávno neodpovídalo politické situaci vzniklé po osvobození a po vítězství naší národní a demokratické revoluce.

Výsledky dosažené v květnových volbách r. 1946 sice reflektovaly správnost politiky komunistické strany v podmínkách okresu, avšak současně ukazovaly ještě značný vliv strany lidové a národně socialistické v jeho některých částech, jemuž bylo nutno čelit jen zintenzívněním politické a uvědomovací práce KSC a jejím ofenzivním přístupem k upevňování a prohlubování výsledků a revolučních vymožeností národní

a demokratické revoluce, zakotvených po vítězných volbách v budovatelském programu Gottwaldovy vlády.

Nastoupený politický vývoj začal však i v okrese Nový Jičín stále častěji narážet na odpor reakčních sil pravicových stran, které se pokusily zvláště po volbách v roce 1946 nastoupený vývoj nejen brzdit, ale i zvrátit, zvláště pokud šlo o další proces znárodnění a prosazení sociálních vymožeností pracujících. Těmto snahám však komunisté čelili odhodlanými politickými střety, které nekompromisně odhalovaly reakční a protilidovou politiku pravicových stran a jejich přísluhovačů, jak tomu bylo např. ve Frenštátě a Fulneku, kde došlo k pokusům vrátit znárodněné továrny bývalým fabrikantům. Politické neúspěchy vedly tyto strany, které si uvědomovaly, že ztrácejí půdu pod nohama, v podmínkách našeho okresu k dalším otevřeným i skrytým akcím, které měly ztížit a zkomplikovat práci národních výborů, vést k potížím na závodech, zhoršit zásobování, otrávit politickou atmosféru a vyvolat nedůvěru k politice KSČ a Gottwaldovy vlády. Takovito postup zvolily reakční síly pravicových stran při řešení řady otázek, zvláště v r. 1947 a počátkem r. 1948, když i v novojičínském okrese bylo nutné překonávat problémy ve výrobě, ve znárodněných továrnách a vážné ekonomické problémy způsobené zemědělské výrobě a zásobování katastrofálním suchem. Politické postoje a záměry zpátečnických živlů čl. strany lidové, národně socialistické a sociálně demokratické se začaly projevoval také v práci závodních rad a odborových organizací na závodech, v mládežnických a tělovýchovných organizacích, na školách, ale také v úřadech a institucích a všude tam, kde si tyto strany udržely dosud vliv. Byla to nejen reakce na rostoucí úspěchy politiky KSČ, na další zřejmý posun v poměru politických sil ve prospěch komunistů, ale také zřejmá příprava na frontální útok proti lidové demokratickému zřízení a jeho vymoženostem, tak jak to reakční síly zamýšlely v celostátním měřítku cestou reakčního puče za podpory západních mocností, který by přivodil zvrát nastoupeného vývoje v našem státě.

Také v novojičínském okrese začaly politické konflikty a spory nabývat vážných a krizových rozměrů koncem r. 1947 a začátkem r. 1948, kdy v celostátním měřítku začlo narůstat nebezpečí vážné politické krize. V atmosféře již probíhající politické krize se ve dnech 14.—15. února 1948 sešla v Novém Jičíně IV. okresní konference KSČ, která přispěla rozhodujícím způsobem k zaktivizování základních organizací KSČ a naprosté většiny členů.⁶⁾ Na této konferenci 280 delegátů přijalo mobilizační výzvu k nástupu do boje proti záměrům reakce. Z ní vzešlo prohlášení o vnitropolitické situaci a situaci na Novojičínsku, které svým odhodlaným závěrem odhalovalo ztrdné postoje pravicových sil politických stran. V prohlášení se říkalo, že KSČ se staví na vedoucí místo do čela dělnické třídy, do těžkých bojů za práva veškerého pracujícího lidu, za práva, která jsou vážně ohrožena reakcí. Prohlášení končilo slovy: „Pracující lid spoléhá na nás, spoléhá na naši revoluční chrabrost a věří, že nezklameme. Věří, že splníme, k čemu jsme se zavázali v pohnutých dnech vítězné květnové revoluce r. 1945 a co jsme národu slíbili Košickým vládním programem. Pracující lid měst a vesnic, z továren a polí věří, že my, příslušníci KSČ, doneseme vítězné prapory svobody a práce k slavným dnům velikého vítězství našeho lidu.“

Delegáti konference na toto prohlášení složili svůj slib. Prohlášení bylo přijato s velkým uspokojením a naprostým souhlasem ve všech základních organizacích okresu. Již v následujících dnech po konferenci se pokusily okresní sekretariáty ostatních stran zpochybnit o znevážit politiku a program okresní organizace KSČ na veřejnosti.⁷⁾ Zcela záporný postoj k jeho obsahu a k politice KSČ zaujala okresní představenstva čl. strany lidové, národně socialistické a sociálně demokratické.

Zpráva představenstva ÚV KSČ ze dne 18. února o příčinách vládní krize byla představenstvem OV KSČ v Novém Jičíně přijata jako výzva k rozhodujícímu politickému střetu. Téhož dne byly okresní výbory stran Národní fronty vyzvány představenstvem OV KSČ, aby se vyjádřily k politické situaci a sdělily, zda podporují své zá-

stupy v ústředních výkonných výborech. Na tuto výzvu odpověděly okres. sekretariáty, že jejich postoj k politické situaci je určen ústředními výkonnými výbory a nikoliv postoj členů stran v obcích a organizacích. Tím se ovšem zcela otevřeně postavily na stranu reakce. Okresní výbor KSČ proto přistoupil k mobilizaci závodů, což se projevilo zvláště při volbách delegátů na sjezd závodních rad ve dnech 22. a 23. února 1948. Představenstvo OV KSČ dalo rovněž pokyn k ustavení závodních milicí, jimž světilo ochranu závodů, svolalo výbory místních organizací a vedlo je k přípravě a ustavování místních akčních výborů NF. A když ještě i 23. a 24. února okresní sekretariáty uvedených tří stran se odmítly podílet na ustavení okresního akčního výboru NF, stalo se tak nakonec bez jejich účasti, a to 25. února v bývalém Domě osvěty v Novém Jičíně na Slovanské ulici. Ustavující schůze se zúčastnilo 36 zástupců politických stran, organizací a složek NF, představitelů veřejného života, závodů a úřadů.⁸⁾ Po svém ustavení OAV provedl pak politickou očistu v okresních orgánech a institucích tehdejšího okresu Nový Jičín.

Nejvýrazněji na rostoucí politickou krizi v našem státě reagovalo počátkem r. 1948 dělnictvo v největších závodech okresu.⁹⁾ Ve všech větších továrnách dnešního novojičínského okresu, hlavně však v tak důležitých, jako byla Tatra Kopřivnice, Vagónka Studénka, Pal (dnes Autopal) Nový Jičín, Tonak Nový Jičín, Koh-i-noor Bílovec, Optimit Odry, MEZ Frenštát p. R., Transporta (nyní Tatra) Příbor a v několika dalších měla KSČ nejsilnější zastoupení v závodních radách již před únorem 1948. U naprosté většiny dělníků se již tehdy projevovale odhodlání bránit vymoženosti národní a demokratické revoluce i se zbraní v ruce. Převážná část dělnictva se nedala zmást propagandou a demagogií některých horlivých stoupců nekomunistických stran. Jejich působení se však negativně odráželo v činnosti závodních rad, ve vyvolávání sporů a třenic, v úsilí o rozsévání nedůvěry vůči politice KSČ a ve snaze zabránit dalšímu postupu socializačních opatření.

K jednomu z nejvážnějších střetů s přívrženci reakce došlo počátkem r. 1948 v závodě Tatra Kopřivnice, kde vleklé problémy ve výrobě vedly v listopadu a kovárně ke stávkě, jež se rozšířila na celý závod. Za velmi napjaté politické situace na závodě ve dnech 16.—22. února 1948 byl svolán aktiv funkcionářů KSČ, na němž byla přijata nezbytná opatření k ochraně a astraze závodu. Z členů KSČ také vznikla první jednotka Lidových milicí. Přes odpor pravičáků bylo odesláno z Tatro 10 delegátů na celostátní sjezd závodních rad do Prahy, byla schválena a odeslána rezoluce k podpoře politiky K. Gottwalda a v celém závodě proběhla dne 24. února spontánně a disciplinovaně generální stávka. Politickou očistou, provedenou akčním výborem na závodě po únorovém vítězství byla uvolněna cesta k jeho socialistickému rozvoji a rozmachu.

Ve Vagónce Studénka se politická situace vyhrtila až v únorových dnech 1948, hlavně v souvislosti s volbou delegátů na sjezd závodních rad do Prahy. Také zde došlo ke zřízení jednotky Lidových milicí, k volbě nové závodní rady a k ustavení akčního výboru, který rozpustil závodní organizace národně socialistické a lidové strany a provedl nezbytné kádrové změny.

A obdobně probíhaly politické boje dělnictva v únorových dnech r. 1948 také v největších novojičínských továrnách Tonak a Pal, v závodě Optimit Odry, ve Štramberské cementárně a lomu Kotouč a v tehdy mladém závodě MEZ Frenštát. Ve všech těchto závodech se naprostá většina dělnictva otevřeně a rozhodně postavila za politiku KSČ, za další plnění programu Gottwaldovy vlády NF a za pokračování socializačních opatření a socialistickou budoucnost naší země. Ve všech závodech byly v únorových dnech ustaveny jednotky Lidových milicí a akční výbory, jež významným způsobem přispěly k zachování pořádku a k poměrně rychlé konzolidaci politických poměrů v závodech našeho okresu, které jako první vykročily na cestu socialistického budování. Dělnická třída v našich závodech svou politickou uvědomělostí a aktivitou

rozhodně ovlivnila politickou atmosféru v našem okrese ve prospěch vítězné socialistické revoluce.

Slavným Únorovým vítězstvím si KSC získala nebývalou důvěru a oporu naší dělnické třídy a širokých mas našeho pracujícího lidu. Byla nastoupena cesta k socialistickému společenskému řádu v našem státě.

A 30 let socialistické výstavby nejen potvrdilo správnost této cesty, ale zásadně změnilo naši zemi i život v našem okrese. Novojičínský okres se stal v průběhu socialistického budování okrese s vyspělým socialistickým průmyslem, s produktivní socialistickou zemědělskou velkovýrobou, s moderním školstvím, zdravotnictvím a s vysokou životní úrovní. Revoluční odkaz Únorového vítězství bude naplňován i nadále jeho rozvojem, výstavbou a důslednou a tvůrčí realizací usnesení a závěrů XV. sjezdu KSC.¹⁰⁾

Poznámky:

- 1) Srov. V. Bifák, Únor 1948 — historický přelom v dějinách našeho lidu a nedílná součást světového revolučního procesu, in: K 30. výročí Vítězného února (Materiály z celostátního semináře ÚV KSC ve dnech 14. a 15. prosince 1977 v Praze), str. 7—17.
- 2) Srov. J. Kempný, Výsledky socialistické výstavby v Československu a aktuální úkoly v rozvoji národního hospodářství, tamtéž str. 39—49.
- 3) Viz K. Kadlčík, Materiály k historii KSC na Novojičínsku v l. 1921—1925, in: K historii KSC na Novojičínsku, Nový Jičín 1971, str. 28 až 64.
- 4) Viz K. Kadlčík, Boj za vytvoření podmínek pro Únorové vítězství pracujících na Novojičínsku, tamtéž str. 73—75.
- 5) Tamtéž str. 87—88.
- 6) Viz ročenka „V. okresní konference KSC Nový Jičín ve dnech 9.—10. dubna 1949“, Nový Jičín 1949.
- 7) Viz elaborát OA Nový Jičín z r. 1977 — Únor 1948 — přehled nejdůležitějších událostí v okrese Nový Jičín.
- 8) OA Nový Jičín, plakát s provoláním OAV k Únorovým událostem v r. 1948 (sbírka plakátů).
- 9) Viz kap. V předvečer Února 1948 a Únorové dny 1948, in: K dějinám Tatry Kopřivnice III, str. 235—240; K. Stecher, Únor 1948 v Tatře (vzpomínky), záv. čas. Tatrovák, únor 1978; J. Kostka, Historie odborového hnutí ve Vagonce Studénka v období 1946—1960 (elaborát); Z Matějka, Průběh únorových událostí 1948 v Autopalu Nový Jičín (elaborát); A. Kunc, L. Hruška, O. Kovář, O průběhu únorových událostí 1948 v závodě Tonak Nový Jičín (elaborát); Vznik a vývoj jednotky LM v n. p. Optimit Odry (elaborát závodu Optimit); Vzpomínky pracovníků závodu Kotouč Štramberk ss. Bárty, Janka a Veřmiřovského dle zpracování E. Grepla.
- 10) Viz ročenka Okresní konference KSC, Nový Jičín 1978.

Z MINULOSTI PALAČOVA

Adolf Turek - František Schwarz

Palačov patří mezi osady, které vznikly vnitřní slovanskou kolonizací pohraničního hvozdu ve 13. a 14. století. Ukazuje na to především jméno, které se v českých pramenných textech objevuje od r. 1497 ve formě Palačov, r. 1793 a 1798 též Palczov, v německých v r. 1603 jako Pallackow, 1676—1809 Paltschendorf, 1798—1945 Palzendorf, 1807 Patschendorf, Patzendorf, 1850 Paltzendorf, 1854 Platzendorf;¹⁾ v latinském textu 1693 na mapě Vischerově, kdy je obec poprvé zachycena kartograficky, ve tvaru Pausdorf.²⁾ Jména zakončená na -ov jsou possessiva (přivlastňovací) a dokládají, že původním majitelem, event. zakladatelem, dvora nebo vsi byl nějaký Paleč či Palač a že snad obec byla původně drobných manským nebo vladýckým statečkem. Nasvědčuje tomu snad i prvá historická zpráva o vsi v latinsky psaném prameni, podle níž Vok z Kravař, pán na Starém Jičíně, zapsal a dal vložit do desek v r. 1378 50 hřiven věna na vsi „Palczov“ Kateřině, ženě Jana z Pržno.³⁾ Také sídelní typ obce — krátká řadová ves — je produktem této pozdější kolonizace; domy řadového půdorysu ani záhumenice neprobíhají totiž celým katastrem.⁴⁾ V Palačově zabírají záhumenice jen část katastru a řadový půdorys je jednostranný; 12 gruntů, tvořících „selskou stranu“, stojí v řadě na jihozápadní straně kopce Pahrobku, poněvadž potok Mřenka se často rozvodňoval a tvořil bahnitou „Dalinu“. Na těchto 12 usedlostí navazovaly až do združenosti záhumenicové pásy. Další dvě rolnické usedlosti, vzniklé snad z původního dvora (jádra osady), měly polnosti u cest směrem ke Starojické Lhotě a Lešné, jedna usedlost ležela „V kútě“ a po 2 zahradinách (půlgruntech, resp. čtvrtgruntech) Na předevsi a V kříbi. Dolina byla obecní a vznikaly zde později usedlosti chalupnické (domkařské)⁵⁾ podobně se budovaly i Na kopcích aj.

Palačov náležel od 14. stol. neustále k panství starojickému a velikost vsi se do 17. stol. mnoho neměnila. V r. 1516 přinesli zemské berně 4 zl. fojt a konšel Jan Bulík od 19 usedlých, jedné vdově a jednomu chudému bylo odpuštěno 15 grošů a z fojtství dali 16 grošů.⁶⁾ Instituce fojta a konšela i sídelní typ vsi ukazují na to, že byla založena na purkretním (zákupním) právu, tedy že rolníci drželi své usedlosti v dědičném nájmu. Fojt měl odedávna jeden ze dvou mlýnků v Dalině a právo výčepu, musel však od r. 1539 přestat odebírat pivo z Nového Jičína a začal ho odebírat z Hustopečí a pak z nového panského pivovaru na Starém Jičíně (asi už od sklonku 16. věku).⁷⁾ Tehdy opět slyšíme o fojtu Jiříkovi. Z jiných pramenů se připomíná r. 1537 Jan Vozataj, r. 1569—1580 fojt Jakub, jehož syn byl zabit v Lipníku Janem Dobšicem ze Splavu.⁸⁾ Z r. 1580 pochází doklad, že jedním ze tří přísedících hrdelního práva na panství Starý Jičín byl i fojt z Palačova.⁹⁾ Mnohem úplnější seznam jmen máme z období 1610—1650; mnohá jména, tehdy doložená, se udržela v Palačově nebo nejbližším okolí dodnes.¹⁰⁾ Další soupisy z l. 1656—1676 a 1749 až 1755 dokazují, že část jmen ze 17. stol. opět zmizela, ale zato přibyla některá jiná (Slavík, Drechsler, Tanczer, Stoklas, Kremer, na fojtství Bayer, Vahala, Vahalík, Kratochvíl, Biskup, Hruška, Indruch, Štramberský, Hrachovec, Závada, Kitřich).

Roku 1656 měla ze 24 usedlých šestina jména německého původu, r. 1676 jen dva.¹¹⁾ Malý příliv z německého území na panství N. Jičín a Jeseník, resp. z panství Janovice u Rýmařova, který pozorujeme už počátkem 17. stol. na panství starojickém, se v Palačově trvale neuplatnil; ojediněle přichází z německé oblasti se ve zdejších prostředích rychle počestili nebo se vystěhovali, takže si Palačov vždy udržel český ráz.

Je třeba mít též na paměti, že zde nebylo ani místo pro větší počet přistěhovalců; i podle neúplných daňových příznání, kdy šidili poddaní i vrchnost, bylo po třicetileté válce 18 usedlostí neustále obydleno a schopno konat povinnosti vůči státu i panství. Dočasně zpustlé, fakticky však osídlené, ale dávek neschopné byly 4 usedlosti a 2 pustiny byly znovu vysazeny r. 1668 a 1671.¹²⁾ Ovšem během třicetileté války bylo pustin dočasně vic. Skutečný stav osídlení, resp. jeho stálou návaznost téměř na všech usedlostech i pro období 1630—1680 potvrzují i nejstarší matriky a zlomek pozemkové knihy pro celé panství Starý Jičín. Je ovšem jisté, že jednotlivci utíkali z usedlostí, ne však celé rodiny. Důvodem byl nejen rostoucí útlak poddaných vrchností, ale i živelní pohromy, válečné události, rodinné neshody, celkové zchudnutí venkova, náboženská neshoda, strach z epidemií, ale i touha po dobrodružství. Dědičné podily nebo jiné pohledávky těchto uprchlíků připadly „milostivé vrchnosti“. Poddaný se totiž nesměl bez povolení vrchností vystěhovat, oženit nebo vdát se na cizí panství, dát děti na řemeslo nebo na studii, jít na službu jinam.

Uvádíme několik příkladů. V r. 1660 připadlo vrchnosti z gruntu č. 8 po Janu Frýdeckém, který z panství samovolně odešel, 24 zl., z č. 24 po Kateřině, dceři Jana Nováčka, která se „zle zachovala“, 16 zl., a tolikéž po jejím uprchlém bratru Mikulášovi a po dávno zběhlém Janu Kolářovi 4 zl. (z č. 26 též 4 zl. po Kolářovi); z uvedené poslední gruntu připadlo vrchnosti celkem 36 zl. 14 gr. 4 1/2 denáru, neboť Jan Krkoška ani jeho potomci se nehlásili k dědictví 11 zl. O téměř stejně velkou sumu se připravil útekem manžel Doroty, dcery Adama Puka, a o dalších 11 zl. se nikdo nehlásil.¹³⁾ Za třicetileté vojny utekl z gruntu č. 34 Mikuláš Nováček utekl v roku 1670 z Uhřic, kde dlel u příbuzných. Jeho synovec Mikuláš Nováček utekl v roce 1670 z Uhřic, kde dlel u příbuzných. K nějaké vdově se 1672 nikdo nechtěl přiznít, pacholci od ní utíkali, a vrchnost měla zájem, aby byl grunt řádně obhospodářován. Od hospodyně na č. 39 utekl manžel, že prý to s ní nemohl vydržet; na grunt dosadila vrchnost mladého chlapce ze Starojické Lhoty, ale ten se tam nechtěl nastěhovat, protože původní majitelka prý je čarodějnice.¹⁴⁾ Kromě fojta poddaní také neměli právo lovu a nošení zbraně, ale v 17. stol. byly rolnické usedlosti vybaveny pro domobranu (ostěpy, mečí, ručnicemi), o čemž máme i pro Palačov řadu zpráv; tyto zbraně se prodávaly jako část movitého inventáře příslušné usedlosti.¹⁵⁾

V této době se dočasně v Palačově rozšířil majetek vrchnosti. Po fojtu Hansu Sauerovi, který se psával i Jan Kyselý a sloužil jako purkrabí na Starém Jičíně, převzal grunt kolem r. 1657 Jan Pavlík. Svou usedlost s mlýnkem prodával vrchnosti, ale jednání se táhlo půl druhého roku (1664—1665).¹⁶⁾ Panství zde zřídilo dvorek, v němž v r. 1666 bylo jen málo nářadí a obilí. Obhospodářování se dalo jen s velkými potížemi pomocí robot, které zase chyběly jinde; fojstvi leželo prý na bažině a bylo zcela zpustlé ve špatném stavebním stavu. Jedině ovoce se zde v r. 1667 urodilo hojně, a to všeho druhu. Chovaly se zde 3 klisny, 2 hřebci, 2 dojně krávy, býk, 16 volů, 4 kusy vepřového dobytka, 22 husy, 48 slepic, 3 kapouni a 19 kačen. Tehdy už zde byla zosoba kozi, vypuštěného másla, soli, sýru, vajec, lnu, příze, vlny, svěc, pavího peří, kyselého zelí, železa, prken, hřebíků, šindelů, kamení, vápna a 22 180 cihel. Bylo zde potřeba hojně čeládky, a proto chtěla vrchnost rolníkům dvorek pronajmout nebo prodat. Bývalý fojt Pavlík chtěl koupit zpět dvůr, o němž po r. 1669 není zmínky; r. 1676 držel jej jako fojstvi — dnešní č. 1 — a 60 jitrech pozemků a mlýnek Martin Horák. Vrchnosti zde zbyl vedle některých kousků luk a lesa plodový rybník pro 50 kop kapří nůsody, zrušený v 18. stol. Hodně se vedle všech druhů obilí sela v 17. stol. na panském i selském v Palačově pohanka, proso, fenýkl a hrách.¹⁷⁾

V r. 1673 bylo 17 robotných sedláků, 1 zahradník, 5 chalupníků a obecní pasouška. Někteří poddaní byli dočasně za plat osvobozeni od robot, podobně jako fojtův mlýnec. Fojt místo odvádění dvou jeřábků ročně a za osvobození mlýnce od

robot dával 1 zl. 10 gr. (v r. 1677 prý už 1 zl. 20 gr.).¹⁸⁾ Rolníci odváděli jednak rentu peněžitou (o sv. Jiří a Václavu činili z domů a rolí), jednak naturální (56 kuřat resp. slepic 18 štuk přediva, 24 měřic činžovního ovsa a pětiliberní kámen loje ročně). Místo naturálních dávek se však většinou platily hotově peníze, ale tyto platy stouply z 61 zl. 4 gr. 5 d. v r. 1671 na 71 zl. 28 gr. 1 d. v r. 1677. Kromě toho odváděli poddaní stále rostoucí daně státní a menší přirážky na potřeby země a obce. — Roboty se konaly v 17. stol. tak, že každý rolník měl vyměřeno meslo (kus) pole, které musel řádně a včas po všech stránkách obdělat.¹⁹⁾ To bylo pro poddané výhodnější, avšak v první polovině 18. stol. byla přeměněna robota pro 14 sedláků na 3 dny čtyřspřežím s 1 osobou týdně a 3 sedlákům na 3 dny trojspřežím. S takovou jim už mnoho času na obdělávání vlastní půdy nezbylo. Zahradníci robotovali celý týden 1 osobou pěšky, chalupníci 2 dny v týdnu. Da r. 1750 stoupl i počet odváděného ovsa na 36 měřic a přediva na 118 loktů (sedláci a zahradníci po 6, chalupníci po 3, podruzi po 2 loktech).²⁰⁾

V období 1750—1775 byli poddaní v Palačově rozřídění na 14 sedláků, 5 zahradníků, 5 domkařů rustikálních na selské a obecní půdě. Platby byly rozvedeny podrobněji. Zatímco platy za kuřata, lůj resp. sádlo, předivo, oves převedené většinou na peníze, i platy peněžité (gruntovní a domovní činže, čížbu) se příliš nezměnily, zvětšily se platy za povinný šenk panského vína a ze řemesel (od kováře, krejčího, ševce, mlynářů).

V r. 1775 byly patentem Marie Terezie, vydaném po velkém nevolnickém povstání v Čechách, sníženy roboty velkých a nejmenších poddaných na polovinu, mohli se z nich snadněji vykoupit. V r. 1848 byla zrušena robota a ostatní poddanské povinnosti i platy vrchnostem za peněžitou náhradu, zatímco nevolnictví bylo zrušeno již r. 1781. V l. 1848—1850 byla též odstraněna veškerá vrchnostenská práva nad poddanými a řada úkonů, které vrchnosti prováděly ve jménu státu, jako výběr daní, správu soudní atd., přešla na orgány státní. Palačov se stal součástí politického, berního i soudního okresu Nový Jičín, při kterém setrval s výjimkou okupace stále.

Při výkupu z poddanských povinností platilo fojstvi č. 1 za gruntovní činži, lůj, šenk vína a vinné fůry 26 zl. 8 kr., čtvrtlány č. 5, 9, 38 a 40 za gruntovní činži, lůj, předivo a oves a za 78 dní roční koňské roboty čtyřspřežím a 13 dní pěší roboty 1 osobou po 276 zl. ve stříbře, č. 33—37, 39, 41—43 za tytéž povinnosti trojspřežím 52 dny v roce po 155—156 zl., zahradníci č. 7, 24—25 za 104 dny pěší roboty ročně a ostatní platy 62—98 zl., č. 8 za 78 dní pěší roboty za 7 zl. 35 kr., č. 26 za 130 dní atd. za 12 zl. 38 kr., chalupníci č. 10, 21, 22, 30, 31 za 25 kr. jen za gruntovní činži. 14 starých chalupníků kanalo roboty po 26 dnech, 3 noví po 13 dnech ročně pěšky, což bylo zrušeno bez náhrady. Podobně dopadli i tři držitelé dominikálních pozemků u lesa Rokytí. Bez náhrady odpadly též platy za jeřábky pro č. 1, činže za šenk pro ostatní sedláky a zahradníky, pro chalupníky a podruhy plat za přízi a z řemesel, podobně jako roboty řemeslníků, chalupníků a podruhů, kteří neměli více než 23—26 dnů pěší roboty do roka. Celá obec platila dohromady 2943 zl. 15 kr. výkupu ve stříbře v ročních splátkách po 147 zl. 9 kr. až do r. 1867. R. 1851 se vyplatili z desátků starojické faře: dosud dávali ročně rolníci po 15 měřicích 10 mírkách ovsa a žita, dále fojt 7, sedláci po 6, zahradníci po 3 a chalupníci po 2 vejcích ročně. — Vodní mlýn fojtův č. 5 se vyplatil za 1 zl. 10 kr., větrný mlýn Augustýna Bayera platící do sud vrchnosti 4 zl. ročně vyšel bez peněžité náhrady.²¹⁾

Z doby poddanství máme zprávy o renitencích v Palačově v 1. polovině 19. stol. Jednak pro nucené opravy komunikací, jednak pro přetěžování jízdní robotou při odvozu dřeva z Domorace; tuto poslední rebelii vedl Jan Vahala, který byl pak uvězněn ve starojické arendě.²²⁾ Výkup z poddanských povinností neprobíhal též hladce. Od r. 1770 se totiž s přestávkami táhl tuhý spor mezi vrchností a chalupníky z Poruby, Palačova a Starojické Lhoty o pozemky původně panské, které v první polovině 18.

stol. Zenonové z Dannhausenu jakožto majitelé panství dali poddaným v nájem nebo prodali, ale bez písemných dokladů. Nová vrchost — Seilernové — jim nakonec tyto pozemky odňala a zřídila dvůr v Porubě; v Palačově se to týkalo pozemků v tratích Drážky, Hranice a Rokytí. Spor vzplanul znovu 1849; následujícího roku byl odstoupen k vyřízení novému okresnímu a pak i krajskému soudu v Novém Jičíně.²³⁾ Jak dopadl rozsudek, nevíme, poněvadž písemnosti obou těchto soudů až do r. 1897 resp. 1910 byly jednak zničeny za válečných událostí v r. 1945 v bývalém říšském archivu v Opavě, jednak podlehy neadapované ničivé skartaci v Novém Jičíně počátkem okupace.

Jak vypadala ves v poslední fázi poddanství? Podle popisu z r. 1843 bylo zde 15 sedláků, 5 zahradníků, 18 chalupníků s polnostmi a 11 bez polí, škola, 2 vodní mlýny, větrák a obecní dům (pastouška). Žilo zde 150 mužů a 157 žen v 52 domech o 78 bytech. V r. 1846 bylo zde 50 koní (fojt za chov ušlechtilých koní dostal dvakrát cenu), 58 kusů hovězího na chov a 4 ovce, ale do r. 1849 stoupl počet hovězího dobytka na 95 kusů, ovcí na 104 a zapsáno 21 chovných vepřů. Na polích se pěstovalo obilí všeho druhu, brambory, jetel. V panském lese převládaly jedle a břízy, v menší míře byly zastoupeny lípy a olše. Ves trpěla často záplavami. Bylo zde 433 jiter polí, 63 j. luk, 16 j. zahrad, 76 j. pastvin a 93 j. lesa. Chalupy byly nízké, dřevěné, nikdo však nebyl pojištěn proti ohni. Téměř všichni usedlíci uměli číst a psát, i stará fojtova vdova.²⁴⁾ To souvisí se zájmem o vzdělání. Učili zde nezkoušení učitelé už od r. 1777, ale obec byla přiškolená v r. 1788 na Starý Jičín a r. 1812 byla zde zřízena stálá expozitura této školy. Učilo se zprvu po domech, školní budova byla vybudována v r. 1853, v r. 1875 bylo nadstaveno patro pro druhou třídu.²⁵⁾ Obecní zastupitelstvo koncem 18. stol. a v první polovině 19. stol. sestávalo z fojta jako reprezentanta vrchnosti a současně představitele samosprávy a ze 4 dalších členů volených obcí (z „burmistra“ a 3 „vyvolenců“), kteří se v katastru v r. 1790 podepsali česky (1820 německy). Tentýž pramen zachycuje jména všech 14 hlavních tratí s příslušnými dílčími pomístními názvy (uvedeny v závorce):²⁶⁾

- I. Místo (Dalina, potok Mřenka, s přítokem Janovský potok)
- II. U hučnice (Kout, U boří, Radlice, Pod nivkami, U horního rybníka)
- III. Za potoky
- IV. Nad rybníkem, (U paseky)
- V. Pahrobek (Štvrtí, Zácestek, Kútík, U chmelišček, Přední, Prostřední a Zadní Padol, Stráž)
- VI. Za humny (Zábrani, Drážky, V sedlísku)
- VII. Podolec (Široká, Paseka)
- VIII. Hrabůvky (Předáverčí?)
- IX. Rokytí (Paseky, Černý lések)
- X. Potůčky (Břeh, Niva)
- XI. Na předěvsí (Dúlek, Kopanica, Bařina, Na kopaniskách)
- XII. Za zahradami (Podolec, Kout)
- XIII. Na lukách (V křiku, Vrchovina, V Lužnej, Kapce)
- XIV. Za Luchem (Čeperka, Rolica).

Názvoslovi je velmi bohaté, ale všechny názvy se do dnešní doby nezachovaly, respektive není známa jejich přesná lokalizace. Naproti tomu do 20. stol. přibyla jména Háj, Hájnice, Křibí, U kroužku a Vystrčilka.²⁷⁾

Po osvobození od poddaných povinností se hospodářské poměry v obci zlepšily, zejména vlivem chovu kravařského skotu (přes 300 kusů). Obecním majetkem bylo víc než 16 ha půdy a dům č. 56, kde byl r. 1923 umístěn chudobinec a knihovna. Přesto se stále hospodařilo za Rakouska i za první republiky se schodkem, krytým obecními přírůžkami k daním. Síť cest byla zlepšena už kolem r. 1850, ale teprve r. 1925 byla vybudována přímá cesta na Janovice a Jičín. Za Rakouska spravovala obec devítičlenné zastupitelstvo volené ve 3 sborech, za první republiky zastupitelstvo

dvanáctičlenné volené na základě všeobecného rovného tajného hlasovacího práva. Nejsilnějšími politickými stranami byly strana agrární (zdejší rodákem byl agrární poslanec MVDr. Antonín Váhala) a lidová (1922). Spolkový život se zde rozvíjel od r. 1910 (požárníci, skladiště vybudováno r. 1917), r. 1913 Národní jednota aj. Působila zde též desítky let proslulá kapela.

Obec byla postižena několikrát živelnými pohromami, zvláště povodněmi r. 1847 a 1896, kdy byly strženy oba mlýny a už nebyly obnoveny. R. 1910 byl zbořen též větrný mlýn č. 60. Za první světové války padlo 6 zdejších rodáků. První pozemkovou reformou získala 28 občanů 28,09 ha půdy od velkostatku Hostašovice z rozděleného dvora v Porubě (patřil do r. 1906 k velkostatku Starý Jičín) a 14 občanů dohromady 7 ha půdy od velkostatku Lešná.²⁸⁾

V období po první světové válce byla provedena řada užitečných změn pro vybavení obce. V r. 1920 byla přidělena poštou ze Starého Jičína do bližší Lešné. V l. 1920—1924 byla provedena meliorace pozemků a r. 1931 částečná kanalizace, r. 1932 elektrifikace, v l. 1938—1940 byla zregulována Mřenka nákladem 1/2 miliónu korun. V r. 1939 byl do obce zaveden telefon a v r. 1941 byla vybudována koupaliště.

Podle nejstarších zjištěných údajů měla obec v letech 1667—1673 24 domy, z nichž dva byly pusté.²⁹⁾ O století později v roce 1771 žilo v obci ve 36 domech 237 obyvatel (191 dospělý a 46 dětí). Mezi obyvateli obce bylo 19 rodin sedláků, 17 rodin chalupníků a 8 podruhů.³¹⁾ R. 1834 měla obec 52 domy se 331 obyvatel (149 mužů a 182 ženy). V obci bylo chováno 48 krav a 42 koně.³²⁾ Do roku 1869 se počet domů i obyvatel jen mírně zvýšil — v 56 domech žili 343 obyvatel (157 mužů a 186 žen).³³⁾ Stejný vývojový trend se projevuje i v letech následujících — při sčítání lidu r. 1900 bylo v Palačově 60 domů s 354 obyvateli³⁴⁾ a v roce 1930 58 domů s 335 obyvateli.³⁵⁾ Při posledním sčítání obyvatelstva v roce 1970 měl Palačov 292 obyvatel. Vývoj politických událostí v průběhu r. 1938 byl přijímán obyvatelstvem českého Palačova s vážnými obavami o osud republiky.³⁶⁾ A tyto obavy se naplnily i zde ve dnech po mnichovské zradě, po níž následovala německá okupace pohraničních území našeho státu. Násilná německá okupace postihla 10. října 1938 také ryze českou obec Palačov, jež se měla stát součástí tzv. Sudet. Obyvatelstvo Palačova přijalo tuto událost s velkým zklamáním a zjevným odporem, neboť hranice dosud svobodné republiky ležela nedaleko za katastrem obce, před rozcestím do Lešné a Poruby. Tento stav trval od 10. října do 24. listopadu 1938, kdy byl po úpravě hranic připojen Palačov spolu s několika dalšími obcemi opět k ČSR. Tento fakt byl přijat vším obyvatelstvem s velkou radostí a nadšením, které však trvaly jen krátce, neboť hrozba německého fašismu se vyhrcovala čím dál tím více proti samostatnosti ČSR, jejíž obranyschopnost byla okupací rozsáhlých a hospodářsky důležitých území vážně oslabena. Okupace ČSR 15. března 1939 a vyhlášení tzv. Protektorátu Čechy a Morava byly přijaty palačovskými občany s velkým zklamáním a rozhořčením. Znovu začaly doléhat i na Palačov důsledky německé okupace a protektorátních poměrů — potlačení demokratických a občanských práv, povinné dodávky zemědělských výrobků, posilání občanů na nucené práce, policejní šikanování a fašistický teror, který vyvrcholil v době tzv. heydrichiády v r. 1942. Občané Palačova se však nezalekli a neztratili naději v osvobození naší země ze jha německého fašismu. Vlastenecké uvědomění občanů Palačova se projevilo v pomoci sovětským partyzánům, v podpoře pronásledovaných, v přechovávání uprchlíků a zbraní. Za protifašistickou činnost byl popraven v r. 1942 palačovský rodák JUDr. František Váhala, bývalý český advokát a kulturní pracovník ve Vídni.³⁷⁾ V koncentračním táboře zahynul také občan Alois Škarka. Válečné události se obce dotkly jen nepřímo, když se na trati Vyskočilka v prosinci r. 1944 zřítilo americké bombardovací letadlo, v jehož troskách zahynuli čtyři členové posádky. Byli pohřbeni na místě havárie, kde jim byl r. 1946 občanů odhalen pomník. Jejich ostatky však byly později exhumovány a převezeny na vojenský hřbitov do Francie.

V posledních válečných měsících a týdnech obyvatelstvo s napětím a nadějí sledovalo vítězný postup sovětských armád. Palačov byl osvobozen bez boje a bez válečných škod a ztrát na životech 7. května r. 1945, kdy v ranních hodinách vstoupili do obce sovětské vojáky nadšeně vítající vděčnými občany. Tak se i zde otevřela cesta k svobodnému životu a mírovému budování.

Správy obce se ujal nově ustavený národní výbor, jehož prvním předsedou byl zvolen Antonín Heralt (č. 21). V poměrně krátké době se opět rozvinul politický, spolkový a kulturní život. Občané se s nadšením dali do práce na zvelebení obce, v zemědělství i průmyslu. Ve volbách do Ústavodárného národního shromáždění v r. 1946 zvítězila v obci čsl. lidová strana, která zde byla tradičně nejsilnější. Předsedou MNV byl v r. 1946 zvolen Josef Štramberský (č. 30). Do života a dalšího vývoje obce zasáhly politické události Vítězného února 1948. Byl ustaven akční výbor Národní fronty a dne 30. dubna r. 1948 vzniká vesnická organizace KSC, která v dalším období ve spolupráci s organizacemi a složkami Národní fronty stále významněji ovlivňovala život obce. Od r. 1948 byl předsedou MNV Antonín Hub (č. 16). MNV ve spolupráci s organizacemi a složkami NF přistoupil k plánovitému a cílevědomému zvelebování a výstavbě. Byl zřízen místní rozhlas, hřbitov a byla provedena generální oprava kanceláře MNV, hasičské zbrojnice a školy. V obci se zdárně rozvíjele osvětová a kulturní činnost. Předsedou MNV byl v r. 1957 zvolen Ferdinand Dobeš (č. 52). V říjnu 1957 vrcholilo i zde dlouhodobé úsilí o kolektivizaci soukromé zemědělské malovýroby. Založením JZD, jehož členy se s výjimkou dvou drobných zemědělců stali všichni rolníci, vykročila obec na cestu socialistické zemědělské výroby a vstříc své socialistické budoucnosti. JZD v Palačově se brzy zařadilo mezi dobře prosperující družstva v okrese a řadu let soustřeďovalo své úsilí na budování hospodářských objektů a zařízení. Předsedou MNV v r. 1960 byl zvolen František Štramberský (č. 64). Na počest 15. výročí osvobození obce byla v r. 1960 v obci odhalena pamětní deska sovětským osvoboditelům. V r. 1960-65 byla v rámci další výstavby zřízena v obci mateřská škola pro 25 dětí, byl opraven sál, vystavěna autobusová garáž, část obecní kanalizace a byl zřízen park 20. výročí osvobození. V r. 1965 byl do čela obce zvolen Josef Holub (č. 80). Od té doby byla vybudována prodejna potravin, byla modernizována ZDS, komunikace a veřejné osvětlení. V r. 1972 byla přestavěna požární zbrojnice, byla v ní zřízena kancelář MNV a klubovna SSM. V l. 1973-74 občané vybudovali víceúčelovou vodní nádrž se sportovištěm. V r. 1973 došlo k integraci JZD Palačov k nově ustavenému ekonomickému celku JZD Starojicko se sídlem v Loučce, čímž byly vytvořeny předpoklady pro další zintenzívnění a modernizaci zemědělské velkovýroby. Integrační tendence se dotkly v r. 1974 i další existence školy. V důsledku poklesu počtu žáků a potřeby modernizace výuky byly školní děti z Palačova převedeny do moderně vybudované a zařízené ZDS ve Starém Jičíně. Významným způsobem v období socialistické výstavby se změnil život obyvatel obce. Pronikavě se zvýšila životní a kulturní úroveň a mladé generaci byly vytvořeny takové podmínky k práci a vzdělání jako nikdy dosud. Významný podíl na zvelebení a zkrášlení obce měla iniciativa organizací a složek NF, občanů a mládeže. Díky společnému úsilí bylo pod vedením MNV v r. 1971-75 odpracováno občany 18 500 brigádnických hodin, čímž byla vytvořena hodnota díla ve výši více než 1 mil. Kčs. Ve volbách r. 1976 byl zvolen nový MNV v čele se s. Antonínem Heraltem (č. 17). Od té doby se dále úspěšně rozvíjele výstavba, modernizace a zvelebování obce, jež je dlouhodobým dílem občanské iniciativy a pracovního úsilí. Výsledky dosažené v budování obce, na všech úsecích života jejích obyvatel jsou tím nejkrásnějším darem k 600. výročí jejího trvání a trvalým odkazem generacím příštím.

Poznámky:

- 1) A. Turek, Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, díl II., Opava 1974, str. 557.
- 2) Vlastivědný sborník okresu N. Jičín (dále VSONJ), roč. 1975, č. 16, str. 54.
- 3) Die Landtafel des Markgrathumes Mähren (vydali P. Chlumecký, J. Chytil, C. Demuth a A. Wolfskron), Brno 1856, III, č. 414 (str. 113).
- 4) Jaroslav Bechný, Geografie okresu N. Jičín, Ostrava 1963, str. 103.
- 5) VI. Dušek, Palačov, Kravaňsko (dále Kr) roč. IV., N. Jičín 1935, str. 79—80; VI. Dušek a Max. Heralt, Palačov, Kr IX (1947), str. 107—108.
- 6) J. Radimský, Berňová registra moravská v 1. pol. 16. stol., Časopis Matice Moravské roč. 76, Brno 1957, str. 300, 336.
- 7) A. Turek, Spory mezi Vilémem a Bedřichem z Zerotina, Kr IV, str. 83, 135—136 (N. Jičín 1934—1935).
- 8) A. Turek, Hrad a panství Starý Jičín (rkp.); týž, Veselý masopust s neveselým koncem, Kr VII, str. 76, N. Jičín 1938.
- 9) Podle laskavého sdělení dr. B. Indry z výpisků z archivu města Lipníka.
- 10) Státní oblastní archiv Opava (dále SAO), nejstarší matrika fary Starý Jičín, sign. NJ X 1. Jména sepsána jako příloha k práci citované v poznámce 8.
- 11) Viz soupisy u V. Severy, Novojičínský okres, Brno 1933, str. 127—128, avšak se špatným určením nynějších domovních čísel.
- 12) V tom smyslu je třeba opravit Severu, l. c.
- 13) SAO, Matrika sign. NJ X-1 a gruntovní kniha E 1-1 na příslušných místech.
- 14) Státní oblastní archiv Opava, pobočka Janovice (dále SOAJ), fond Vs Janovice, sign. 43/3, 43/15.
- 15) Viz poznámku 8!
- 16) Státní oblastní archiv Brno (dále SAB), Akta finita č. 305.
- 17) SOAJ, Vs Janovice, sign. 43/9, 43/10.
- 18) SAB, Rodinný archiv Dietrichsteinů Mikulov, sign. 763 a, f. 175—176.
- 19) SOAJ, Vs Janovice, sign. 45/94.
- 20) SAB, Dominikální fosse č. 116 (panství Starý Jičín) k r. 1750; duplikát v SAO, Vs Starý Jičín, inv. č. 2.
- 21) SAB, Operáty o vyvazování z robot, kartony 744, 1478.
- 22) Kr IX, str. 109 (N. Jičín 1947).
- 23) SAB, Gubernium všeobecně, sign. A 4.
- 24) SAB, Oceňovací operát č. 1889.
- 25) Viz podrobně ve sborníku Moravské Kravaňsko, Příbor 1898, str. 200 a u Severy, str. 129.
- 26) Josefský katastr a Matrika výnosů pozemků pro Palačov, originály v SAB, duplikáty v okresním archivu Nový Jičín. Obecní pečť měla v r. 1749 ve znaku košatý strom v kruhu tvořeném křížky, s rozkročeným ptákem na vrcholu, opis Pečťe patické obce Palačova (Severa, 128).
- 27) Kr IV 79—80; Severa, str. 126.
- 28) Severa, str. 126.
- 29) Jan Voženilek, Předběžné výsledky československé pozemkové reformy, země Česká a Moravskoslezská, Praha 1930, str. 853, 887.
- 30) SAOJ, Vs Janovice, sign. 54/1, f. 276; SAB, Vs Mikulov — rodinný archiv Dietrichsteinů, 673a, f. 339.
- 31) SAO, Vs Starý Jičín, sign. VII/1; Kr X, str. 86.
- 32) Gregor Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, sv. I, Brno 1835, str. 43.
- 33) Vollständiges Orts-Verzeichniss des Markgrathumes Mähren auf Grundlage der Volkszählung vom 31. 12. 1869, Wien 1872, str. 70.
- 34) Batovcův příruční místopis Cech, Moravy a Slezska, Praha 1907, str. 429.
- 35) Totéž, v Praze 1935, str. 53.
- 36) Vývoj a život obce od r. 1938 byl zpracován na základě výpisu z obecní kroniky.
- 37) V „Našem Valašsku“, roč. III (1932) zpracoval stař o svém prastrýci, rovněž zdejší rodák Augustýnu Pavlu Váhalovi, (1802—1877), který byl od r. 1866 biskupem v Litoměřicích a všeobecně vážen pro svou objektivnost v národnostně smíšeném kraji.

600 LET TRVÁNÍ STARÉ VSI

Adolf Turek, František Schwarz

V těsném malebném údolí při středním toku Bílovy vznikla patrně už v dávných dobách malá slovanská osada, která ve východní části své pluziny navozovala na předhistorické osídlení, doložené zatím pro dobu neolitu a eneolitu. V době velké kolonizace, patrně v první polovině 14. stol., byla ves zvětšena a nabyla sídelního typu lánové lesní vsi.¹⁾ Patrně v protiváze k nově založenému městu Bílovcí, které vzniklo krátce před r. 1324, byla nazývána po německu Staré Město (Altstadt), někdy i Aldenstat, a v letech 1798—1805 dokonce Altdorf, zatímco české obyvatelstvo v obci i v okolí užívalo názvu Stará Ves.²⁾ Je velmi pravděpodobné, že zvětšení obce německými kolonisty souviselo se založením Bílovce, neboť nově zakládaná města se ráda obklopovala krajanskými osadami, které tvořily jejich populační i hospodářské zázemí. V okolí Bílovce to byly zřejmě Velké Albrechtice, Bravantice, Butovice a německou většinu získal tehdy překolonizací i Jistebník a Radotín, zatímco ve Staré Vsi se udržel silný český podíl podobně jako v Bílově a Pustějově; v této poslední obci vidíme dokonce, jak se zdá, reprezentanty živlu českého, německého a patrně i polského.³⁾ Skoro všechny tyto obce náležely ve 14. stol. pánům z Kravař, avšak 7. června 1378 vyznávají v Opavě Mikuláš z Lubojat, komorník cúdy opavské, a jeho choť Anna, dcera nebožtíka Bořuty z Heraltic, že koupili do konce svého života od Drslava z Kravař, pána na Fulneku, jeho dědinu zvanou „Stara Wes“ a pod ní mlýn řečený „Osluv mlyn“, ale že jsou povinni platit jen 3 hřivny královské berně ročně.⁴⁾ To je zároveň nejstarší zatím známý písemný doklad o existenci této vsi. Případla pak znovu pánům z Kravař, kteří ji i s Bílovem dali r. 1391 do vinku na rozšíření počtu řeholníků augustiniánskému klášteru resp. konventu ve Fulneku, založenému roku 1389.⁵⁾

Lokátor, který sehnal osadníky při chystaném zvětšení vsi, obdržel za odměnu největší usedlost v dědině — dědičné fojtství — osvobozené od robot, stál v čele místní samosprávy, vykonával nižší soudnictví, směl šenkovat alkoholické nápoje a držet si některé řemeslníky; vrchnosti odváděl zprvu jen peněžitý plat. Roku 1426 známe jméno fojta Michala.⁶⁾ 14. 7. 1448 vydal fulnecký probošt Augustin, starší Martin i celý konvent fojtu Hanušovi ve vsi „Aldenstat a podle jazyka moravského Stará Ves“ nové privilegium na fojtství místo starého, které shořelo při požáru v Opavě r. 1431; podle znění této výsady držel fojt odedávna půl lánů bezplatně a dva lány za plat (tedy asi 300 měřic role), dva malé mlýny se zahradami, z nichž platil jen dva groše místnímu kostelu, krčmu s právem nalévat dvakrát do roku cizí pivo, dostával třetinu z pokut, měl právo lovit, a to vše za roční plat 2 hř. po 64 gr., 10 slepic a 4 pleci.⁷⁾ Role fojtovské částečně sousedily se Slatinou, neboť r. 1461 prodává Jan Studénka ze Studénky na Slatině kůt mezi rolí rychtáře staroveského a Jakuba Klečky ze Slatiny se vším příslušenstvím robotníku „opatr-nému“ Mikuláši Kučerovi ze Staré Vsi hotově za půl hřivny stříbra a přidává mu dolní stranu toho kůta podle cesty až k potoku i s břehem. Kučera s tím mohl nakládat jako s dědičným zbožím, ale musel odvádět roční plat 4 gr. ke slatinskému ko-stelu; jiných robot a dávek, kromě desátků farářů, měl být prost.⁸⁾ Záhy nato však Jan Studénka vyhotovil novou smlouvu, v níž si vymínil při těchto pozemcích dva rybníčky.⁹⁾

Jméno rolníka Kučery ukazuje na Čecha; roku 1501 se uvádí usedlík Chvalka;¹⁰⁾ r. 1515 žaluje klášter Bernarda z Žerotína ve Fulneku z 50 hř., že nechce propustit jako usedlíka do Staré Vsi nějakého Martina, který už dostal řádný propouštěcí list, a že nechce postavit k soudu za svědky lidí svých ze Staré Vsi, zejména Jiřika rychtáře, Jiřika Jerolímova syna, Štěpána Blahova syna a Tomka Andree Milnarova syna. Roku 1518 se připomíná spolu s fojtem Hans Hon, r. 1519 Bartl Hrt, Jiřík Mylner, Jakl, syn Jeronymův, a r. 1521 sirotek Martin.¹¹⁾ Uvedená jména podobně jako podvojnost jména obce r. 1448 jsou svědectvím, že ve vsi žilo vedle sebe české i německé obyvatelstvo.

Fojt Jiřík, který r. 1516 přinesl spolu s Bartlem Marharem od 30 usedlých ze Staré Vsi 9 zl. berně (další usedlost byla pustá),¹²⁾ byl zřejmě bojovné povahy. R. 1522 pohnal Jan z Bobolusk, majitel oladního dílu ve Slatině, fulneckého probošta Cyrila ze 200 zl. uherských, že fojt jeho Jiřík ze Staré Vsi „na svobodné cestě kněze Jiřika, faráře mého slatinského, když šel z Bílovce, jemu zasedl, mardoval, bil a ranil;“ pře končila smírem. Naopak ovšem konvent žaloval Jana z Bobolusk, že se vkládá ve fojtovy pozemky. R. 1529 si Jiřík musel před opavským zemským soudem proti konventu uhájit právo, že poddaní náležející k fojtství jsou mu povinni i nadále robotovat; protože fulnecký probošt Matěj fojtu Jiříkovi na nějaký čas upřel roboty, nemusel fojt za toto období platit činži, kterou konventu zadržel. Zalobu prohrál fojt proto, že dojednání o roboty fojtových poddaných z r. 1528 uzavřené mezi Kryštofem Tvorkovským z Kravař, který byl formálně vrchním pánem konventu a který zastupoval fojta, a mezi proboštem Matějem nebylo ze strany konventu dodrženo. Fojt prokázal listinou knížete Hanuše, že jeho poddaní museli robotovat jak k fojtství tak k mlýnům.¹³⁾ Svě poddané však fojtství během 16. věku přece jen ztratilo ve prospěch konventu, nic bližšího však nevíme; v urbáři z konce 16. století není o nich zmínky.

V 16. století počali se jednotlivci ze Staré Vsi usazovat v Bílovcí. Byli to r. 1534 „Wacław Bohusch von der Altstadt“, r. 1542 pekař Lorenz Richter, r. 1545 Brož Sochor jinak Staroveský, r. 1547 Wenzl Hirt „von der Altstadt“ měl za ženu dceru Rehoře Šarvitka z Bílovce, roku 1552 koupil fojt Beneš ze Staré Vsi v Bílovcí dům a v letech 1553 až 1554 bydlel tu i starý fojt Jiřík; jeho ručiteli byli Bartoň Jarolím, Valtin Teschner a Jokl Maczke „von der Aldenstat“,¹⁴⁾ roku 1556. Dále se v pramenech připomínají zdejší rolníci: r. 1557—1558 Magdalena, vdova fojtova, Ondra fojt, Michal mlýnář, Jan Bohušův (ten i v r. 1563), Jakl fojt (jeho bratr Ambrož Sochor ještě žil v Bílovcí), Václav Nedvěd, Prokeš Orlik, Bartl Milner, Blažek Syrák, v letech 1563—1579 fojt Ambrož Sochor, r. 1568 Georg Kříž, r. 1570 Kuba Zahradník, Havel Milner, Hans Schiler a Hans Helebrant „aus Alt Shtatt“, který šel za fojta do Pohorilek, r. 1572 (i 1592) Wolf Czeidler, George Stelczer (ten i r. 1589 a 1593), r. 1575 Jura Lybawský, Schimke, Frank „von Starey Wsi“, v letech 1575—1579 Jakub Nedvěd,¹⁵⁾ r. 1581 Jakub Holmech, Adam Tomků,¹⁶⁾ v letech 1587—1591 Urban Seidler, r. 1588—1607 fojt Bartoš Sochor, syn Brožův uts., r. 1588 Bartl Macek (ten i r. 1593), Faltyn Bohuš, Tomáš Frank, Beneš Orlik,¹⁷⁾ r. 1589 Martin Hurt, Mattusch, Bartl Seybert, Jakub Seydler, který se přestěhoval do Bílovce, r. 1593 Urban Hirt (šel do Bílovce), Valtén Happ a nějaký Baltazar, Tomek Jarolímů.¹⁸⁾

Z uvedeného je patrné, že německých jmen v obci stále přibývalo, zejména v poslední čtvrti 16. věku. Seznamy sestavené z porůznu sebraných jmen z rozličných pramenů nejsou jistě zdaleka úplné; je však pozoruhodné, že zatímco v etapě 1500 až 1550 je poměr jmen 10 českých, 3 německá, 2 nejistá, byl v období 1551—1593 stav 25:13:6; německý podíl tedy stoupá z 20 % téměř na jednu třetinu, fakticky byl patrně ještě silnější. Daleko úplnější je šacunk poddaných asi z r. 1588, urbář z doby kolem r. 1595 s dodatky z počátku 17. století¹⁹⁾ a seznam škod způsobených vojáky r. 1607.²⁰⁾ Složení obyvatelstva se rychle mění v neprospěch Čechů, i když v pramenech nebyli podchyceni podruží a čeledi; nelze přirozeně také stanovit (podle

moderního pojmu) počet smíšených manželství. Přehled vývoje na rozhraní 16. a 17. věku vypadá asi takto:

letopočet	Češi	Němci	nejistí
1588	16	15	6
1595	20	17	2 ²¹⁾
(1600)	17	20	2
1607	17	19	3

Germanizace vsi stále pokračovala. Podle nejstarší pozemkové knihy, která uvádí v některých případech poměry od r. 1618 a je psána jen německy (na rozdíl od Bílova), byla v rukou usedlíků s českými jmény ještě dosti usedlostí: na fojtství se udržel rod Bohušův do r. 1618, pak ho vystřídal rod Kunzův, jehož příslušníci měli však křestní jména Beneš, Bartoš, Jan; na jiném gruntu se udržela rodina Bartuskova do r. 1663, pak Čapkova a v letech 1668—1675 Bohušova; v l. 1617—1672 drží sousední grunt Jakub Kukul, vedlejší pak v l. 1630—1698 rodina Sokolova, jiný ve druhé polovině 17. stol. rodina Bučkova, sousední v l. 1633—1682 rodina Bohušova. Reha Stěpán utekl z gruntu, jehož se ujal Andres Sichoř (do r. 1638).

Na nedalekém gruntu se střídala v 17. století rodina Kučerova a Boháčova. Po Tomkovi Orlíkovi nastoupil r. 1660—1665 Merta Myška, sousední grunt držel v letech 1681—1698 Vítek Kučera; r. 1639 kupuje jinou usedlost Jura Bartuska, v l. 1664 až 1695 ji drží Wenzel Petrek. Jednu chalupu měl Nikl Kučera a po něm v letech 1681 až 1699 Kuba Bim, jinou koupil r. 1686 Petr Kučera (seděl zde i r. 1698), r. 1694 se zakoupil ve vsi Lorenz Zatek a Georg Wolny a po Petru Myškově převzal chalupu r. 1697 Georg Burda. Z 32 gruntů, 9 zahradin a 7 chalup drželi lidé s českým příjmením i křestním jménem v 2. pol. 17. stol. sotva čtvrtinu. V 18. století přibyla ještě dalších 8 chalup, jejichž majitelé měli většinou česká příjmení (Koneček, Soukup, Klan, Pavlík, Výběrek). Členy rady byli ještě v 1. třetině 17. století i Češi: v letech 1621 až 1624 Valenta Boháč, r. 1618 Adam Nedvěd a Jakub Sokol; Nedvěd byl purkmistrem i r. 1639. V mladších pozemkových knihách ústup českých a příliv německých příjmení rychle pokračuje. Přesto, že podle příjmení bez dalších dokladů nelze usuzovat od druhé poloviny 17. století na národnost jejich nositelů, je pozoruhodný stálý ústup českých příjmení, i když se tu i tam objevují příjmení nová, takže bez Čechů Stará Ves nikdy nebyla.²²⁾ Naopak jednotlivci se usazovali v Bílovci a v letech 1609 až 1623 v českých okolních dědinách, např. Halmové ve Zbyslavicích, Schuberti v Těškovicích, Riedlové v Benkovicích, Ryss a Richter ve Studénce a Fürst v Polance.²³⁾ Roku 1707 mělo česká příjmení jen 15 % obyvatel.²⁴⁾

Památkou na původní české obyvatelstvo zůstaly některé české pomístní názvy. Už r. 1645 platili Starověští za průhon v trati Přední Hrabí u Skřípova skřípovskému kostelu 2 toлары 18 grošů ročně.²⁵⁾ K roku 1769 se připomíná dodnes užívaný traťový název Ulička, 1770 der Schwarze Potok. Potok Gerschka (Keřky, V keřkách) je přítok Řiček tvořící hranici mezi Bílovcem, Slatinou, Starou Vsí a Novým Světem; dále jsou to Dollen, Hura, Kapetur, Kolečka, Obleska (Hubleska), Patutschke, Skřik, Kúty, Kobylca, Prutky (tyto dva názvy jsou společné s Lukavcem) a Zárubliska (les u Požahy).²⁶⁾

Jaké byly poddanské poměry ve Staré Vsi? Možná říci, že do 16. stol. byly celkem snesitelné. Vrchnost obhospodařovala v 6 vesnicích ve vlastní režii toliko dva dvory, takže renta v úkonech, totiž roboty, nebyla velká. Místo robot odváděli poddaní většinou naturálie a peněžité platy. Avšak s nástupem nového fulneckého pro-

bošta Petra Litmana nastal obrat. Litman žádal místo platu roboty, což bylo výhodné pro vrchnost, zdaleka ne ovšem pro poddané. Byl tisk postížen Pustějov, Jilovec, Bílov a Stará Ves, kde byl iniciátorem renitence starý fojt. Roku 1571 žalovali poddaní probošta před zemským právem opavským, ale nepochodili. Třídní soudnictví rozhodlo, že z každého lánu musí poddaní ročně po čtyřech dnech orat, oblíti i seno hrabat a po čtyřech fůrách svázat; pololánici měli konat polovic, čtvrtlánici čtvrtinu těchto povinností. Zahradníci (s osminou lánu) museli vykonávat pěší roboty jako v Lukavci, kde robota nikdy nebyla proměněna na plat. Dále museli všichni usedlíci chodit na hon, konat hlásky a rolníci navíc museli poskytovat potřebné povozy pro stavby.²⁷⁾ Avšak ani to hamižnému Němci nestačilo; roku 1579 chtěl další zvýšení robot, zejména vyvážení hnoje ze dvorů. Poddaní se utekli k biskupu Stanislavu Pavlovskému, který napomenul probošta, „aby těch chudých lidí nic mimo spravedlivé nepotahoval“ a aby nebyli trestáni vězením za tu stížnost, a roku 1580 probošta obeslal před sebe. Ten se písemně bránil. Při ústním jednání mu biskup předložil stížnost poddaných, ale oboje si odporovalo. Proto poslal do Fulneka zvláštní komisaře a žádal poddané, aby zatím byli probošta poslušni, ale proboštovi znovu poručil, že je nesmí trápit. Spor se vlekl.²⁸⁾ Nakonec komise vyslaná z Opavy rozhodla podle nálezu zemského soudu a fundátorů kláštera (Tvarkovských z Kravař) pro poddané celkem nepříznivě. (Prvého rozsudku neuposlechli a proti právu i neslušně se obrátili na biskupa). Přimluvila se však za poddané, takže jim probošt odpustil trest i nevykonané roboty po dobu sporu, nikoliv však dávky peněžité a naturálie; poddaní zase naopak se zřekli pro tuto dobu některých náhrad peněžitých i naturálních za roboty od vrchnosti a zaručili se, že se nebudou protivit vrchnosti pod pokutou 200 zl. Platy a roboty budou konat i nadále jako r. 1579, ale když budou vozit hnůj, obdrží zdarma pivo z panského pivovaru. Postavení vrchnosti se upevnilo i tím, že získala nového, poslušnějšího fojta Ambrože; tomu povolil Petr Litman z Nisy, český kazatel Tomáš Pešek ve Fulneku a celý konvent zříditi roku 1572 na jeho dolním mlýně pod Starou Vsí druhé kolo za roční plat 7 věrtelů ječmene.²⁹⁾

O poddanských platech nás podrobně poučuje výše citovaný urbář z konce 16. věku. Peněžité plat odváděli ve zlatých po 30 gr., groš po 6 denárech. Sedláci drželi celkem 10 lánů a 4 1/2 prutu pozemků; průměrný plat z prutu obnášel 2 gr. a 2 denáry o sv. Jiří a sv. Václavu. Na svatováclavský termín platili každý za hlásku po dvou gr. a naturální plat 15 vajec a 3 slepice. Z pouští, které byly obdělávány z osedlých gruntů, se platila zvlášť (po 2 gr. a 2 slepicích). Zahradníci odváděli na zmíněné termíny 1 gr. 1 denár až 3 gr. 3 denáry, po 2 slepicích, 6 (později 30) vajec a místo robot 2 zl. Fojt dával na obě lhůty 1 zl., 33 gr., 2 d., 10 slepic o vánocích a o velikonocích „4 hodné plece“. Celkový obnos z činžavních platů činil o sv. Jiří 10 zl., 25 gr., o Václavu 10 zl., 16 gr., 1 d., dále 55 slepic z celé vsi, od sedláků 6 kop vajec a od zahradníků 30 vajec, kromě naturálií odváděných fojtem, který nadto dával 7 věrtelů ječmene opavské míry; dále platila ves 11 gr., 1 d., 1 h. biskupských haléřů (?), 24 slepic z pustých gruntů a za odumřelých všech 32 rolníků i s fojtem a mlýnářem po 1 huse, zahradníci po 1 slepici. Dočasně odváděla obec místo robot 40 zl. platu; trvale činil plat za hlásku 9 zl., 20 gr. od sedláků, od zahradníků 8 zl.³⁰⁾

Roku 1614 vypukly nové spory mezi poddanými z Pustějova a Staré Vsi z jedné a klášterem z druhé strany, a to ohledně vození dřeva na stavbu resp. opravy pustějovského dvora. Starověští vedli. Probošt Tomáš Schiller potrestal všechny sedláky ve Staré Vsi vězením, dále museli v klášterním lese lukavském postavit 100 kop žindele k pivovaru a pro klášterní pekárnu nadělat 600 čtverečních sáhů dřeva a odvézt ho do Fulneka. Dále museli, když bylo poručeno, orat 4 dny do raka u nového dvora v Bílově. Když všechno nespínili, měli propadnout pokutou 400 zl.³¹⁾

Po třicetileté vojné povinnosti poddaných opět stouply, bez ohledu na válečné škody. R. 1675 se sice uskutečnila dohoda o výši robot, nebyla však vrchností do-

držováno. R. 1720 bylo tu kromě fojta a dvou mlynářů jemu poplatných 29 sedláků, 5 zahradníků a 45 chalupníků. Fojtství bylo v rodině Beyerově. Poddaní chovali 975 ovcí a 104 krávy; fojt držel 50 ovcí, 6 krav a chovnou svini, mlynáři po 1 svini a po 2 kravách, zahradníci po 1 krávi. Při revizi r. 1724 bylo zde zjištěno 575 ovcí, 145 krav a 17 svini. Obecní pečeť vejčitého tvaru v červeném vosku měla opis GEM. S. DORF. ALSTAT a znakem byl pluh s dvěma koly, rádlm a 2 držadly. Do r. 1738 stoupily poddanské dávky, neboť všichni usedlíci kromě kostelníka, hajného, kováře, purkmistra a učitele Jiřího Kranze museli upříst jednu štku z panské příze, mlynáři odevzdávají každý šefli pšenice a 38 mírek žita. Místo vinných fůr platil fojt ročně 6 tolarů 8 gr., 29 sedláků 130 tolarů.³²⁾ Mlynáři odváděli rychtářů husu, faráři do Slatiny po 29 šeflich žita i ovsa a státní groš.³³⁾ V letech 1760—1765 docházelo k dočasnému osvobození od robot za celkový výkup 312 zl. od sedláků, 150—160 zl. od zahradníků a chalupníků. Šenk u fojta vynášel přes 400 zl., ale fojt a oba mlynáři odváděli laudemium — 10 % z kupní sumy při prodeji svých usedlostí. Místní kovář odváděl 500 velkých šindelových hřebíků a 360 malých v ceně 1 zl. 42 gr. Průměrný peněžitý zisk z celé obce vynášel kolem 1200 zl.³⁴⁾

Stále stoupající útlak přivedl poddané při velkých selských renitencích v letech 1766—1768 ve Slezsku k účasti na těchto akcích. Domnívali se, že už r. 1768 byl vydán patent o zrušení robot za plat resp. o jejich podstatném snížení; proto od 11. 8. 1770 odepřeli Starověští postupně všechny roboty vrchnosti a byli pouze ochotni obdělávat role svého duchovního pastýře, faráře ve Slatině. Vůdci odboje byli Fabian Bohr z č. 43, a Jiří Schiller z č. 47, v písemné agendě jim posloužil řezník Josef Rössel jinak Zacharias z Bílovce; zašli dokonce až do Vídně. Renitence byla potlačena v květnu r. 1771 vojenskou exekucí, kdy bylo do Staré Vsi vloženo 88 pěších a 12 husarů; oba vůdcové poseděli v bílovecké šatlavě, dostali 15 ran karabáčem a museli půl roku pracovat v železe na veřejných pracích, 4 další usedlíci museli přispět na výdaje spojené s vyšetřováním, vězněním atd. Ostatní, kteří se zúčastnili schůze, jako fojt anebo učitel František Kunz a také Rössel, vyvázli s přísnou důtkou.³⁵⁾

Podle urbářů zhotovených 1770 a upravených r. 1775 byli všichni usedlíci (fojt, sedláci č. 3, 12—14, 17, 18, 24, 25, 31, 32, 34, 35, 37, 43, 47, 48, 54, 56, 58—60, 68 až 71, 73, 75, polosedláci č. 42 a 67, zahradníci č. 27 a 63, velcí chalupníci č. 82 a 87 a zahradník — mlátec č. 45 i 67 malých chalupníků) zakoupeni. Rolníci platili 2—5 zl., ostatní 1—2 zl. státních daní ročně. Platy vrchnosti odváděné z domů a pozemků o sv. Jiřím a Michalu činily u sedláků 12 gr. — 1 zl. a při obnově dědinského práva (obecní rady) 18 kr., u ostatních průměrně 9 kr. ročně. Z naturálních dávek odváděli rolníci po huse, slepici, 2 kapounech a 15 vejcích jako dříve, zahradníci a chalupníci po 2 slepicích a 30 vejcích a všichni usedlíci i s podruhy po 1 štuce hrubé příze. Sedláci robotovali dvěma koňmi 1 osobou týdně celý rok a v letním období nadto stavěli 2 dny v týdnu 2 osoby k robotě pěší, polosedláci polovinu z toho; zahradníci konali pěší roboty 3 dny týdně po celý rok 1 osobou, mlátec 2 1/2 dne, velcí chalupníci 2 dny a podruzi 1 den, ale císařským nařízením byla upravena podruhům r. 1766 roboty jen na 24 dnů ročně a osamělým ženám podruhyním na 12 dní, velkým chalupníkům na 52 dní; za ostatní dříve předepsané robotní dny museli dostat od vrchnosti, jestliže robotu skutečně konali, peněžitou odměnu 10—17 kr. denně. 7 chalupníků (výměnkářů) na selských gruntech vykonávalo jen po 4 dnech pěší roboty. Místo dovezení 3 1/2 fůry různého materiálu ke stavbě a 3 dnů robot pěších při žních se mohli rolníci vyplatit 2 zl. 24 kr. Rolníci a zahradníci měli však povinnost nadhánět a honech a chodit s poselstvím celkem 3—4 dny ročně.³⁶⁾

Po zrušení augustiniánského kláštera ve Fulneku r. 1784 se stalo jeho panství státním statkem se sídlem v Pustějově; dvory byly rozděleny a r. 1788 byla provedena abolice většiny poddanských povinností za plat, zbytek pak zanikl r. 1848.³⁷⁾ Podle

popisu z r. 1830 šlo o fůry ke stavbám a na vození dřeva, platy peněžní a naturální (v tom i z řemesel — od kováře, jircháře, krejčího, 3 ševců, 2 mlýnů, z nichž u jednoho byla pila), z fojtova šenku a laudemia fojta i mlynářů.³⁸⁾ R. 1843 se připomínají i dva větrné mlýny. Podle příslušného popisu byly domy vesměs dřevěné, kryté šindelem nebo došky. Skupina domů stála osaměle u Malčku. Obyvatelé byli většinou Němci. Sedláci si žili celkem dobře, ale chudina měla málokdy k obědu masa. Pila se zde hodně pivo a zejména kořalky. Pěstovalo se málo pšenice, ale hodně ostatních obilnin, dále brambory, len, konopí, fazole, čočka, vikev, zelí, jetel a dosti šlechtěných druhů ovoce. Lesy, většinou farní, s převahou jedle, měly stoletou obmýtní dobu.³⁹⁾

Patronát nad kostelem sv. Jakuba Většího ve Staré Vsi, který měl do poloviny 19. století 12 jiter polí a až do nejnovější doby 14 jiter lesa, se připomíná r. 1391.⁴⁰⁾ R. 1458 byl se svolením fulneckého a bíloveckého pána Jana Krumsina z Lešan prodán jediný poddaný města Bílovce ve Staré Vsi fulneckým augustiniánům, ale měl i nadále odvádět 12 gr. ročního platu bíloveckému chrámu.⁴¹⁾ Augustiniáni podřídili patrně pro nedostatek kněží starovešský kostel během 15. století jakožto filiální kostelu ve Slatině, kde měli právo prezentace, avšak v druhé polovině 16. století byli ve Slatině faráři nekatolíci, kterým augustiniáni odpírali desátky z Bílova a Staré Vsi a vydávali je teprve, když se slatinský farář Albrecht Toraska z Levice (1589—1595) zavázal konat bohoslužby v těchto vsích po katolicku. Od počátku 17. věku byli však opět ve Slatině katolíci faráři, většinou v té době Poláci a téměř všichni byli členy fulnecké augustiniánské kanonie.⁴²⁾

Školní vyučování zde trvá zcela určitě od počátku 18. století. R. 1738 se připomíná učitel Jiří Kroutz, 1771 František Kunz (viz výše). Rádně byla organizována škola od r. 1787, kdy tu počal působit prý zkoušený učitel, dvacetiletý Mates Kunz, s dobrým vysvědčením z Příbora. Školní budovy nebylo, vyučovalo se porůznu; školu navštěvovalo 38 hochů a 36 dívek, skoro všichni platili školné. Učitel dostával za školu a hudbu 30 kr. a 48 bochníků chleba po 9 kr., o novém roce místo koledy 6 zl. 57 kr., poplatky při pohřbech vynášely 4 zl. 42 kr., při svatbách 18. kr. při křtech 1 zl. a jiné 30 kr.; o krmáších dostával 31 koláčů po 2 kr. (1 zl. 2 kr.), školné činilo 45 zl. 30 kr., tedy peněžité plat dohromady 67 zl. 41 kr. ročně; dále dostával od vrchnosti každý rok 5 sáhů měkkého dřeva.

Od pol. 18. stol. postupně narůstal počet chalupníků. Počet domů a obyvatel se od té doby zvětšoval následovně: k r. 1771 měla Stará Ves 104 domy a 605 německých obyvatel,⁴³⁾ k roku 1804 již 113 domů, 772 obyvatel slezsko-moravského nářečí,⁴⁴⁾ 1 větrák a 3 vodní mlýny, z nichž 1 patřil Slatině, k roku 1830 to bylo 114 domů, 796 německých obyvatel kravačského nářečí; v obci se v tomto roce chovalo 57 koní, 7 volů, 186 krav, 388 ovcí; obec měla výměru 1045 jiter rolí, 98,5 zahrad, 187 pastvín a 157 jiter lesa;⁴⁵⁾ k r. 1843 měla obec 129 domů a 944 většinou německých obyvatel; rolníci chovali 64 koní, 5 volů, 253 krav, 60 jalovic, 374 ovcí, 150 prasat a 30 včelstev; katastr obce tvořilo 1176 jiter polí, 87 3/4 luk, 34 zahrad, 216 3/4 pastvín, 238 lesa a 78 1/2 jiter ostatní půdy⁴⁷⁾ a k roku 1846 je uvedeno 130 domů a 992 obyvatel.⁴⁸⁾

Přestože revolučním rokem 1848 byli zbaveni posledních feudálních pout i starověští poddaní, život vesnice se měnil jen poněkud a její výraznější růst a vzestup nenastal. Svědčí o tom souvislá řada dochovaných statistických údajů, které od počátku 2. pol. 19. stol. vykazují sice růst počtu domů, ale stagnaci a zřejmý pokles v počtu obyvatel. Tak k r. 1857 se uvádí 982 obyvatel,⁴⁹⁾ k r. 1869 921, k r. 1910 149 domů a 956 obyvatel, z nichž bylo 15 českých.⁵⁰⁾ Je to vysvětlitelné tím, že zaostala a málo produktivní zemědělská výroba nemohla zajistit obživu rostoucímu počtu obyvatel. Stále větší počet obyvatel obce musel hledat práci a obživu v kapitalistických továrnách v sousedním Bílovci nebo i v průmyslových střediscích vzdálenějších. Tak

v obci rychle přibývalo dělnictva, ale její zemědělský charakter ještě dlouho převažoval. S tím souvisel i pomalý vývoj společenských a kulturních poměrů v posledních desetiletích existence Rakousko-Uherska. První společenskou organizací vzniklou v r. 1891 byl podobně jako v sousedních českých obcích sbor dobrovolných hasičů. Obecní rada dosáhla v r. 1884 rozšíření jednotřídní obecní školy na dvojtřídní. Nová škola na místě dnešní ZDŠ (1.—4.) byla vystavěna v r. 1893. V r. 1909 byla zřízena jako expositura této školy jednotřídní obecní škola v osadě Požaha.⁵¹⁾ Kulturní život obce se mimo bohoslužby omezoval na povinné školní oslavy životních a panovníckých jubilejí císaře Františka Josefa I., které probíhaly zpravidla ve škole. Rakousko-německý loajalismus, který se zde projevoval již před 1. světovou válkou, utvářel veřejné mínění v této obci i za 1. světové války, která si i zde vyžádala značného počtu obětí a přinesla všeobecný nedostatek a bídu. Válkou vystupňovaný německý nacionalismus se zde projevoval i po pádu Rakousko-Uherska a po vyhlášení 1. ČSR v říjnu 1918. Tato událost byla přijímána i zde většinou německého obyvatelstva pod vlivem německé nacionalistické a buržoazní propagandy s pochybami a s nevolí jako důsledek porážky a rozpadu Rakousko-uherské monarchie v 1. světové válce, resp. versailleské mírové smlouvy. Tato skutečnost je jedním ze zdrojů německé nacionalistické averze proti mladému československému státu, která v průběhu dalších let povážlivým způsobem narůstala. Nutno říci, že samotný vznik 1. ČSR se nedotkl vážněji života a poměrů v obci, jejíž správa i školství zůstaly německé. V žádném případě a v žádném ohledu zde nedošlo k diskriminaci Němců a k omezení jejich politických a občanských práv. Naopak, v r. 1920 bylo schváleno rozšíření německé obecní školy z dvojtřídní na trojtřídní.⁵²⁾ Další vzdělání bylo zajištěno v německé měšťanské a učňovské škole v Bílovci. V r. 1921 měla obec 165 domů a 941 obyvatel, z nichž bylo 89 české národnosti.⁵³⁾ Do r. 1930 stoupl počet domů na 181, zatímco počet obyvatel klesl na 918 a Čechů na 69.⁵⁴⁾ Do r. 1939 počet obyvatel klesl dále na 852 a Čechů v důsledku emigrace a patrně i statistické falzifikace na 17.⁵⁵⁾ V období 1. ČSR byla péčí Matice opavské a okolních českých obcí vystavěna a otevřena na Požaze česká újezdni obecní, měšťanská a lidová škola, jež byly zavřeny po německé okupaci v r. 1938. V době 1. ČSR zde existovala továrna na psací pera fy. ERWI, kamenolom a štěrkovna okresní silniční správy a celá řada drobných živností, které byly a zůstaly v rukou Němců.⁵⁶⁾ Pohled na politické rozvrstvení ve Staré Vsi v pol. dvacátých let skýtají výsledky parlamentních voleb z 15. listopadu 1925.⁵⁷⁾ Jednotlivé strany získaly následující počet hlasů: německá křesťansko-sociální 178, německá nacionální strana (DNP) 114, německý zemědělský svaz 87, německá sociální demokratická strana 46, německá národně socialistická strana (DNSP) 46, KSC 30, česká republikánská strana 12, česká sociálně demokratická strana 10, česká křesťansko-sociální strana 2. K pozitivním jevům ve vývoji obce patří nesporně skutečnost, že zde nejuvědomělejší dělníci založili organizaci KSC, která patřila organizačně pod okresní vedení KSC v Bílovci. Negativním jevem bylo pronikání a nebezpečné narůstání vlivu německého nacionalismu od počátku třicátých let. Závažný podíl na podněcování německých nacionalistických nálad měly různé šovinistické kulturní a tělovýchovné akce a oslavy, vystoupení tzv. „turnerů“, dožínkové oslavy aj. Obdobnou úlohu zde sehrály kulturní akce a sbírky na pomník padlých z 1. světové války, odhalený v r. 1923. Tyto skutečnosti, jakož i stále větší demagogie propagandy hitlerovského Německa vedly ke stále provokativnějšímu vystupování henleinovců, zvláště v posledních dvou letech před německou fašistickou okupací, kterou uvítali jako osvobození z českého jha. Stalo se tak ve dnech mnichovské zrády 9. října 1938 v 16 hodin, kdy do Staré Vsi vstoupily za povyku zfanatizovaných henleinovců a ordnerů obrněné vozy hitlerovské soldatesky. Po této události došlo i zde k úplné fašizaci, k okamžitému zákazu činnosti Komunistické strany Československa a demokratických politických stran a spolků, zvláště českých. Do čela politického

Stará Ves — náves s požární zbrojnicí

a veřejného života se i zde dostali henleinovci, pokud se tak nestala již dříve. Ihned po okupaci bylo nacisty zatčeno a po několika dnech vyšetřováno několik českých obyvatel. S okamžitou platností byla uzavřena česká jednotřídní menšinová škola. Česká menšina byla zbavena svých národních práv a po celou dobu okupace byla vystavena šikanování. V průběhu válečných let bylo do Staré Vsi vedle sovětských a polských zajatců nasazeno na zemědělské práce k německým sedlákům také mnoho Čechů. Někteří z nich ve spolupráci s místními českými obyvateli pomáhali sovětským partyzánům a zběhlým sovětským zajatcům, kteří se ukrývali v okolních leších. V průběhu válečných let byly ve Staré Vsi na kratší dobu umístěny menší německé vojenské jednotky. V posledních týdnech války prošly obcí transporty sovětských zajatců, k nimž se místní německé obyvatelstvo chovalo netečně. V průběhu měsíce dubna 1945 bylo evakuováno německé obyvatelstvo Staré Vsi před blížící se frontou do města Libavá. V době osvobozovacích bojů zůstala v obci jen několik Čechů. Obec byla osvobozena Sovětskou armádou v noci 30. dubna 1945. Při bojích o Starou Ves padli hrdinnou smrtí 4 sovětské osvoboditelé. Za válečných událostí zahynuli také 3 místní obyvatelé a bylo zničeno 23 domů, 6 domů a několik hospodářských budov bylo silně poškozeno.⁵⁸⁾

Osvobozením a postupným osídlením českým obyvatelstvem začala pro Starou Ves nová dějinná kapitola.⁵⁹⁾ Po výzvách československé vlády k osídlení pohranič-

ních území republiky přicházejí sem nejdříve osídlenci z blízkých i vzdálených českých vsí Bilovecka, pak z Pobeskydí, Valašska i Slovenska. Byli to převážně dělníci, bezzemci, drobní rolníci a živnostníci, kteří sem přišli hledat nový domov a podílet se na budování pohraničí. Do konce r. 1945 našlo ve Staré Vsi svůj domov 457 osídlenců a v r. 1946 dalších 120. V tomto roce byla z obce odsunuta naprostá většina Němců a české obyvatelstvo muselo zajistit všechny zemědělské i obecní práce. Správu obce od osvobození až do července 1945 vykonával pětičlenný národní výbor, od července do listopadu jmenovaný správní komisariát a od listopadu 1945 opět nově ustavený národní výbor. S postupným osídlováním se začal v obci rozvíjet český společenský, politický a kulturní život. V obci začaly vznikat české politické strany, organizace a spolky. Jako první politická strana v obci byla založena v r. 1945 organizace KSC a po ní organizace sociálně demokratické strany. Organizace čsl. strany lidové a národně socialistické vznikly až v r. 1946 a měly jen malý počet členů. Nejsilnější politickou stranou v obci, která nejdůsledněji prosazovala pokrokovou demokratickou opatření Košického vládního programu a lidové demokratického zřízení, byla organizace KSC, v jejichž řadách bylo organizováno do r. 1948 až 126 členů. Díky velké důvěře, kterou si získala mezi občany v květnových volbách v r. 1946, obsadila v třináctičlenném národním výboru 9 poslanceckých míst. V r. 1945 byl v obci založen český požární sbor a místní organizace Svazu českých zemědělců, v r. 1947 organizace Svazu české mládeže, v r. 1948 Lidová myslivecká jednota a Svaz brannosti, v r. 1949 SCSP, v r. 1951 tělovýchovná jednota Sokol, v r. 1952 výbor žen a v r. 1953 organizace ČsČK.

Správu a veřejný pořádek v obci zajišťoval od svého ustavení v květnu 1945 za pomoci Lidové milice ze Slatiny národní výbor. Předním a nejdůležitějším úkolem národního výboru bylo obnovení nejnáslednějších životních podmínek pro přibývající obyvatelstvo. Bylo nutno obnovit komunikace, odklízet trosky po válečných událostech, zajistit zásobování, vyučování ve škole ve Staré Vsi a na Požaze, zajistit osídlování obce a obdělávání dosud neosídlených míst a půdy. To se neobešlo bez obětavosti a dobrovolných pracovních směn většiny nových obyvatel. Brzy byly také osídleny a uvedeny do provozu jednotlivé drobné živnosti. Byly to 4 hostince, obchod se smíšeným zbožím, řeznictví, stolarství, kovářství, kolařství a mlýn. Překážkou obnovy zemědělské výroby byl velký nedostatek hospodářského zvířectva, jehož stavy byly válečnými událostmi silně zdecimovány a mohly být obnoveny jen postupným odchovem. Po osídlení obce přistoupil národní výbor k odklizení trosků a sutin válkou zničených domů a hospodářských budov. Většina nových osídlenců si opravila svépomocí v poměrně krátké době jak obytná, tak i hospodářská stavení. Od r. 1949 se začalo, i když z počátku jen ojediněle, s výstavbou nových rodinných domků. Celkem bylo od té doby vystavěno 53 bytových jednotek, z nichž panejvíce v posledních letech 37 v nových rodinných domcích. Pro hospodářský život obce po osvobození byla příznačné, že převážná část obyvatel se živila zemědělskou výrobou. V obci bylo na 120 drobných a středních rolníků, kteří naprostou většinu zemědělských prací konali v důsledku nedostatku strojů ručně. Jejich životní úroveň zdaleka neodpovídala každodenní lopotě. Tato okolnost vedla několik rolníků již v r. 1948 k založení zemědělského strojního družstva, jež mělo zmírnit tíživý nedostatek nejnáslednějších strojů. O rok později po IX. sjezdu KSC bylo 30. října 1949 založeno ve Staré Vsi nejuvedomějšími rolníky jednotné zemědělské družstvo jako jedno z prvních v bývalém biloveckém okrese. Mělo 12 členů a jeho prvním předsedou byl zvolen předseda zemědělského družstva Miroslav Dostál. Tato událost znamenala v obci první významný krok na složitě cestě k socialistické kolektivizaci a moderní socialistické zemědělské velkovýrobě. Na Požaze bylo v r. 1950 vytvořeno za účasti 7 tamějších rolníků hospodářství Československých státních statků o výměře 120 ha zemědělské půdy. Na pomoc vznikajícímu socialistickému sektoru byla ve Staré Vsi v r. 1951 zřízena pobočka státní

Stará Ves — škola

traktorové stanice, která přispěla k postupnému vzestupu a rozvoji socialistické zemědělské velkovýroby. V r. 1953 obhospodařovalo JZD Stará Ves 224 ha zemědělské půdy, oddělení čs. státních statků Požaha 197 ha, zatímco soukromý sektor již jen 233 ha. Kolektivizace ve Staré Vsi byla dokončena počátkem r. 1958, kdy do JZD vstoupil poslední rolník. Přes počáteční potíže přinesla i ve Staré Vsi socializace zemědělství nejen růst výroby a výnosu zemědělských plodin a celkový růst zemědělské výroby a produktivity zemědělské práce, ale především stálý a výrazný vzestup životní úrovně družstevních rolníků. JZD ve Staré Vsi dosahovalo velmi dobrých výsledků v pěstitelství, za což se mu dostalo uznání ministerstva zemědělství a v dalších letech za dosažené výsledky v hospodaření dvou dalších uznání ONV v Bilovci. V r. 1966 JZD Stará Ves přešlo na vyšší formu hospodaření do svazku Velkovýkrmen Bilovec, v jejichž rámci byl vytvořen v r. 1974 ekonomický celek z dosavadních hospodářství Bilovec, Stará Ves a Požaha o celkové výměře 1498 ha zemědělské půdy. Tím vznikly podmínky pro další zvyšování zemědělské výroby, která v posledních letech dosáhla v některých ukazatelích dosud nebývalé úrovně.

V popředí organizačního úsilí VO KSC a národního výboru byla vedle socializace vesnice postupná výstavba a zvelebování obce a rozvoj jejího společenského a kulturního života.

V prvních poválečných letech to bylo odklizení ruin zničených a vyhořelých domů a hospodářských budov a zastřešení a postupná obnova těch objektů, které mohly sloužit obcím, bytovým či hospodářským účelům. Většina prací byla prováděna dobrovolnými brigádami. Tak tomu bylo i při obnově a rekonstrukci požárem zničené

budovy, jež byla adaptována pro účely MNV v r. 1949. Brigádnicky byly provedeny také nezbytné opravy škol, opravy a modernizace sálu a jeviště, oprava požární nádrže a přístavba požární zbrojnice se skladem v r. 1953. Od r. 1949 národní výbor obnovil a opravil 10 bytových jednotek převážně z neosídlených domků, k nimž přibýlo ještě dalších 12 zřízených hospodářstvím ČsSS pro zaměstnance. V l. 1952—1960 věnoval národní výbor velkou pozornost výstavbě kanalizace, hřiště, výsadbě sadu, instalaci obecního rozhlasu a zřízení stanice první pomoci a poradny pro matky a děti. V r. 1960 byla po několika opravách provedena generální oprava školy, v níž byla zřízena nová tělocvična a v r. 1965 zavedeno ústřední topení. V r. 1970 byla provedena generální oprava a modernizace mateřské školy. V r. 1977 byla ukončena po 2 letech výstavba nové moderní prodejny smíšeného zboží a masných výrobků. Vývoj počtu domů a obyvatel byl ve Staré Vsi od r. 1948 následující: k r. 1948 žilo zde 551 obyvatel,⁶⁰⁾ k r. 1961 654 obyvatel ve 139 domech,⁶¹⁾ v r. 1970 546 obyvatel⁶²⁾ a k roku 1978 596 obyvatel. Významných úspěchů v letech socialistické výstavby bylo v obci dosaženo v životě kulturním, na poli vzdělání a výchovy mladé generace. Zvláště vysoce byla oceněna dlouhodobá úspěšná práce ochotnického kroužku a velmi úspěšná vzdělávací a výchovná práce dvoutřídní ZDS (1.—4.), za níž se dostalo ředitelce s. Marli Bartoňové v r. 1977 čestného titulu „vzorná učitelka“. Za léta socialistické výstavby se změnil nejen vzhled vesnice, ale také život jejích obyvatel, který se mohl rozvíjet v podmínkách míru a socialistického budování. Úspěchy dosažené v socialistické výstavbě a přeměně vesnice jsou výsledkem dlouholetého organizačního úsilí VO KSC, MNV, organizací a složek NF a obětavé práce a úsilí většiny občanů a mládeže.

V souvislosti s postupujícím integračním procesem obcí v novojičínském okrese došlo 1. dubna 1976 ke spojení Staré Vsi se sousedním městem Bílovec, v jehož svazku se bude nadále zvelebovat a úspěšně rozvíjet v letech příštích. To je našim nejpříjemnějším přáním v roce 600. výročí jejího trvání.

Poznámky:

- 1) K. Berger, Die Besiedelung des deutschen Nordmährens, Brno 1933, str. 138 a loskavé sdělení vedoucí archeologického oddělení Slezského muzea v Opavě dr. Vlasty Šikulové.
- 2) Srov. k tomu u A. Turka, Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, Opava 1974, sv. II, str. 722.
- 3) Viz podrobně ve sborníku Bílovec — 650 let od založení města. Bílovec 1971, str. 16—17, 51—52; A. Turek, Fulnecko, Brno 1940, str. 238.
- 4) CDM XV, č. 188, str. 162 (podle orig. perg. lat. ve Státním oblastním archivu v Třeboni). Tito manželé sídlili patrně na tvrzi proti kostelu (Anton Peter, Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien, Těšín 1879, str. 43—45), kde však podle sdělení dr. Šikulové byly nalezeny jen nevýrazné střeby hlíněných nádob ze 14. stol. Tvrz byla zřejmě obydlena jen krátce. Srov. k tomu u J. Stumpfa, Die Vor- und Frühgeschichte des Kuhländchens, Festschrift Kuhländer Heimatfest, N. Jičín 1927, str. 23 a vyobrazení č. 28.
- 5) CDM XI, č. 570, str. 484, XII, č. 55, str. 45. Starší historii kláštera popisuje F. V. Peřinka, Augustiniáni — konovníci ve Fulneku do války třicetileté, Sborník historického kroužku, Praha 1931, str. 28—34, 112—123, 201—225, 252—263, avšak nevyužil všechny dostupné prameny. — Materiál k sepsání monografie o Staré Vsi počal r. 1971 sbírat pracovník Státního oblastního archivu v Opavě Jaroslav Donát, avšak zemřel již následujícího roku. Některých poznámek z jeho písemné pozůstalosti pro 18. století bylo zde použito.
- 6) F. Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau, Archiv für österreichische Geschichte roč. 45, č. 451, str. 103—105.
- 7) Státní oblastní archiv Brno (dále SAB), Sběrka rukopisů č. 156, p. 83—86, otištěno F. V. Peřinkou v Listinářův Selského archivu X, str. 104; V. Prasek, Historická topografie země Opavské, díl II, sign. X/12, rukopis ve Státním oblastním archivu v Opavě (dále SAO); Kopetzky, Regesten č. 503.

- 8) Orig. perg. čes., v Okresním archivu v N. Jičíně (dále OANJ); heslo fara Slatina; opis v SAB, Nová sbírka č. 517. Otisk a fotokopie ve Vlastivědném sborníku okresu Nový Jičín (dále VSONJ), č. 8—9, str. 31. Srov. k tomu sborníky Výškovice — Slatina — Ohrada — Nový svět, Slatina 1966, nestránkováno a Slatina 1371 až 1971, str. 9—10.
- 9) SAB, Nová sbírka č. 4.
- 10) SAO, Registra soudní (RS) VII, f. 89v.
- 11) SAB, PO X, f. 2, 309, XI, f. 1, 189.
- 12) J. Radimský, Bernová registra moravská z první pol. 16. stol., CMM roč. 76, Brno 1957, str. 337. V Pustějově bylo tehdy 38 usedlých v čele s fojtem Matějem a konšelem Mikulášem. V období 1481—1521 byla Stará Ves spolu s ostatními klášterními vesnicemi vložena do olomouckých zemských desek a počítala se k Moravě.
- 13) SAO, RS VIII, f. 14v, 198v, 203v.
- 14) OANJ, Městský archiv Bílovec, B I 1, f. 24, 99, 255, 260v, 276, 314v, 319v, 328, 333.
- 15) Tamtéž, B I 2, f. 20v, 31, 104, 109v, 165, 224, 226, 348, B I 3, f. 27v, 36, 42, 44v, 46, 77, 112, 203, 211, 222, 227, 259, 340, 347v—348; SAO, Vs Fulnek inv. č. 11, p. 77, a tamtéž, RS XIII, f. 168, 176v, 199, 223. Jména obyvatel ve Studénce (13) a v Lukavci (7) byla r. 1557 jen česká.
- 16) SAO, RS XX, f. 19.
- 17) SAO, RS XXII, f. 111 a 1, Augustiniáni Fulnek, sign. J 17; SAB, rkp. 156, p. 145 až 148.
- 18) OANJ, Městský archiv Bílovec, B I 4, f. 7, 45, 63v, 104, 107, 109, 131v, 213, 255, a kniha počtů města Bílovce z r. 1593, f. 47v, 109v.
- 19) SAO, Vs Fulnek, č. 11 (stará sign. IV/1), f. 115—118, 58—79. Jména otištěna v Kravaňsku roč. V, N. Jičín 1935, str. 49.
- 20) A. Turek, Geisbergův pluk na statech fulneckého augustiniánského kláštera r. 1607, Slezský sborník roč. 44, Opava 1946, str. 194—200.
- 21) R. 1588 byla proti jmenům uvedeným k r. 1595 (Kravaňsko V, str. 49) navíc jmena Jan Pavlův, Michal Gebauer, Jakub Nedvěd, Vašek Orlický, Simon Hirt, Zima Světlík, Hanz Rychta a vynechání Jan a Ambrož mlynáři (SAO, Vs Fulnek, č. 11, f. 115 až 118).
- 22) SAO, Gruntovní knihy A 26—1 až A 26—3. Viz k tomu též RS XXIX, f. 10v, k r. 1616.
- 23) OANJ, Gruntovní kniha Bílovce, A 38—40, f. 59, 65v, 71v, 86v, 103—104, 113—114, 119, 147v, 149v, 155v, 178, 184.
- 24) SAO, Augustiniáni Fulnek J 51.
- 25) J. Zukal, Paměti Opavské, Opava 1912, str. 88—89.
- 26) SAO, Wintrova sbírka, heslo Stará Ves, a gr. knihy A 26—2, f. 251, A 26—3, f. 166, A 26—17, f. 144. — A. Turek, Paněmčování Opavska v 16.—17. století, část VI, Slezský sborník roč. 52, Opava 1954, str. 184—185.
- 27) SAO, RS IX, f. 279; Zukal, cit. spis str. 310—311; Peřinka, str. 216—217. Starého fojta chtěl probošt vypovědět ze vsi i s rodinou, ale na přímluvu některých šlechticů od toho upustil.
- 28) SAO — pobočka Kroměříž, kopie XVII, f. 109—110, 239, XVIII, f. 56v, 62, 69, 96—97, 114, 151v, 153, 159; Peřinka, str. 220—223; Zukal, l. c. Probošt otlásl odporem poddaných též proto, že začal jednat o zástavě Staré Vsi Albrechtu Kravaňskému ze Slevic, pánu na Hrabství, což by bývalo pro ně ještě horší.
- 29) SAO, Vs Fulnek, č. 11, f. 77—79; Peřinka, l. c.
- 30) Tamtéž, f. 58—76.
- 31) Zukal, l. c. a Peřinka, str. 262—263.
- 32) SAO, Karalínský katastr č. 67, f. 156 a násl., a č. 131, f. 37; výpisy z pozůstalosti J. Donáta; Das deutsche Kuhländchen roč. XII, str. 141.
- 33) SAO, Pozůstalost Donátova uts.; Zukal, str. 320.
- 34) SAO, Augustiniáni ve Fulneku, sign. J 63.
- 35) Tamtéž, Vs Pustějov, sign. XXXIII B.
- 36) Tamtéž, spisy Slezské urbaniální komise č. 398, 403, a sign. 2/81 v kartonu 35.
- 37) Viz podrobně u A. Turka, 650 let obce Pustějova, VSONJ č. 14, str. 7.
- 38) SAO, VS Pustějov, inv. č. 67.
- 39) SAB, Vceňovací operát č. 413.
- 40) G. Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren, Oimützer Erzdiözese sv. III, Brno 1859, str. 236—239.
- 41) SAO, Augustiniáni Fulnek, F 3, F 4, orig. per. čes.; otisky a fotokopie ve VSONJ č. 1, str. 42—43, a č. 2, vložky mezi str. 32—33, N. Jičín 1967—1968.
- 42) Peřinka, cit. čl. str. 255. Viz i pozn. 53.

- 43) SAB, Skolské fassé, karton 14, sign. V/30.
 44) SAO — pobočka Olomouc, ACO 23, p. 736—737; SAO, spisy urbariální kamise č. 398.
 45) Reginald Kniefel, Topographie des k. k. Antheils von Schlesien, Opava 1805, sv. II/2, str. 87.
 46) Viz poznámku 38; srov. k tomu Kravaňsko roč. II, str. 90—91, III, str. 59, N. Jičín 1933.
 47) Viz poznámku 39.
 48) SAB, FM 633 a, b.
 49) Catalogus cleri arcidiocesis olomucensis, Olomouc 1859, str. 236.
 50) Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921 se zvláštním ohledem na předešlá sčítání lidu, Opava 1924, str. 170. Tam jsou podrobné údaje i pro léta 1880—1900, kdy měla Stará Ves 902—923 obyvatel.
 51) Viz Chronik der Volksschule zu Altstadt, odd. I., OA N. Jičín, sign. 1503.
 52) Tamtéž.
 53) Statistický lexikon II, Morava a Slezsko, v Praze 1934, str. 113.
 54) Totéž, Země Moravskoslezská, v Praze 1935, str. 3.
 55) Die Bevölkerung des Regierungsbezirkes Troppau nach der Nationalität nach der Volkszählungen 1930 und 1939, Liberec 1940, str. 14.
 56) A. Konvalinka, Bílovecký okres, 1935, str. 48—49.
 57) Viz Wagstädter Bezirkszeitung roč. V/čík 47, Muzeum Bílovec.
 58) Cestou bojů k vítězství II, str. 386.
 59) Vývoj obce od r. 1945 byl zpracován na základě podrobného výpisu z kroniky obce, pořízeného kronikářem obce Josefem Staníkem, jemuž za tuto pomoc upřímně děkujeme.
 60) Seznam obcí v zemi Moravskoslezské podle stavu z počátku r. 1948, Praha 1948, str. 2.
 61) Statistický lexikon obcí CSSR, v Praze 1966, str. 394.
 62) Totéž Severomoravský kraj, Ostrava 1972, str. 30.

Z MINULOSTI OBCE VŘESINY

František Schwarz

Mezi obce, které v r. 1977 oslavily své 600. jubileum, patří v okrese Nový Jičín i Vřesina.

Nesporným důkazem její existence je písemný doklad z r. 1377, jímž je listina o rozdílech knížectví opavského, podle níž byla v tomto roce ves Vřesina s Hýlovem v držení pana Adama a připadla k dílu opavských knížat Přemka a Václava.¹⁾

Uvedený letopočet neznamena vznik nebo počátek obce Vřesiny, dokládá jen k tomuto datu její existenci. Je nepochybné, že Vřesina existovala již před tímto datem, třebaže pro její vznik či založení dosud neexistuje žádný přímý doklad. Z těchto důvodů nelze také říci, jak dlouho před uvedeným datem Vřesina vznikla. Na základě některých skutečností sídelních lze nicméně alespoň přibližně vymezit dobu jejího vzniku, který stejně jako počátky většiny vsí jihovýchodního Opavska souvisí nejpravděpodobněji s procesem českého osídlení tohoto kraje, jež proběhlo v dů-

sledku jeho souvislého zalesnění poměrně pozdě, a to až v 2. pol. 12. a 1. pol. 13. stol. O existenci tohoto zalesnění svědčí v okolí Vřesiny názvy vsí Pustá a Velká Polom, Hrabyně, Háj, Poruba, Třebovice, ale i samotný název Vřesina, jehož význam a slovní základ je zcela jednoznačný jako místo s vřesovým porostem. Ve starších dokumentech a materiálech se název Vřesina vyskytuje v následující podobě: v roku 1377 v německé pravopisné podobě „Brischin“ a „Bryzen“, česky v r. 1411 „Vřesina“, 1421—1422 latinsky „Super Wrzesina“ a „de Wrzesin“, 1435 „de Bresinaw“, 1771 „Wrzessinum“, od r. 1431 česky Vřesina (Wrziesyna), 1720—1945 německy „Wrzessin“.²⁾

Tento starobylý název ukazuje na svůj vznik v době osídlování, kdy lidé pojmenovávali často svá sídla podle výrazných přírodních jevů a znaků. Na starobylý charakter Vřesiny lze také usuzovat z jejího původního návesního charakteru a z její délkové plužiny. Nepřímým dokladem o existenci Vřesiny před r. 1377 jsou r. 1350 zapsaná jména Pavla a Ješka z Vřesiny, jež byli patrně jejími držiteli nebo dědici.

Vůbec od 14. do 17. stol. známe z dochovaných archivních písemností jen jména držitelů Vřesiny, kdežto o osudech jejich obyvatel není známo nic. Tak z 15. stol. víme, že po smrti Drslava z Vřesiny v r. 1429, který je jmenován v r. 1521 v registrech soudního knížectví opavského, vlastnil Vřesinu opavský kníže Přemek, který ji v r. 1431 prodal Janovi z Pelhřimova s dvorem, mlýhem a vším příslušenstvím. Jan z Pelhřimova zapsal své manželce Markétě, sestře Hanuška z Deštného a pastorkyni Zikmunda z Bitova, 150 hřiven věna ze svého dílu v Pelhřimově a ze vsi Vřesiny. R. 1439 vložil svému zeti Jarošovi z této vsi, z níž plat měl zůstat i jeho dědicům, 30 hřiven. V r. 1447 syn Jana z Pelhřimova Oneš zapsal 3 hřivny k věnnému právu své maceše, výše jmenované Markétě, a Vřesinu spojil s majetkem Jana Kolovrata a Štěpána z Drahotuše a Benešova. V r. 1451 Zibřid z Bobolusk, komorník knížectví opavského, dal jako poručník Vřesinu Jaroškovi z Benešova po Hanuši Košíři. Avšak Jarošek prodal téhož roku Vřesinu Janovi a Jiříkovi Sutharům.³⁾

O 10 let později vlastnil již Vřesinu Oneš z Lukavce, který ji prodal téhož roku Janovi a Jiříkovi, synům Tasa z Bitova a z Klímkovic. Jan z Bitova prodal r. 1461 ves Vřesinu s dvorem bratřím Petrovi, Mikulášovi a Zibřidovi Donátům z Velké Polomě, čímž se Vřesina stala na poměrně dlouhou dobu součástí formujícího se velkopolského panství. V r. 1486 postoupil Jindřich Donát z Velké Polomě tvrz Milatičku, ves Velkou Polom, tvrz a ves Krásné Pole, Cavisov, Vřesinu, Lhotku (Dolní Lhotu) a podací kostela ve Velké Polomi Matějovi a Petrovi, bratřím Osinským z Žitné. Ale již v r. 1492 vložil Petr Osinský celé toto jmění Janovi z Ochab, jeho manželce Hedvice z Bitova a jejich synovi Jindřichovi z Ochab. Jindřich z Ochab sice na 6 let své velkopolské jmění vložil Jiříku Šípovi z Branice, avšak v r. 1506 je již zase vlastnil. Zemřel v r. 1530. Odkázal Velkou Polom se všim jměním své dceři Kateřině, jež se provdala za Mikuláše Pražmu z Bílkova. Po jeho smrti zdědili jeho majetek synové Beneš ml., Jan ml. a Bernat, z nichž Velkou Polom získal Jan, po něm pak jeho syn Mikuláš Pražma, jenž zemřel r. 1612 a zanechal syny Jana a Bernarta.⁴⁾ Z doby Mikuláše Pražmy z r. 1610 je dochován urbář vsi velkopolského panství, který je uložen v archivu Wilczků ve Vídni. Z radového jmění připadly Velká Polom, Krásné Pole a Vřesina z jeho tří synů na Viléma. Za Pražmu, kteří byli přívrženci luterské reormace, byla i velkopolská fara evangelická a evangelická konfese se šířila na celém jejich panství. Také Vilém byl nakloněn těmto myšlenkám. Po vzniku českého stavovského odboje proti Habsburkům a v době třicetileté války se přiklonil na stranu odboje a protestantů. Za účast na vpádu dánských protestantských vojsk do našeho kraje byl potrestán peněžní pokoutou. Později se však přiklonil znovu ke katolicismu, protože v r. 1659 byl povýšen do hraběcího stavu. Zemřel v r. 1666 a jeho syn Karel Štěpán Pražma z Bílkova prodal velkopolské panství i se vsí a dvorem Vřesinou Jiřímu Štěpánovi, hraběti z Vrba. Jeho syn Ferdinand Oktavián však prodal r. 1685

velkopolské panství kláštera velehradského. Od velehradského kláštera koupil toto panství r. 1702 Jindřich Vilém svobodný pán Viček z Dobrozemic, čímž se i ves a dvůr Vřesina staly součástí panství Klimkovic. V držení Wilczků zůstal vřesínský dvůr až do první pozemkové reformy, kdy byl rozparcelován.⁵⁾ Časté střídání feudálních pánů a držitelů znamenalo zpravidla jen zvýšený útlak a vydírání poddaného lidu a zvyšování jeho feudálních povinností. Taktéž ničivé události třicetileté války a celé následující období protireformace, vleklých válek proti Turkům a válek o dědictví rakouské znamenaly pro poddaný lid v našem kraji dobu nejhoršího útlaku a vykořisťování. A nejinak tomu bylo na velkopolském a později klimkovickém panství. Vzhledem k tomu, že písemnosti klimkovického panství ze 17. stol. a poč. 18. stol. jsou uloženy v archivu Wilczků ve Vídni, nemůžeme si učinit přesnější obraz o poddanských povinnostech a poměrech v té době. Několik zpráv o Vřesině z 16. a 17. stol. je však dochováno ve spisech opavského zemského soudu.

V r. 1567 byl Jan ml. Pražma žalován Ondřejem Benešem na Porubě, že Ondra Soudlek, Jan Fura a Jiřík z Vřesiny osazení jsou na bývalém folvarku, z kterého mají odvádět desátek porubské faře. Taktéž plat z pozemku, který se nazýval Simonovský a který držel Matěj Jurečků, a z rolí a pozemku Klečkovce, který držel fojt Stanislav, příslušel porubskému faráři.⁶⁾ V r. 1654 žaluje Vilém Pražma na Velké Polomí a Horní Lhotě Hedviku Kateřinu Matuškovu, roz. Skrbenskou, pro 1500 tol., které mu byly zapsány na jeho dědině Vřesině. V r. 1699 žaluje Zikmund Skrbenský velehradského opata Bernarta Košpárka, že 13. června 1695 „nade dnem“ poddaní jeho z Vřesiny totiž burmistr Martin Pivoň, Václav Pustelník, Jura Martínek, Tomek Tománkův, Jakub Strakoš, Macek Korlín, Martin Tamánek, Pavel Zemla, Kuba Krmelín, Marek Krmelín, Urban Pudich, Jura Urbaník, Martin Strakoš a Martin Kuděla s ručnicí, halapartnou, obuchami a kyji vpád do Poruby učinili, dvěře do krčmy vyrazili a Jakuba Smudu, kterého poddaní mají jakožto „poběhlce“, podle patentu za mušketýra marně vzíti chtěli a pych a kvall na gruntě jeho provedli. Skrbenský dále žaloval velehradského opata, že jeho pacholek vezl z vřesínského lesa koupené dříví a když jen málo vjel na panské obilí vřesínského dvora, fojt vřesínský mu tři koně vypřáhnouti poručil a od středy do pondělka je zdržel, ačkoliv pacholek vzniklou škodu chtěl ihned zaplatit. V r. 1696 žaloval opět Skrbenský zmíněného opata, když mu při honu na zajíce z vřesínského lesíka poddaní velkopolského statku postřelili ohařici. Díky těmto soudním zápisům je dochováno z této doby několik vřesínských rodových jmen. V zápisu z citované Zukalovy pozůstalosti fol. 172 jsou k r. 1682 zaznamenány o Vřesině následující údaje: ve Vřesině je panský dřevěný dvůr, chová se v něm 31 krav, v nové ovčárně 297 ovcí a 119 jehňat; fojt se jmenuje Ondřej Svidrnoch; ve vsi je 23 usedlých sedláků, 2 půllánici (Jura Bart a Ondra Mlynář), 4 zahradníci (Jura Homola, Volný) a 5 chalupníků. Dle urbáře z r. 1705 citovaného Zukalem (tamtéž fol. 173) bylo k uvedenému roku ve vsi Vřesině 24 sedláků, z nichž byl dědičným fojtem Jan Svidrnoch, krčmářem a dědičným mlynářem Jiří Mlynář, kteří platili dědičnou daň ve výši 53 tol. a mlynář místo 2 prasat 1 tol., 1 půllánik platil 23 gr., 12 robotních zahradníků platilo 10 tol. a 16 gr. Plat za dříví činil od 24 sedláků 36 tol. 24 gr., od půllánika 1 tol. 3 gr. a od 12 zahradníků 8 tol. 20 gr. Robotní povinnosti byly stanoveny jako ve Velké Polomí. Počty vrchností v naturálních činily celkem 37 hus, 221 slepic a 69 kop vajec. Desátek byl odváděn faráři do Poruby. Celkový užitek a příjem vrchností ze dvora činil 929 tol. Velmi cenné údaje o hospodářských poměrech Vřesiny obsahují reskripty Karolinského katastru z let 1721-24. Dle tohoto katastru vlastnila ve Vřesině vrchnost dvůr, v němž se chovalo 25 krav, 450 ovcí a 5 prasat; vrchnosti patřil také mlýn o 1 složení a lesy Jedlový a Hájek; panské pozemky a pole byly na tratích Záhumenice, Na hoře, Hájek a Naproti údolí; výsev na pozemcích panského dvora činil 10 maldrů a 7 šeflů (1 slezský maldr = 12 šeflů, 1 slezský šefl = 2800 m²); celkový roční výnos činil 351 tol. 2 gr.

Vřesina — nová budova MNV a požární zbrojnice

V té době chovalo 25 poddaných sedláků a 14 zahradníků ve Vřesině 109 krav, 175 ovcí a 19 prasat, vysévalo 66 maldrů, 4 šefle a 2 čtvrtě (1 čtvrt = 18,6 m²) obilí. Jejich pozemky a pole se nacházely na tratích Hájek, Dolní, Prostřední, Horní a Cyppek. Roční výnos z rustikálu činil 399 tol. 18 gr. Dle 2. verze reskriptu Karolinského katastru bylo provedeno u Vřesiny přeřazení dobytka a polí do nižších jakostních tříd. V počtu 25 sedláků je v Karolinském soupisu uváděn také fojt, který byl zároveň krčmářem a 1 sedlák byl současně mlynářem. Pozemková činže činila 65 tol. 16 gr. 16 hal., plat za dřeva 46 tol. 22 gr. 12 hal. Za tuto platbu byly přenechány poddaným k pastvě některé kusy lesa. Sedlák — mlynář odváděl jako činži 33 šeflů žita a rychtář 1 šefl ovsu místo chovu loveckého psa. Vysoké byly robotní povinnosti. Robotu s potahem (koňmi a voly) vykonávalo 24 sedláků, a to 23 celolánků po 123 dnech a 1 půllánik po 61 1/2 dne ročně. Jen fojt nerobotoval. Počty vrchností v naturálních (husy, slepice, vejce) odvádělo všech 25 sedláků a 12 zahradníků, mimo to 23 sedláků odvádělo ročně také po 3 kusech přize a 12 zahradníků po 2 kusech, což činilo v součtu 93 kusů ročně. Přizi neodváděl jen fojt a mlynář. K těmto povinnostem přistupoval ještě desátek porubské faře, k níž Vřesina patřila od nepaměti. Z domovního držby se ročně odváděly faráři v Porubě 3 šefle žita a 3 ovsu, zatímco z poddanské půdy 33 a 3/4 šefle žita a totéž množství ovsu. V průběhu 18. stol. se situace venkovského lidu povážlivě zhoršovala. Na klimkovickém panství takového zhoršení nastalo zřejmě za Josefa hr. Wilczka, který zdědil klimkovické panství v r. 1739 a zemřel r. 1777.⁷⁾ Všeobecný útlak a hrubý útlak vedl nejen ke stížnostem vřesínských poddaných v r. 1766, ale i k selským bouřím proti nenáviděné klimkovické vrchnosti.

Ve Vřesině bylo po potlačení vzpoury odsouzeno 10 rebelů z řad sedláků k 1—2 měsíčnímu vězení v Opavě a náhradě nesplněných robot. Výrazem tuhých poddanských poměrů na klimkovickém panství a ve Vřesině je dochovaný urbář pro obce Vřesinu, Horní Lhotu a Malou Lhotu (Dolní) z r. 1770.⁸⁾

Tento urbář obsahuje souvislý popis obce Vřesiny, neboť přináší jména jejích obyvatel, jejich sociální rozvrstvení a jejich povinnosti vůči feudální vrchnosti. Ve Vřesině bylo tehdy mimo fojta 23 usedlých sedláků, z nichž 1 byl současně mlynářem, 1 púlláník, 3 zahradníci, 2 velkochalupníci a 7 malochalupníků. Zákupním fojtem, který pečoval o pořádek v obci, předsedal obecnímu soudu a dohlížel na výkon panských robot a plnění povinností byl v r. 1770 Jan Švidmoch z č. 11.

Výměrou půdy a počtem selských a zahradnických usedlostí patřila v té době Vřesina k poměrně velkým vsím, jak to ukazuje např. srovnání s Horní Lhotou (fojt, 9 sedláků, 4 zahradníci, 5 mláticích zahradníků a 1 velký chalupník) a Dolní Lhotou (9 sedláků, 1 zahradník, 2 mláticích zahradníci, 2 velcí a 2 malí chalupníci). Je pochopitelné, že feudální vrchnost měla z takové vsi mnohem větší důchody a příjmy než ze vsí malých. Povinnosti vřesinských poddaných vůči feudální vrchnosti byly následující: z peněžních povinností to byla dědičná daň z pozemku, která činila u sedláků za rok 1 zl. 16 kr. — 3 zl. 16 kr., u púlláníka 1 zl. 9 kr., u zahradníků 56 kr. — 1 zl. 39 kr. 3 hal., u velkých chalupníků 44—50 kr. a u malých chalupníků 58 kr. — 1 zl. 36 kr. Mimo tuto daň platili vřesinští poddaní za dřeva z panských lesů ročně tyto dávky: sedláci platili 1 zl. 28 kr. — 2 zl. 26 kr., púlláník 1 zl. 22 kr., zahradníci 43 kr. — 1 zl. 34 kr., velcí chalupníci 30—44 kr. a malí chalupníci 30. kr. — 1 zl. 30 kr.

Vůči vrchnosti byli ještě i v té době vřesinští poddaní povinni plnit v naturálních tzv. počty, které u sedláků představovaly 1 husu, 6—9 slepic a 24—60 vajec, u púlláníka 1 husu, 3 slepice a 12—18 vajec, u velkých chalupníků 1 husu, 2—3 slepice a 15 vajec, u malých chalupníků 1 husu, 2—6 slepic a 15—24 vajec. Jen na těchto naturálních získala každoročně hrabivá vrchnost zcela bezplatně z Vřesiny 36 hus. 212 slepic a 976 vajec. K počtům a naturálním dárkům přistupovalo ještě odvádění přize, již každý sedlák odváděl ročně 1 1/2 svazku čisté a 1 1/2 svazku hrubé. Zdarma nepředli jen podomci. Mnohem horší a tiživější byly povinnosti robotní, které ještě v této době představují neúnosné břímě na bedrech poddaného lidu. Tak dle urbáře z r. 1770 vřesinští sedláci byli povinni robotovat 108 dnů s potahem (polovinu s 2 koňmi a polovinu s 2 voly), a to 4 týdny po 3 krát týdně a 48 týdnů 2 krát týdně v čtyřspřeží; vedle roboty potažní byl každý sedlák povinen vykonávat po 13 týdnů, a to od Jana do Michala, 1 osobou 2 dny v týdnu pěší roboty. Púlláník plnil ročně 50 čtyřspřežních potažních robotních dnů s jedním koněm nebo volem, 4 týdny po 3 dny a 48 týdnů po 2 dny s potahem dvojspřeží. Pěší roboty konal stejně jako sedláci. Zahradníci vykonávali po celý rok týdně 3 dny pěších robot, velcí chalupníci 2 dny a malí chalupníci 1 den, resp. 1 1/2 dne týdně; malí chalupníci na č. 6 a 7 robotovali od Jiřího do Michala 2 dny týdně a od Michala do Jiřího 1 1/2 dne týdně.

Doplňk tohoto urbáře z r. 1775, který vznikl na základě úprav po velkých selských rebéliích v Čechách, stanovil u podomků 13 robotních dnů ročně a omezil roboty na usedlosti č. 26, 17, 27, 29, 42, 49 a 20 na 52 dnů ročně. Podomkům měly být ostatní pracovní dny placeny. Avšak i po těchto úpravách zůstávalo zatížení feudálními povinnostmi u sedláků nezměněno. Není proto divu, že se poddaný lid proti nenáviděné robotě a panské zvěli bouřil. Taktéž životní podmínky venkovského lidu byly tehdy na nejnižší možné úrovni. Vysoká zadluženost, nedostatek a hlad byly přechastými hosty v selských chalupách. Zrušení nevolnictví v r. 1781 císařem Josefem II. a omezení robot představovaly jen částečnou úlevu, neboť vládnoucí aristokracie byla u nás tehdy ještě natolik silná, že pronikavějším reformám a změnám zabránila. A tak se poddanské poměry v našem kraji výrazněji nezměnily ani v následujících

Vřesina — nová budova ZDS 1—5

desetiletích, kdy hospodářský život právě v našem kraji začal stále výrazněji ovlivňovat vznikající kapitalismus. V případě Vřesiny to byl rozvoj těžby uhlí a hutní výroby v blízké Ostravě.

V r. 1806 píše historik Kneifel ve své topografii, že Vřesina v okrese Opava v těšinském kraji je příslušná k panství Klimkovice, má panský dvůr s ovčárnou a mlýnem na potoku od Pusté a Velké Polomi, že je vzdálena 1/4 míle od Poruby a 3/4 míle od pošty ve Velké Polomi, má 411 obyvatel, kteří mluví slezsko-maravským nářečím.⁹⁾ Je příslušná k porubské faře a její katastr má 815 jiter polí, 17 jiter zahrad, 62 jiter luk, 19 jiter pastvin a 440 jiter lesa.

Poměry a události této doby doplňují některé údaje kronikářské, podle nichž zuřil ve Vřesině v r. 1781 dobytčí mor, při němž zahynulo 900 obcí. 27. března a 14. prosince 1786 bylo ve Vřesině a okolí pozorováno zemětřesení. V květnu 1792 vznikla nečekaně tuhá zima, jež zničila polní kultury.

Poměry obce před revolučním rokem 1848 charakterizuje velmi podrobný popis společenských a hospodářských poměrů obce z r. 1843, který je obsažen v tzv. vceňovacích operátech ve Státním archivu v Brně.¹⁰⁾

Dle tohoto katastru měla obec Vřesina výměru 1588 jiter (jitra = 60 a), ležela 6 mil od krajského města Těšín, 1/4 míle od Poruby, za Odrou, v té části těšinského kraje s menšími pohorkatinami, rovinami a údolími, která má mírné klima. U Vřesiny na samotě byl mlýn na Porubce (Benabach); louky leží na potoco, ale ponejvíce jsou rozptýleny mezi polí, zahrady jsou u domků a pastviny mezi polí a lesy. Velké lesy se rozprostírají na severní a východní straně katastru. Sídlo vrchnosti bylo v té době

v Porubě, kam byla Vřesina příslušná i farou. Vřesinská škola byla spravována ex-curendo školou porubskou. Popis říká, že v obci se nenacházely žádné pamětihodnosti. Cesty do sousedních míst nebyly v dobrém stavu. V obci žilo v roce 1843 celkem 444 obyvatel, a to v 56 usedlostech a 93 rodinách. Hospodářskou činností se živilo 92 rodin, 1 řemeslem. Potravu obyvatel tvořily brambory, zelí, moučná jídla, o svátcích a nedělích také maso a chléb. Pila se ponejvíce voda, ale také pivo a kaňka. Na větších hospodářstvích pracoval 1 kočí a 1 služebná.

Ve vsi se chovalo 103 koní, 10 volů, 177 krav, 70 kusů mladého skotu, 483 kusů šlechtěných ovcí, 137 kusů ovcí obyčejných a 25 prasat. Hospodářské zvířectvo bylo převážně domácího chovu, až na šlechtěné ovce, které byly majetkem vrchností.

Na větších hospodářstvích se chovaly zpravidla 3 kaně, 3 krávy, 2 jalovice, 6 obyčejných ovcí a 1 prase. Chov drůbeže byl vcelku bezvýznamný. Na polích se pěstovala zimní pšenice, žito, oves, brambory a ječel, pro domácí spotřebu něco zelí, lněných semen a hrachu. Hlavně brambory zvýšily nízkou zemědělskou produkci. Rolníci pozemky pilně obdělávají, vícekrát je orají, vláčí a co 3—4 roky je dobře hnojí. Hlavní brzdou rozvoje zemědělské výroby byl dle zmíněného popisu pahorkatý kraj s odplavováním horní vrstvy ornice, suché roky a výkon panských robot. Zemědělské nářadí tvořil vůz, pluh, hák, brány, kosa, srp a vidle. Zemědělské výrobky byly zčásti velmi dobré a zčásti jen průměrné kvality. Úroda ovoce byla malá. Přebytky zemědělské výroby byly prodávány na trhu v Opavě. Orná půda byla zařazena do 3 kvalifikačních tříd, louky do 2, zahrady a pastviny do 1 třídy.

Obec měla v té době 21 sedláků, kteří vlastnili 20—30 jiter zemědělské půdy, 2 půllánky s 12—18 jitry, 10 velkých chalupníků s 1—4 jitry a 15 malých chalupníků s 1/16—1/18 jitry půdy. Pozoruhodný a nápadný je rychlý růst počtu velkých a malých chalupníků, jenž svědčí o drobení půdy a narůstání počtu bezzemků.

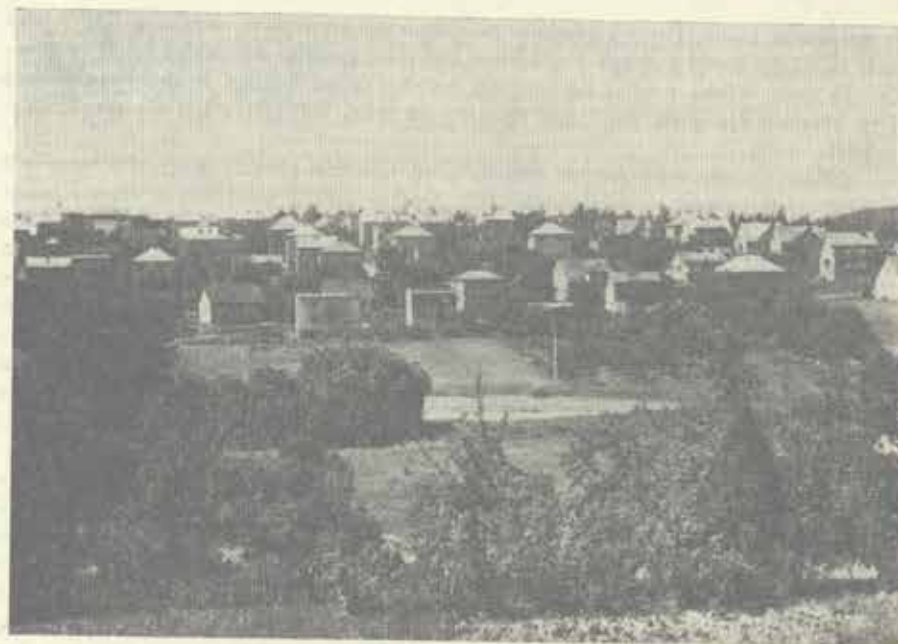
Téměř všechny obytné domy a hospodářské budovy byly dřevěné, těsné a malé, pokryty šindelem nebo slámou. Domy z pevných materiálů byly ojedinělé. Stav domů a budov byl velmi špatný.

Fojtem v tomto roce byl František Martiník a přísežnými byli Petr Martiník, Florián Mrázek a Jan Martiník. Z jejich podpisů je zřejmé, že ovládají čtení a psaní, což v té době bylo na vesnici jevem řídkým.

V 1. pol. 19. stol. se život v obci výrazně nezměnil, vzrostl však počet jejich obyvatel a přibyl značný počet rodových jmen, která se do r. 1770 ve Vřesině nevyskytovala.

Významné změny i ve Vřesině přinesl revoluční rok 1848, který po rozhodnutí kroměřížského sněmu znamenal po staletích útisku venkovského lidu konec nenáviděných panských robot a feudálních povinností. A přestože tato skutečnost znamenala osvobození seelského lidu a přinesla mu velké ulehčení, nemělo se to ani tentokrát obejít bez komplikací. Poddani totiž měli za zrušení robot a feudálních povinností vrchnostem zaplatit výkupné ve výši dvacetinásobku roční hodnoty zmíněných povinností.¹⁾

Tak např. vřesinský sedlák Josef Martínek z č. 1 měl být dle vyvazovacího operátu zbaven feudálních břemen, tj. tzv. dědičné gruntovní činže 2 zl. 50 kr. ročně, plátu za dřevo 1 zl. 56 kr. ročně, tzv. počty vrchnosti v naturáliích (1 husa, 9 slepic a 36 vajec ročně), 108 potažných robotních dnů dvěma koňmi nebo volky, 26 pěších robotních dnů, 1 1/2 svazku čisté a 1 1/2 svazku hrubé přize ročně buď za roční plat 15 zl. 44 kr. a 40 hal., který měl být splácen 20 let nebo za jednorázový výkup 316 zl. 28 kr., který představoval dvacetinásobek této sumy. Značně méně měl zaplatit vlastník zahradnické usedlosti rovněž Josef Martínek z č. 13, jemuž byla výše výkupu úměrně k rozsahu jeho povinností stanovena na 107 zl. 33 kr. a 20 hal. A velký chalupník Vincenc Hrbáč z č. 19 měl zaplatit z roční hodnoty svých podanských povinností, která činila 1 zl. 41 kr. a 96 hal. poměrně malou částku, tj. 59 kr. 20 hal. Malí chalupníci,

Vřesina — výstavba rodinných domků

jichž bylo ve Vřesině v r. 1848 již 23, byli vyvázáni ze svých podanských povinností bez výkupu. Poměrně malé výkupné bylo stanoveno vřesinskému fojtu Jakubu Fischerovi z č. 11, který měl zaplatit jen 107 zl. 33 kr. a 20 hal.

Sedláci, jimž bylo stanoveno vysoké výkupné, přijali rozhodnutí o zrušení feudálních povinností se značným zklamáním, neboť jeho zaplacení by znamenalo jejich dlouhodobé zadlužení. Pro velký odpor sedláků dochází pak k dvojímu snížení výkupného, jehož zaplacení i tak bylo pro ně obtížné.

Rok 1848 však přinesl významné změny i v politické a obecní správě, neboť skončila éra vrchnostenských úřadů a fojtů, kteří spravovali do té doby obec. Do čela vřesinské obce se dostalo po tomto roce obecní zastupitelstvo v čele se starostou, které od té doby spravovalo obecní a občanské záležitosti. Prvním pozitivním výsledkem jeho činnosti bylo v r. 1850 postavení nové školní budovy. Vřesinská škola byla v r. 1875 rozšířena na dvojtřídní.

V 2. pol. 19. stol. se začaly měnit sociální poměry na vesnici, neboť přibývalo stále více chalupníků a bezzemků, kteří odcházeli za prací do rozvíjejícího se průmyslu, hlavně do ostravských dolů a vítkovických hutí. Tak se i Vřesina začala postupně měnit v dělnickou vesnici. Tomu odpovídal i její růst v průběhu 2. pol. 19. stol. Počet domů vzrostl od r. 1848 z 57 na 130 v r. 1910 (822 obyvatel) a na 234 v r. 1930 (1186 obyvatel). V posledních desetiletích 19. stol. pronikají do českých slezských vesnic národní myšlenky, na jejichž šíření se významně podílel vřesinský rodák Kazimír Tomášek. Založil český časopis Opavský besedník a v r. 1870 Opavský týdeník. Podílel se na zakládání českých knihoven ve Slezsku a na rozvíjení českého kulturního

a národního života. Patřil k předním politickým představitelům slezského lidu v jeho boji za česká národní práva. Pod vlivem myšlenek českého národního hnutí ve Slezsku se začal slibně rozvíjet na přelomu našeho století kulturní a společenský život i ve Vřesině. Významný podíl měl na něm od svého založení v r. 1892 sbor dobrovolných hasičů.

Odpor českého obyvatelstva Vřesiny proti rakousko-uherské monarchii vyvrcholil v době první světové imperialistické války. Desítky otců a synů byly z Vřesiny povolány do této nespravedlivé a zájmům našeho lidu cizí války, z nichž 15 obětovalo za cizí zájmy životy. Tím nadějněji uvítali vřesinští občané 28. říjen 1918 jako den osvobození po 3 stoletích cizácké nadvlády a den vzniku samostatného československého státu. V dalším vývoji tento stát však nesplnil naděje a tužby našeho pracujícího lidu.

Pokud jde o správní uspořádání, byla Vřesina od r. 1850 součástí soudního okresu Klimkovice, od r. 1868 okresu Opava a od r. 1896—1960 součástí okresu Bílovec, od r. 1960 patří k okresu Nový Jičín.

Poznámky:

- 1) CDS, VI. č. 198, V. Prasek, Překlad a výklad dílčích listin knížectví opavského, Program opav. gymnázia 1890, str. 14—15, 23.
- 2) A. Turek, Místopisný rejstřík obcí Severomoravského kraje, díl II, M—Ž, str. 867.
- 3) L. Hosák, Historický místopis Bíloveckého okresu IV, Bílovec-vlastivědný zpravodaj č. 7/1958, str. 14.
- 4) V. Prasek, Topografie Opavska, sv. 3, S—Ž, str. 248 a násl.
- 5) L. Hosák, Historický místopis Bílovec, okresu, Bílovecko — vlastivědný zpravodaj č. 6/1958, str. 12—15.
- 6) Pozůstalost J. Zuka, Topografie Opavska, sign. 194, písm. V—Ž, str. 169—173.
- 7) L. Hosák, Historický místopis Bíloveckého okresu III, Bílovecko-vlastivědný zpravodaj č. 6/1958, str. 13.
- 8) StA Opava, Urb. komise sign. 389, urbář obce Vřesiny, Hor. Lhoty a Malé Lhoty.
- 9) Reginald Kneifel, Topographie des k. k. Anteils von Schlesien, sv. II/3, Brno 1806.
- 10) StA Brno, Catastral-Schätzungs-Elaborat sl. 493, kart. 1359.
- 11) StA Opava, Vývazovací operáty obce Vřesiny z r. 1850.

STRUČNÝ PŘEHLED HISTORIE LESŮ BÝVALÉHO PANSTVÍ SPÁLOV

Václav Zaloudík

Pro úvodní stať tohoto pojednání platí totéž, co už bylo ve všeobecnosti řečeno ve studii téhož druhu uveřejněné pro panství Starý Jičín v čísle 10 Vlastivědného sborníku okr. N. Jičín. Jde rovněž o malý lesní majetek s nebohatě dochovaným dokumentačním materiálem v archivu velkostatku, a to zejména pro starší dobu. Pro ni tu bylo možno použít zejména archivních fondů rázu legislativního, z nichž mají největší význam údaje nejstarších katastrů. Na ni už bezprostředně navazuje nová doba lesního hospodaření s provedenými prvními systemizacemi lesů a dále cílevědomě sestavovanými lesními hospodářskými plány. Z nich a dochovaných záznamů o dosahovaných výsledcích lze konkrétně sledovat specifikum místního hospodaření za daných ekonomických principů doby a zejména jeho odbornou úroveň spočívající ve využívání nejnovějších poznatků lesnické vědy a praxe. Na základě dlouhodobě nastíněného přehledu historie lesů, která je vlastně historií lesního hospodaření, lze ke složitě otázce trvalého ústupu jedle také u spálovských lesů uvést jako jednu z hlavních příčin změnu hospodářského způsobu, tj. záměnu feudálního nestejnověkého lesa toulavého s prováděnou lesní pastvou za stejnověké, převážně smrkové porosty lesa věkových tříd, uměle zakládané pomocí holoseče a lesního polaření, vedle ovšem řady dalších podstatných negativních změn pro biologii jedle.

Popis přírodních podmínek:

Projednávané území bývalého panství Spálov zaujímalo pouze tři dnešní katastrální území, a to Spálov, Luboměř a Barnov o celkové rozloze 3268 ha, nacházející se ve střední části Oderských vrchů a jeho severní hranici tvořila řeka Odry. Orograficky tvoří toto teritorium bývalého panství Spálov ohraničené ze dvou stran vodními toky (Odrou a Suchou) z převážné části vyvýšená mírně zvlněná plošina s mírným sklonem od JZ k SV o nadm. výšce 520 až 587 m. Její obvod až na krátkou rovinatou jižní část tvoří silně zvlněné stráně s bočními terénními prohlubeninami zabíhajícími několika jazykovitými výběžky dovnitř roviny. Tyto stráně spadají do hlavních hlubokých údolí toků Odry a Suché k nejnižší nadmořské výšce 340 m a v západní části při toku Něčina na 380 m, takže největší relativní výškový rozdíl vzhledem k celému území zde činí 240 m, asi 1/5 celkové rozlohy lesů se zde nachází na dosti příkrých krátkých svazích při patách údolí.

Geologicky tvoří toto území kulmské droby a břidlice místy s překryvem tenké vrstvy spraše. Půdy z tohoto podkladu vzniklé jsou středně bohaté, lehké, hlinito-písčité hluboké a dosti silně kamenité. Maximální hloubka těchto půd dosahuje 2 m, někdy i více.

Klimatické poměry oblasti jsou pro lesní vegetaci v celku příznivé. Průměrná roční teplota se pohybuje kolem 6,7^o C a úhrn ročních srážek činí 700—800 mm. Klimaticky je dané území charakteristické tím, že leží v deštném stínu Hrubého Jeseníku, takže se zde často objevují i déle trvající, zejména pro zemědělství nepříznivá suchá období. **Fytcenologicky** náleží toto území do vegetačního stupně dubových bučin a bučin s naprosto převažujícími soubory lesních typů svěžích a bohatých dubových bučin a bučin (ze 70 %), dále jsou z ostatních výrazněji zastoupeny svahové soubory a soubory kamenité (asi 17 %) a na zbývající rozloze (kol 13 %) se vyskytují soubory hlinité a obohacené dubové bučiny a bučiny. Ve vegetaci se vyskytuje poměrně široká kombinace bylinných druhů, z nichž charakteristická je kombinace svízel drsný, ba-

byka hajní, jestřabník lesní, starček Fuchsův, ostřice prstnatá, někdy i mařinka a strdivka jednokvětá, vzácně kyčelnice prstnatá, ostružiník, kostřava lesní nebo vyšší, na kamenitých místech i božanka, kakost smrdutý a kapradiny. Z chráněných rostlin možno zde uvést lilii zlatohlavou a některé vstavače, ze vzácných náprstník velkokvětý.)

Vývoj osídlování a majetkové držby

Prvním radikálním zásahem do dosud lidskou činností jen málo ovlivněných souvislých pralesů této části pooderské vrchoviny byla zemědělská kolonizace koncem 13. a počátkem 14. století, při níž tu byl dán základ pro založení tří vsí, Spálova, Barnova a Luboměře. Jejich vznik jako lánových lesních vsí prokazuje jasně tvar a uspořádání jejich pluzím. S rostoucím počtem osedlých a s rozvojem režijního hospodaření panství byly dále lesní plochy hodící se k zemědělskému využívání odebírány lesům a tento postup proti lesu trval až do zavedení racionálního zemědělského hospodaření.

Malý statek spálovský byl původně součástí panství potštátského, u něhož se na počátku 14. století jmenuje jako první známý majitel Závíš z Potštátu. Od poslední třetiny téhož století do roku 1408 náleželo potštátské panství pánům z Kunštátu, odtud pak Potštátským z Prusinovic. Za nich pak během 15. století přešlo spálovské zboží do rukou jedné větve tohoto rodu, a tak bylo odděleno od Potštátu jako samostatné panství. V roce 1611 přešlo panství Spálov, k němuž patřily tvrz a ves Spálov, Luboměř a Barnov, do majetku Kristiny z Rogendorfu, která zemřela roku 1621. Od roku 1621 měl pak spálovský statek, jehož rozsah se od 15. století až do konce soukromé držby vůbec nezměnil, následující majitele: Jana Gottfrieda Breunera a jeho potomky, po nichž držel jednu polovici klášter Porta Coeli ve Vídni a druhou rodina šlechticů Scherzů, která v roce 1671 statek opět zcelila. Roku 1719 byla na tomto panství založena nová osada Heltinův (Scherzdorf), roku 1723 podělily statek tři dcery Kašpara Scherze, ale záhy se stala majitelkou nejmladší z nich Rosalie Luisa provdaná Zenová z Dannhausenu a po ní její dcery, které statek roku 1730 prodaly rodině Fragsteinů. Roku 1756 přešel Spálov na rod Závíšů z Osenice, roku 1883 na hraběte Kinského a roku 1885 jej koupil Viktor rytíř Bauer - Chlumecký, v jehož potomstvu zůstal až do roku 1945, kdy byla na majetek dosazena národní správa a posléze byl znárodněn. Jeho posledním majitelem byl dr. Mořic Bauer-Chlumecký, jemuž také patřil statek Kunín.²⁾ Časté střídání držitelů tohoto malého statku, vesměs kapitálově slabších, mělo za následek exploataci dřevních zásob a zavádění průmyslových lesů smrkových za účelem zvýšení čistého zisku.

Vývoj hospodářského stavu lesů a změna zastoupení dřevin v dějinném vývoji

Z nejstarší doby po provedení kolonizace nemáme o zastoupení společenstev dřevin v původních spálovských lesích žádných přímých zpráv, protože spálovské urbáře z let 1623 a 1641³⁾ stejně jako opis urbáře z let 1728—1745⁴⁾ se omezily jen na soupis poddanských povinností a popis dominikálií, tedy i lesů, které byly vesměs panské, neuvádějí.

Podle pramene z roku 1676⁵⁾ vlastnilo panství asi 2677 staromoravských měřic (tj. 590 ha) zemědělské půdy. Mělo 123 starousedlých a 1 novousedlého s 30 měřicemi, 3 nové zpustlé grunty a 9 starých pustin s 58 měřicemi.

V dominikální fassí z roku 1750⁶⁾ se uvádějí klučeníny u 3 dvorů, které byly ve Spálově, Luboměři a Barnově a dále lesy, kterých tu bylo odhadnuto více než 1384 měřic (305 ha). Tento nízký odhad se ovšem týkal jen lesů zahájených pro těžbu dřeva.

Nejstarším písemným dokladem o dřevinách spálovských lesů je dochovaný hraniční popis z roku 1753,⁷⁾ kde se uvádějí hraniční stromy dle druhů dřevin na hranici od panství Odry, která probíhá převážně podél toku Suché, a to v prvním úseku 9 jedlí, 6 buků, 17 olší, 1 habr a 1 bříza, v druhém úseku (3x delším než předešlý) bylo 51 jedlí, 28 olší, 7 buků, 4 habry a 3 lípy. Toto pořadí zastoupení dřevin podle četnosti není ovšem průřezem současné skladby porostů všech komplexů spálovských

lesů, nýbrž jen jejich okrajových částí. Dokazuje však, že jedle tu byla i v údolí rozšířena jako dominantní dřevina.

S narůstající spotřebou dříví, zejména palivového, které bylo až do počátku 19. století téměř jediným zdrojem tepelné energie, začaly být lesy více chráněny před nadměrnou pastvou dobytka, travením a sklizní hrabanky a jejich části byly hájeny jako lesy výnosové, a to především v zájmu docílení přirozené obnovy, roztylené v toulavém lese po celé ploše.

O tom, že spálovské lesy byly udržovány v poměrně dosti příznivém stavu, svědčí skutečnost, že i po novém odlesnění provedeném pro založení osady Heltinův v nich bylo dostatek dřevních zásob, které v druhé polovině 18. století při stále stoupající poptávce po dříví velmi silně odčerpávali tehdejší majitelé Spálova Závíšové z Osenice pro dodávky značného kvanta dřevěného uhlí do okolních měst. Pro tento výhodný obchod se jim vyplatilo najímat zkušené cizí uhlíře.⁸⁾ Můžeme zde představit, že tito „podnikaví“ majitelé pak od poloviny minulého století za rozmachu kapitalismu odčerpávali kořistnými těžbami radikálně zdejší rozsáhlé mýtné porosty toulavého lesa (jak ukazuje dále uvedený přehled o dynamice vývoje spálovských lesů po stránce věkové) a po úplné exploataci je jako už málo výnosné r. 1885 prodali.

Pro rámcovou charakteristiku stavu spálovského panství k roku 1835 poslouží tato celková statistická data:⁹⁾

Katastrální úhrny pro celé území panství:

Pozemky v ha

kultura	dominikální	rustikální	úhrn
role	141	1483	1624
louky	43	290	333
zahrady	9	43	52
neúrodná pole	21	138	156
pastviny	25	410	435
lesy	619	38	657
Úhrn	858	2402	3260

(Podle stob. kat. z r. 1844 3541 ha)

Byly tu čtyři mlýny, 2 pily a vybudované rybníky. Vrchnostenské lesy byly organizačně rozděleny na dva revíry — spálovský a barnovský.

Stav dobytka:	vrchnostenského	drobných majitelů	úhrn
ks			
koní	8	71	79
hovězího	74	441	515
ovcí	800	667	1467

Byl zaveden chov ovcí ušlechtilé rasy. K jejich pastvě sloužily především rozsáhlé pastviny, ale byla též prováděna lesní pastva.

První celkový přehled o stavu všech spálovských lesů, tedy panských i poddanských, podávají lesní fassé josefinského katastru z roku 1787.¹⁰⁾

Uvádějí výměru panských lesů o rozloze pouze 608 ha se zastoupením dřevin: jedle 73 %, buku 25 % a výmladkového lesa habrového a březového 2 %. Hmotnost jednotlivých tratí daného hospodářského tvaru toulavého lesa byla odhadnuta na 260 až 520 m³ na 1 ha a průměrná výtěžnost vypočtená na základě stoletého obmýtí, byla udána u listnatého dříví ve výši 1,3 m³, u jehličnatého 3,6 m³ celkem 4,9 m³ na 1 ha. Lze tedy říci, že stav tohoto tvaru lesa byl jak po stránce hmotnosti tehdejších smíšených porostů, které byly toulavou těžbou nepravidelně prosvětlovány s ohledem na uvolňování přirozených nárůstů, tak také po stránce produkční v celku dobrý. První přehledně sestavené jednoduché systemizace lesů měly u malých lesních majetků, jako byl spálovský, kde vývoj lesního hospodaření silně pokulhával za vývojem velkých lesních domen, orientační význam jako kritérium pro stanovení únosné roční těžby až do doby vypracování řádného lesního hospodářského plánu, k němuž došlo až na začátku 30. let minulého století. Uvedené odhady stavu lesa a jeho produkce sestavené v lesních fassích v roce 1787 neměly totiž charakter řádných lesních hospodářských plánů, byly pouze tzv. metodou lesního etátu, protože neobsahovaly žádný podrobný ani schematický těžební rozvrh. Jejich vypracování pro daňové účely vycházelo z dosud přežívajícího názoru na les jako na kumulovanou úhrnou dřevní zásobu, jejíž stav se pravděpodobně ani v budoucnosti podstatně nezmění, když předpokládaná obmýtní doba bude dodržována.

Nastupující nová doba cílevědomého lesního hospodaření celou dosavadní konzervativní situaci v lesním hospodářství rázně změnila, a to především již od konce 18. století všeobecně započatou umělou obnovou.

První již podrobný přehled o stavu spálovských lesů podává dochovaný soudní odhad z roku 1834, k němuž je jako podklad přiložen první řádně vypracovaný lesní elaborát.¹¹⁾ V něm se uvádí, že jen 15 ha rezervovaných lesů (na mapě označeny katastr. číslem) bylo zařazeno do hospodářské skupiny se stoletým obmýtím, kdežto pro ostatní porosty byla už tenkrát zavedena hospodářská skupina s obmýtím sníženým na 80 let. Etát byl podle státních směrnic soudního odhadu stanoven tak jako u josefinského katastru, tj. že součet skutečných dřevních zásob uvedený v popisu porostů byl porovnán se součtem předpokládaných zásob ve stanovené době obmýtné, který byl brán jako základ (fundus instruktus) pro stanovení pravidelné roční těžby. Výměra lesní půdy byla zjištěna na podkladě údajů přesného katastrálního měření a měla 649 ha. Únosný roční etát byl vypočítán na 0,95 m³ u tvrdého dříví, 4,25 m³ měkkého (jehličnatého) dříví, celkem na 5,2 m³ na 1 ha, což je jen o 0,30 m³ méně než u odhadu lesních fassí josefinského katastru.

Podle přílohy uvedeného elaborátu, popisu porostů, sestávaly spálovské lesy v roce 1834 z těchto společenstev dřevin: směsí jedle s bukem a vtroušeným javorem, které zaujímaly 75 % porostní plochy, jedle s bukem, smrkem a březou 3 % a stejnorodé porosty jedle 3 %.

Věková skladba lesa (na 649 ha) byla tato:

Porosty 1—20 leté zaujímaly plochu 77 ha, 21—40 leté 87 ha, 41—60 leté 76 ha, 61—80 leté pouze 7 ha, 81—100 leté zastoupeny nebyly a 101 až 120 leté zaujímaly 402 ha, tj. 62 % celkové rozlohy porostní půdy.

Tato věková struktura nepravidelnosti věkových tříd byla danému tvaru toulavého lesa zcela vlastní. Těžba se prováděla výběrem po celé ploše, a to s ohledem na uvolňování nadějných nárůstů, vzniklých u těchto prosvětlených lesů samovolnou obnovou. U těchto převažujících mýtných porostů, které byly, jak uvedeno, produktem toulavého hospodářství, měla jedle zastoupení kol 50%, kdežto smrk byl zastoupen jen na několika lokalitách v inverzních polohách.

Umělá obnova byla do roku 1834 provedena jen ve velmi malém rozsahu. V roce 1829 byla tu uměle zalesněna plocha 0,34 ha modřínem a předtím byl v roce 1825 uměle založen smíšený porost modřínu s borovicí na ploše 0,87 ha, ale v dalších letech se již podíl umělé obnovy stále zvětšuje, zejména při doplňování mezer v přirozených nárůstech za zavádění nového posečného způsobu hospodaření. Při tom se kultivoval smrk a modřín. Z počátku převládala sje, později byla stále více dávana přednost úspornější sadbě, která pak v druhé polovině 19. století zcela převládla. Provádění holoseči tu bylo v 70. letech min. století již silně rozšířeno, avšak na určitých vhodných místech bylo též plně využíváno možnosti obnovy přirozené.

Při holosečení bylo pro snadnější zalesňování s oblibou prováděno lesní polaření, o kterém tu byli tehdy přesvědčeni, že je jak pro úspěšný růst kultur tak pro účelné hospodaření v lese prospěšné. Vceňovací operáty stabilního katastru z r. 1844 uvádějí dle výsledků přesného zaměření kultur u všech tří kat. území panství 650 ha lesa vysokého panského, 90 ha jedlových lesů drobných a 344 ha pastvin řídké porostlých březou.^{11a)}

V roce 1887 vypracoval velmi důkladně nový lesní hospodářský plán pro lesy spálovského velkostatku na dvě decenia, tj. do roku 1907, známý moravský odborník lesní ředitel Baudisch.¹²⁾ Jím provedená hospodářská úprava, při níž skloubil nové kombinované rozdělení lesa s vypracovaným podrobným projektem lesní dopravní sítě, dala pevný základ pro provádění dalších obnov lesních hospodářských plánů. Hlavní důraz ve svém plánu kladl na postup k docílení pravidelného rytmu věkových tříd, protože po provedených velkých přetěžbách zabíraly tu porosty ve stáří 1—40 let 85 % a porosty III. a starších věk. tříd 15 % celkové rozlohy lesa, čímž latentní obmýtní síle pokleslo pod plánem stanovené obmýtní 80 letě. U smrkových porostů první dvou věk. tříd založených na velkých plochách předepisuje Baudisch jejich včasné zpevnění pomocí intenzivně prováděných probírek a také jejich rozčlenění pomocí rozluk a odluk. V roce 1877 bylo tu toto zastoupení dřevin: smrk 62 %, jedle 15 %, buk 19 %, modřín a borovice 3 % a ostatní listnáče — javor, habr, lípa, dub a břiza 1 %.

Oceňovací elaborát statku spálovského vypracovaný v roce 1904¹³⁾ dává tento přehled o finančních výsledcích hospodaření a výnosové hodnotě majetku:

Celková plocha lesní půdy byla 636 ha, z toho neproduktivní 3,5 ha. Celkový průměrný přírůst při osmdesátileté době obmýtné byl vypočítán na 4,9 m³ na 1 ha/rok s ročním celkovým etátem 3100 m³, z něhož bylo normálně vyráběno 75 % užitkového dříví a 25 % paliva. Průměrná cena za 1 m³ dříví užitkového byla 13 K a palivového za 6,7 K, hrubý výnos za dřevo tedy činil

Náklady: kulturní	35 418 K
porubné	331 K
správní	2 228 K
daň	3 464 K
různé	2 149 K
	274 K

Uhrn nákladů činil 8 446 K

Za vedlejší lesní těžbu (travaření aj.) 26 972 K

Celkem čistý výnos z lesa 300 K

Kapitalisována výnosová hodnota lesa při 4 % úrokové míře činila 27 272 K

K tomu čistý výnos z honitby a rybolovu 681 800 K

Kapitalisováno 4 % 3 000 K

Uhrnná hodnota 75 000 K

756 800 K

(tj. cca 7 568 000 Kčs

Další lesní hospodářský plán, který vypracoval pro spálovské lesy ředitel velkostatku Litenčice Ludvík Marek v roce 1912,¹⁴⁾ navázal na předchozí plán, jehož zásadní ustanovení jak v provádění rozčlenění a zpevnění porostů tak i ve výstavbě dopravní sítě nebyla ještě po uplynutí 25 let realizována. Byla jen z části provedena až v letech 1914-17 v délce 10 km a nákladem 17 000 K. Tento pořizovatel se však na rozdíl od svého předchůdce zcela odklánil od provádění velkých pasek a plánuje obnovu porostů převážně přirozenou cestou, a to pomocí maloplošných Wagnerových okrajových sečí k docílení kombinované obnovy z části z náletu, z části z prováděných podsijí. Odmítá zakládání stejnorodých smrčín a zaměřuje se na obnovu porostů smíšených se zastoupením všech tří hlavních dřevin, smrku, jedle i buku. Navrhuje pružné porostní hospodářství za použití většího počtu násečných míst. Ze všech jeho předepsaných pěstebních opatření byly plně realizovány jen intenzivní probírky, avšak ty byly provedeny většinou jednorázově tak, že tu došlo ke zvýšení nebezpečí dalšího většího poškození suchem, sněhovým tlakem a rozšiřující se václavkou. To se také do značné míry projevilo při nastalých kalamitách v letech 1919 až 1923,¹⁵⁾ kdy zpracované kalamitní těžby činily přes 40 % těžby mýtní. Po této kalamitě byl tu vypracován nový lesní hospodářský plán na desetiletí 1923/32,¹⁶⁾ který na intencích dosavadního plánu celkem nic nezměnil, jen pro provádění obnovy doporučoval využívat výhod lesního polaření. Mýtný etát byl stanoven jako pro uplynulé desetiletí s ohledem na nedostatek porostů mýtných jen v malé výši 0,66 m³ na 1 ha/rok.

Poslední lesní hospodářský plán za soukromé držby byl vypracován na desetiletí 1933-42¹⁷⁾ a byl proveden ve vlastní režii lesním hospodářem spálovského statku Fr. Kordonem. Jeho elaborát se na rozdíl od předchozího plánu zaměřuje na převážně provádění holosečného hospodářství a počítá jen s malým podílem docilované přirozené obnovy. Při nastalé situaci, kdy docházelo k posunu převážně části nadměrně zastoupených předmýtných porostů do posledních věk. tříd, snažil se o jejich úměrné odčerpání zvýšením těžebního etátu. Po 45 letech, kdy při nedostatku mýtných porostů bylo zde docilováno jen minimálních ročních mýtných těžeb, činících v celkovém průměru 1,04 m³ na 1 ha/rok, nastala s nárůstem mýtných porostů možnost jejich podstatného zvýšení. Jejich zvýšení na 5,6 m³ na 1 ha/rok bylo úměrné danému stavu lesa i s ohledem na trvalost a vyrovnanost výnosu, avšak jen z úzkého hlediska zavedeného finančního obmýti osmdesátiletého. Obmýti tu bylo záměrně sníženo majiteli spálovského statku Závishi již roku 1834, aby měli větší možnost pro své obohacení v co nejkratší době lesní zásoby exploatovat, což se jim na trvalou škodu lesa do roku 1885 zcela podařilo.

Přehled o dynamice jejich vývoje po stránce věkové a zásob podá tabulka:

Podle les. hosp. plánu z roku	Věkové třídy							Zásoba skutečná m ³
	1/20	21/40	41/60	61/80	81/100	100+	Uhm	
1834	77	87	76	7	—	402	649	—
1887	192	336	27	43	19	—	631	51 200
1912	92	116	388	215	—	—	631	135 500
1922	74	83	282	174	17	—	635	182 300
1933	128	97	101	315	—	—	641	178 200

Ještě v 80. letech minulého století byly tu zbylé porosty starší 60 let vesměs jedlo-bukové, avšak jako produkty toulavého hospodářství dosti mezernaté, málo tvárné a místy silně zabuřené. Jejich obnova byla provedena do počátku tohoto století

převážně pomocí velkých holosečí za pomoci polaření a následnou výsadbou převážně smrku. Teprve po roce 1912 se přešlo na maloplošnou obnovu plánem navržených úzkých okrajových sečí, při čemž se jako nejméně úspěšnější ukázala 25 m široká těchto sečí, tj. na délku mýtných kmenů. Širší paseky se na místech s buřením půdou ukázaly jako nevhodné. Polaření se na některých místech využívalo pro produkci sazenic. Umělé zalesnění bylo prováděno 3 až 4 letými školkovými sazenicemi ve sponu 1,5x1,5 m (4500 saz. na 1 ha) a to od 70. let minulého století až do 20. let tohoto století výlučně smrkovými.¹⁸⁾ Později už bylo pracováno s větší příměsí ostatních dřevin.

Dřívější intenzivní sklizní lesní hrabanky v porostech ležících blízko luboměřského dvora byly tamější vysychavé půdy silně ochuzeny, a bylo tedy na nich nutno provést umělou obnovu borovici. Na západních svazích vykazovala tu jedle špatnou produkci.

Zastoupení dřevin se v důsledku zavádění smrkového hospodářství radikálně změnilo a sice tak, že zastoupení jedle, která zde byla v polovině minulého století ještě dominující dřevinou, poklesla ke konci 19. století na 17 %, avšak udrželo se v této výši až do konce soukromé držby. Rovněž u buku, jako původní hlavní dřeviny, došlo do konce 19. století k poklesu jeho zastoupení na 20 %, avšak do konce soukromé držby bylo sníženo na pouhých 7 %. Zato zastoupení smrku vzrostlo z jeho původního jen sporadického výskytu již do konce minulého století na 60 % a do konce soukromé držby na 73 %. Introdukovaný modřín dosáhl zastoupení 2% a borovice 1%. Výhledový cíl pro celkové zastoupení dřevin byl na základě typologického průzkumu při současně hospodářské úpravě těchto lesů ekonomicky zvažován takto: smrk 55 %, jedle 10 %, borovice 1 %, modřín 10 %, dub 1 %, buk 20 %, jv 2 a jl 1 % s docílitelným průměrným celkovým přírůstkem (PCP) na 1 ha a rok kolem 7 m³ při stletém obmýti. Pokud se týká proveniencí zalesňovacího materiálu použitého k zakládání dnešních porostů, lze tu konstatovat,¹⁹⁾ že před I. světovou válkou většinou dodávaly semeno smrku, jedle a modřínu různé semenářské firmy z Tyrol. Po roce 1920 se začalo semeno nakupovat často střídavě na různých místech v českých zemích (Liptaň u Krnova, České Budějovice, Bruntál), takže u porostů v této době založených nutno konstatovat nehomogenní, ale z části i přijatelnou provenienci.

V poměrně značném rozsahu bylo na tomto statku prováděno již v II. polovině minulého století zalesnění nelesní půdy, která tu téměř výlučně připadá na bývalou drobnou držbu. Nově zalesněné půdy se na dnešní celkové výměře zdejších lesů podílejí asi 25 %. Přitom tyto půdy, převážně bývalé pastviny, jsou většinou soustředěny po okrajích lesních komplexů a na východ od Luboměře jsou jejich plochy dosti souvislé. K zalesnění docházelo, jak už bylo zmíněno, od poloviny minulého století, kdy si toto opatření vynutil pokrok zemědělské techniky. Po zavedení střídavého hospodářství totiž i drobný zemědělec získával větší užitek z intenzivně obdělávaných úrodnějších půd, a to s menší námahou než při dřívějším trojstranném hospodaření, které předpokládalo úhoření celé třetiny pozemků. Za zmíněné situace se namáhavé obdělávání málo úrodných pozemků, zejména vypleněných pastvin, stávalo nerentabilním, a proto byly tyto plochy zalesňovány nejčastěji výsadbou smrku. Naproti tomu dosti překvapuje poměrně značné odlesnění, a to větší poloviny bývalých poddanských lesů (kol. 50 ha).²⁰⁾

K přehledu o škodách způsobovaných na spálovských lesích abiotickými a biotickými činiteli možno uvést první známé škody vichřicemi z r. 1833 a 1834.²¹⁾

Další velké větrné kalamity nejsou zaznamenány. Stále nebezpečí polomů hrozilo od Z a J větrů. Dostí zlé škody na lesních porostech způsoboval pozdní sníh a také pozdní mrazy. V horních polohách se hojně tvořily námrazy, které škodily listnáčům. V rozšířeném smrkovém hospodářství docházelo již od počátku 20. století k zvýšeným pravidelným kalamitním těžbám, také vlivem zanedbávaných pěstebních

zásahů. Velká prosvětlení porostů tu nastala po silně rozšířené vlačavce v letech 1919/20; byly to vesměs porosty ve stáří 40 až 70 let. V prosvětlených porostech nastaly další škody ve velmi suchém roku 1922, po němž napadlo hlavně u porostů výchoďních a jižních expozií u všech věkových stupňů 2600 m³ kalamitního dříví a u některých porostů klesla zakmenění až na 0,5. Škody kůrovci a mniškou byly jen sporadické. Na zeslabené jedli se po kruté zimě 1928/29 citelně rozšířil kůrovec jedlový.²¹⁾

Ve starší době byly spálovské lesy především ceněny jako nezbytné prostředí pro chov zvěře a okázalou honbu. Později při cílevědomém lesním hospodářství a zejména po roce 1848 při vytvořených obecních honitbách už nebylo tak o zvěř pečováno. Byla tu pouze honba nízká — srnčí, zajíc, koroptev, sluka, ze škodné liška, kuna, tchoř a pernatí dravci. Stav zvěře byl také nízký. Za tuhých zim tu byly značné ztráty na srnčí zvěři. Vzácně se objevovala jen jako střídavá zvěř jelení a černá.

V soudním odhadu Spálova z r. 1834 je uveden záznam o odstřelu zvěře za léta 1828—1832. V těchto letech se tu průměrně ročně střídalo: 20 kusů srnčího, 63 zajíců, 20 koroptví, 30 sluk, 16 holubů a 870 tažných ptáků, ze škodné 6 lišek, 1 vydra, 6 kun a 1 tchoř.

Přibližný obraz o zázvěření této honitby z konce a počátku tohoto století podávají tyto údaje o odstřelu zvěře:²²⁾

Rok odstřelu	Laně	Srnčí	Zajíc	Koroptev	Sluka	Liška	Kuna	Tchoř	Lasička	Peš	Kočka domácí
1892	—	6	102	21	14	6	10	1	—	—	—
1913	4	11	119	16	19	—	—	—	20	4	12
1924	—	10	147	17	—	4	1	—	13	14	—

Poznámky:

- 1) Typologický průzkum, Lesní hospodářský plán — lesní hospodářský celek Odry, Ustav pro hospodářskou úpravu lesa v Brandýse — pobočka Frýdek, 1975.
- 2) L. Hosák, Historický místopis země Moravskoslezské, Praha 1938, str. 625—626, týž, Historický místopis okresu Vítkov, Vítkovsko č. 5, Vítkov 1959, str. 10, a úvod k inventáři archivu Vs Spálov ve Státním oblastním archivu Opava (dále SAO).
- 3) SAO, Vs Spálov, sign. 17 a 18.
- 4) SAO — pobočka Olomouc, Kapitulka olomoucká, nesignováno.
- 5) Státní oblastní archiv Brno (dále SAB) Lánský rejstřík pro statek Spálov.
- 6) SAB, Dominikální fassé pro statek Spálov — f. D.
- 7) SAO, Vs Spálov, sign. 16.
- 8) Oderské hory, roč. III, Spálov 1949, str. 101.
- 9) G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, historisch, topographisch und statistisch geschildert, Prerauer Kreis, Brno 1835, str. 436—440.
- 10) SAB, Josefínský katastr pro Barnov, Luboměř a Spálov — f. D 6.
- 11) SAB, fond C 14, sign. 214 (soudní odhad Vs Spálov).
- 12) SAB, fond D 8, Vceňovací operáty stabilního katastru z r. 1844, sign. 2469, 1365, 73.
- 13) SAO, Vs Spálov, Lesní hospodářský plán z r. 1887, nesignováno.
- 14) Tamtéž, Oceňovací operát z r. 1904, nesign.
- 15) Tamtéž, Lesní hospodářský plán z r. 1912, nesign.
- 16) Tamtéž, sign. 111, Hospodářská kniha z l. 1913—1923.
- 17) Tamtéž, Lesní hospodářský plán z r. 1923, nesign.
- 18) Tamtéž, sign. 112, Lesní hospodářský plán z r. 1933.
- 19) Tamtéž, sign. 105, Výkazy kultur.
- 20) Tamtéž, Hlavní knihy příjmů a vydání, sign. 125—134, 143—152 z let 1913—1932.
- 21) SAB, fond D 9, Indikační skizy stabilního katastru z r. 1835.
- 22) SAO, Vs Spálov, sign. 105—135, lesní hospodářské knihy 1888—1945.
- 23) SAO, Vs Spálov, Hlavní knihy lesního řádu z l. 1892, 1913, 1924, sign. 135, 137, 144.

NOVOJIČIŇSTÍ HUMANISTÉ 70. - 80 LET 16. STOLETÍ

Jan Šloviček

V době předbělohorské náležel Nový Jičín k městům s nejvýznamnější humanistickou produkcí na Moravě.¹⁾ Vznikala zde latinská příležitostná poezie, literatura religiozní, a to jak základní povahy, která byla určena širšímu publiku, tak i díla polemického charakteru i díla teologicko-disputační, produkovaná zejména luterány a mající úzký vztah k soudobé literatuře nejen na Moravě, ale i v Lužici a ve Slezsku a často i v saském Wittenberku. Luteráni, kteří tuto literaturu ponejvíce vytvářeli, nabývali vzdělání většinou na universitě ve Wittenberku, kde byli také ordinováni luteránští pastoři. V 70.—80. letech 16. století vynikli v Novém Jičíně následující autoři:

Jiří Leonhart Jičínský (Georgius Leonhart Tischinensis), novojičínský rodák, ukončil v roce 1570 ve Wittenberku studia a vrátil se do Nového Jičína, kde uplatnil v městské samosprávě své právníké vzdělání. K ukončení studií mu přátelé věnovali sborníček latinské příležitostné poezie „Propemtica“, který vyšel ve Wittenberku v srpnu roku 1570.²⁾ Do sborníčku přispěli verši jeho přátelé ze Slezska (M. Adam Franciscus Krnovský, Fridrich Holstenius Boleslavský, Václav Lavinus Opavský) a z Moravy (Centurio Syricius Jihlavský).

Matyáš Elsner Novojičínský (též Oelsner - Matthias Oelsner Titschinensis) byl další novojičínský rodák, který ukončil studia ve Wittenberku, a to o něco později, v roce 1575. Byl synem tehdy již zesnulého novojičínského pastora, Lutherova žáka, jenž ve městě ostře zápasil s katolictvím a musel překonávat řadu překážek i častá vyhnanství. Ve Wittenberku studoval od roku 1572 do roku 1575, kdy ukončil studia a vrátil se do rodného města, i když jen dočasně. Jeho přátelé mu při této příležitosti v říjnu 1575 dedikovali sborníček příležitostného veršování „Propemtica“, tištěný rovněž v r. 1575 ve Wittenberku.³⁾ Z přátel mu byl nejbliže Matyáš Mencilius ze Svidnice, který ve svých verších zhodnotil význam Elsnerova otce pro protestanství a nabádal jeho syna k pokračování v otcově díle. Tento Matyáš Elsner je pravděpodobně též autorem anonymního teologického spisu „Colloquium inter animam et hominem de suo utriusque statu“, který vyšel ve Zhořelci v roce 1580.⁴⁾ Kontakt Lužice s Moravou byl ostatně těsný a Lužičané přicházeli i do Pobeskydí.⁵⁾ Kulturní věhlas Zhořelce tehdy umocňovalo i tamní proslulé gymnasium, na němž působil mj. známý matematik a astronom Bartholomäus Schultetus a M. Martin Mylius Zhořelecký.⁶⁾ Proto by nebyl Elsnerův vztah k Zhořelci ničím neobvyklým.

Bližkým příbuzným tohoto Matyáše Elsnera (a možná i otcem, i když to nelze zatím dokázat) byl Matyáš Elsner st., který měl dceru Martu, jež se v roce 1565 provdala za Františka Firlinga, kazatele ve slezském hlavním městě Vratislavi. K tomuto sňatku vydal jejich přítel sborníček „Tres elegiae gratulationariae in honorem coniugii... Francisci Firlingi Nissensis... et... virgini Marthae, filiae Matthiae Elsneri (piae memoriae), qui evangelium Christi docuit in Moravia et in Silesia prope Vratislaviam etc.“⁷⁾ Martin otec je tu opět uváděn již jako zesnulý. Mezi přispěvateli byl M. Adam Franciscus z Krnova, rovněž absolvent wittenberské university, působící jako kazatel v Krnově. Jeho literární činnost je dosti rozsáhlá; vedle příležitostných latinských veršů do různých sborníčků vydal i vlastní rozsáhlejší veršované skladby (většinou připisované jeho wittenberským učitelům) a též teologická pojednání.⁸⁾ Přispěl ostatně i do výše zmíněného sborníčku Jiřího Leonharta.

Matyáš Elsner ml. i Matyáš Elsner st. mají v každém případě společný původ v Novém Jičíně, a proto by jejich biografii bylo třeba ještě hlouběji osvětlit.

Na počátku 80. let 16. století v letech 1581—1582 působil v Novém Jičíně jako český kazatel též vynikající český humanistický spisovatel Martin Philadelphus Zámřský, rodák ze Zámřsku ve východních Čechách.⁹⁾ Vznikla zde (alespoň zčásti) jeho proslulá „Postilla evangelistická“, kterou vydal však už ze svého nového působiště v Opavě, kam přešel z Nového Jičína, ještě v roce 1592. V Opavě byl činný jako český kazatel u sv. Jiří a významně tu posiloval český život proti převládající německému patriciátu, jenž byl ve městě u moci. Jeho přítelem byl opavský městský písař Henrik Polanus z Polansdorfu, který mu počátkem září 1592 dělal v Lodenicích u Opavy korekturu Postilly.¹⁰⁾ Kde první vydání Postilly vyšlo, není známo, neboť byla vytištěna bez udání místa a vydavatele. Z Opavy pocházel též nevládní bratr Henrikův, proslulý Adandus Polanus z Polansdorfu, který se stal posléze na konci 16. až začátkem 17. století profesorem na universitě v Basileji. Zde mj. napsal a vydal spis „Tractatus de ratione legendi cum fructus auctores imprimis sacros...“ (Basilej 1603), který dedikoval Janu Skrbenskému ze Hřiště na Fulneku, známému podporovateli Jednoty bratrské na Fulneku.¹¹⁾

Počátkem 80. let 16. století působil též v Novém Jičíně jako luteránský pastor těšínský rodák Salamoun Curäus, který odtud odešel v roce 1585 na Slovensko do Banské Bystrice, kde byl potom literárně činný (hlavně nábožensky-polemická literatura luteránského ducha).¹²⁾

Rada humanistických autorů byla tehdy činná i v městečkách v oblasti Oderských vrchů a Nížkého Jeseníku (např. Daniel Prockelius z Bílovce). Jejich četné spisy a příležitostné sborníčky ze zdejší oblasti, zahrnující i práce dalších novojičínských autorů, měl ve své knihovně vratislavský rodák Jakub Neugebauer, který na konci 16. století působil na Moravě. Dostaly se spolu s dalšími sbírkami do zámecké knihovny v Oiešnici ve Slezsku, nyní jsou součástí fondu Sächsische Landesbibliothek v Drážďanech.¹³⁾ Ostatně i výše zmiňované sborníčky s latinskými příležitostnými verši od novojičínských autorů se nacházejí vesměs v zahraničních knihovnách (Uppsala, Strängnäs ve Švédsku, Zwickau v NDR, Wrocław v Polsku), kam se dostaly většinou po Bílé hoře.¹⁴⁾

Několik uvedených prací novojičínských humanisticky orientovaných autorů z 70. až 80. let 16. století dokládá úlohu Nového Jičína v kulturním dění té doby a je svědectvím toho, jakou úlohu měl Nový Jičín v humanistickém písemnictví na Moravě a jak jeho kulturní orientace zahrnovala i sousední země.

Poznámky:

- 1) Srv. J. Martínek, K pozdnímu latinskému humanismu na Moravě, Zprávy Jednoty klasických filologů V, 1963, str. 29 an.
- 2) J. Martínek, Humanistická bohemika ve Švédsku, Listy filologické (LF) 92, 1969, str. 144 (sborníček uložen v univ. knihovně v Uppsale).
- 3) J. Martínek, Zpráva o pokračování v průzkumu zahraničních humanistických bohemik, LF 92, 1969, str. 157—159 (uloženo: Univ. knihovna Wrocław).
- 4) Toto autorství přisuzuje Elsnerovi J. Martinek; Humanistica, LF 95, 1972, str. 47.
- 5) Např. Lužičané se podíleli na výuce a na literární činnosti i v Olomouci — srv. V. Prasek, in: XXXII. program českého gymnasia v Olomouci 1900/1901, Olomouc 1901, str. 17. V Pobeskydí působil např. Petr Lehman, dolnolučický rodák, který v letech 1554—1559 učil v Těšíně — srv. A. Grobelný, Těšínsko a kulturní styky se západní Evropou a Ruskem v 15.—17. století, Těšínsko 1967, str. 22.
- 6) Srv. E.—H. Lempert, Dresden 1599, str. 64—65. Toto zhořelecké gymnasion lákalo studenty i zdaleka, a to i z Prahy — např. v letech 1580—1581 tam studoval Václav z Paumberka, syn kancléře Starého Města Pražského — srv. Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě 4, Praha 1973, str. 114.
- 7) J. Martínek, Humanistická bohemika ve Švédsku, str. 142 (uložen: Strängnäs, kapitul. knihovna).

8) Srv. např. 5 titulů z let 1566—1589 v Ratschulbibliothek ve Zwickau, k nimž J. Martínek, Zpráva o průzkumu humanistických bohemik v Berlíně a ve Zwickau, LF 91, 1968, str. 78—79.

9) Srv. A. Sívek, Literární život Nového Jičína, in: Čtení o Novém Jičíně, Nový Jičín 1963, str. 88 an.

10) Rukověť humanistického básnictví... 4, Praha 1973, str. 218. Postilla vyšla ještě ve 2 vydáních v r. 1602, a to v Drážďanech a Lipsku nákladem pražských tiskařů.

11) Rukověť humanistického básnictví... 4, 1973, str. 218.

12) Srv. A. Grobelný, Kronika kulturních styků Těšínska se Slovenskem v 16.—18. století, Těšínsko 1966, č. 1, str. 11.

13) Srv. J. Martínek, Zastoupení humanistických bohemik v domácích a zahraničních knihovnách, Strahovská knihovna 3, Praha 1968, str. 244 — srv. též týž, LF 89, 1966, str. 189.

14) Srv. výše.

HODSLAVICKÁ PŘIJMENÍ

František Hanzelka

Před třemi lety jsem provedl průzkum příjmení obyvatel Hodslavic a pokusil jsem se zjistit jejich frekvenci. Zjištěná fakta a číselné údaje se pochopitelně narozdíly, úmrtími a migrací obyvatel mění, v podstatě však zůstává obraz výskytu jednotlivých příjmení stejný.

Některá jména obyvatel Hodslavic a sousední vsi Rohliny, která s Hodslavicemi splynula začátkem 17. století, jsou známa již poč. 16. století. Poměrně hojně zprávy o nich nalézáme v urbáři novojičínského panství přibližně z let 1558—1562. Odtud také víme, že nejstarší nám známá hodslavická příjmení — Bartoň, Kramoliš a Krumpolc — se zde udržela nepřetržitě více než 400 let.

Dnes je v Hodslavicích něco více než 170 příjmení, ne všechna jsou ovšem stejně frekventována. Ojedinelá jsou zvláště jména občanů, kteří se do vsi v nedávno minulých letech přistěhovali. Nejčastějším příjmením, daleko přede všemi ostatními, je příjmení Kudělka. V roce 1975 jsem jich napočítal 182 (mužů i žen); můžeme říci, že se tak jmenuje každý devátý obyvatel Hodslavic. Podle frekvence dále následují (v závorce počet osob, které se uvedenými příjmeními označují): 2. Bartoň (108), 3. Rýdl (97), 4. Toman (94), 5. Kramoliš (93), 6. Turek (82), 7. Hromádka (61), 8. Býma (57), 9. Palacký (52), 10. Číp (39), 11. Merenda (38), 12. David (35), 13. Krutílek (27), 14. Křížan (24), 15. Plešek (23), 16. Kyselý (21).

Těchto šestnáct příjmení má celkem 1033 obyvatel Hodslavic, tj. zhruba 60 % (předpokládáme-li, že ve vsi žilo r. 1975 1730 občanů). Přidáme-li k tomu ještě další tři v pořadí: 17. Hub (17), 18. Krumpolc (16), 19. Matálik (11), zjistíme, že 1077 Hodsla-

vických, tj. 62 ‰, má 19 různých příjmení, kdežto zbytek (asi 650 obyvatel, tj. 32 ‰) se dělí o dalších 152 jmen. Na jedno z devatenácti nejfrekventovanějších hodslavic-
kých příjmení připadá průměrně 56 obyvatel, průměrný počet občanů, nosících pří-
jmení s menší frekvencí, je 4.

80 příjmení, která jsou v Hodslavicích doložena v minulosti, už vymizelo. Buďto
jejich nositelé vymřeli, nebo se vystěhovali. Některá z nich se ovšem ještě tradují
v přezdívkách (Mesnický, Melchar).

Hodslavic-
ká příjmení, podobně jako tomu bylo i jinde, vznikala:

1. Z osobních (křestních) jmen, nebo po otci, po rodině (Adam, Bartoň).
2. Podle stavu, povolání, řemesla, zaměstnání (Kudělka, Kominář)
3. Podle nástroje, nářadí (Číp)
4. Z místních a pomístních jmen (Palacký, Frenštátský)
5. Ze jmen národů a kmenů (Býma, Turek)
6. Ze jmen přírodních (Hruška, Vrba)
7. Podle tělesných vlastností (Plešek, Hub)
8. Z přídavných jmen (Kyselý, Černý)
9. Ze sloves (Navrátil, Neradil) ojedíněle ještě z jiných základů.

Asi 7 ‰ hodslavic-
kých příjmení je původu německého, 2 ‰ původu italského.

Všimněme si původu některých hodslavic-
kých příjmení. Mnohá z nich se pocho-
pitelně vyskytují i mimo Hodslavice.

D a v i d je starozákonní hebrejské jméno. Toto jméno bylo dáváno při křtu zem-
jména v době reformace, která se tak stavěla proti katolickou církví doporučovanému
udílení křestních jmen podle jednotlivých světců. Znamená milovaný, miláček. V ugarit-
štině (vyhynulá semitská řeč v severní Sýrii) znamenal výraz „davidu“ náčelník bojů-
vek, partyzánů. A víme, že starozákonní David takovým náčelníkem byl.¹⁾ V Hodslav-
vicích na čís. 79 je doložen Martin David v roce 1735.

B a r t o ň je z hebrejského jména Bartoloměj, tj. syn Talmájův (bar je hebrejsky
syn) Bartoloměj byl jedním z apoštolů. Odvozeninu Bartoň máme doloženu u nás
již začátkem 15. století. Je to velmi staré české jméno. Právě přípona -ň mu dává
tak český charakter, že si ani neuvědomujeme, že vzniklo z cizího slova. V Hodslav-
vicích se vyskytuje jako jedno z nejstarších příjmení.²⁾

K ř í ž a n vzniklo z osobního jména Kristián. Je to staré české jméno. Původně
znamenalo vyznavače křesťanského učení: (Ch) kristianus, tj. křesťan. Je utvořeno
příponou -an, kterou se tvoří slova zveličující (augmentativa), např. dlouhán, ve-
likán. V Hodslavicích na čís. 75 je doložen od roku 1640 Martin Křížan. Rodina Kří-
žanova zde sídlí dodnes (440 let).³⁾

T o m a n je utvořeno z osobního jména Tomáš. Je to slovo základu syrského
„Támá“ a znamená bliženeček, dvojče. Vyskytuje se také v němčině (Thoman, Tomann).
Podle polského jazykovědce Alexandra Brücknera základ jména -tam- nemusí být
od Tomáš, ale i od praslovanského slova tomiti, tj. mimiti, krotiti; rusky „istoma“ je
únava. Jiný polský jazykovědec Witold Taszycki odvozuje základ jména od staroslo-
venského tomiti, tj. trápit, mučiti. Naši jazykovědci se většinou s těmito názory nezto-
tožňují. Toman je tedy augmentativum od jména Tomáš.⁴⁾ V Hodslavicích je doložen
Jura Toman na čís. 51 v roce 1656.

K u d ě l k a je nejrozšířenější hodslavic-
ké příjmení. Je to tzv. deminutivní ape-
lativum, tj. zdvojnásobě obecné jméno. Původně asi znělo Kúdelka. Kúdelník (koudelník)
byl obchodník s koudelí. V nářečí valašském a lašském se změkčilo v Kudělka. Je to
tedy jméno činitelské, vzniklé podle zaměstnání. Ale je možný i jiný výklad. Toto
jméno asi vzniklo přímo z názvu koudel — Koudelka, Kúdelka, Kudělka. Též je lze

vysvětlit odvozením z živého lidového jazyka jako určitou vlastnost člověka; např.
ten, kdo měl vlasy jako koudel, dostal přezdívku „Koudelka, Kudělka“. V Hodslav-
cích v čís. 18 okolo roku 1640 je doložen Mika Kudělka.⁵⁾

Č í p původně znělo patrně Čep. Je to staročeské příjmení z doby předhusitské
a vzniklo z pojmenování nářadí, kterým dotyčný pracoval, nebo které snad vyráběl.
Čep je dodnes známé příjmení. Jméno Číp vzniklo patrně úžením sekundárně zdlou-
ženého -é- v -i-. Na fojtství v Hodslavicích je doložen Jura Číp v roce 1640, v roce
1656 tamže i Jan Čep. Forma tohoto příjmení zřejmě ještě nebyla ustálena.⁶⁾

P ř í j m e n í P a l a c k ý vzniklo, jak sám F. Palacký ve svém životopise dosvědčuje,
z místního jména obce Palačov. Mělo by tedy být Palačovský, ale jméno Palacký se
vytváří jako lidová odvozenina (podobně novojičický místo novojičinský). V gruntovní
knize města Fryštáku se objevuje purkmistr Jiří Palacký r. 1566. V městě Pisku byl
znám děkan Václav Vojtěch Palacký r. 1649. Na Novojičinsku jsou dosvědčeni sedláci
Martin a Pavel Palačti v letech 1558 a 1564. Roku 1589 se připomíná novojičinský
sedlák Martin Palacký, který byl moravským bratrem. Jeho příbuzní žili v Bludovicích
Z Bludovic Palačti přišli zřejmě také do Hodslavic. Mathys Palacký z Bludovic koupil
roku 1684 fojtství v Hodslavicích, které pak drželi Palačti nepřetržitě do nedávné
doby. V jiných obcích novojičinsko-štramberského panství se toto příjmení nevysky-
tuje.⁷⁾

B ý m a je příjmení původu německého (odvozené z německého „Böhmen“ —
Čechy), značí tedy člověka z Čech (einer aus Böhmen), který byl pojmenován nejprve
Böhm. Tato německá forma se v českém prostředí zčešťovala na Bém, Bím, Bíma,
Býma. V německých pramenech je doložen Conrad Bohemus r. 1281. Existovalo i při-
zvisko Bémák. Jméno se měnilo různým opisováním. V Hodslavicích koupil v r. 1665
grunt č. 22 Macek Býma.⁸⁾

T u r e k vzniklo z názvu národa. Toto příjmení mohl dostat např. účast-
ník válek s Turky nebo též usedlý zdomácnělý turecký zajatec. Někteří zajatí Turci
se nechávali v Čechách pokřtiti.⁹⁾ Příjmení Pauli Turek je doloženo r. 1412 na Malé
Straně v Praze. V Hodslavicích grunt č. 21 držela rodina Turkova nepřetržitě od
r. 1626.¹⁰⁾

T e d e s k o je slovo italského původu a značí Němec, německý. Někdy také
Deltedesko (z Německa). Do Čech se jméno dostalo v době, kdy se stavěla dráha
Kojetin-Bílsko (dnes Kojetin-Ostrava) a odbočka z Hodslavic do Nového Jičína. Pra-
covalo tu tehdy mnoho italských dělníků, z nichž někteří se zde usadili. V Hodslav-
cích se vyskytují Tedeskové v roce 1889.

P l e š e k, přechýlením také Pleška. Byl tak nazýván člověk s malým množstvím
vlasů nebo vousů, člověk, který měl pleš. Plešek (Pleška) je staré české příjmení.
V roce 1509 je v Praze doložen Matúš Pleška.¹¹⁾

H u b je staročeské příjmení, které vzniklo z názvu části obličeje „huba“. Takové
jméno dostal člověk, který měl nápadná ústa, velkou „hubu“, ale mohla to být také
přezdívka toho, kdo hodně mluvil a byl obratný v řeči (Ten má hubu! Tomu jede
huba!). Jan Huba je doložen v Praze v roce 1466.¹²⁾

K y s e l ý je starobylé české příjmení. Vyskytovalo se v různých podobách už
v 11. a 12. století. Označuje se jím jakost smyslových počitků, vjemů, přeneseně pak
i povaha člověka. Přídavné jméno kyselý označovalo člověka, který byl méně při-
jemný. Jméno mohlo také vzniknout z názvu jídla (např. kyselá polévka je kyselo),
které měl někdo rád, a proto dostal toto příjmení.¹³⁾

H a s a l í k je příjmení, utvořené patrně z přičestí min. čin. slovesa hasiti: Hasil,
Hasilík, anebo je svým původem spíše ze staročeského hasati tj. rejdit (polsky hasać
je „skákat, běhat“).¹⁴⁾

V a h a l í k je utvořeno ze slovesa váhati příponou -ík. Vahalík je člověk váhavý,
nesnadno se rozhodující. Podobně Váhala.¹⁵⁾

Geryk vzniklo z germánského mužského jména Gaisas. Z tohoto jména se utvořila řada dalších jmen — Garibald, Garehard, Gerrich. Z toho vzniklo Gerické, Gehrigk, psáno českým pravopisem geryk. V různé podobě se toto jméno vyskytuje od 15. století. V Hodslavicích č. 4 je doložen Jura Geryk v roce 1691.¹⁵⁾

Krumpolc je jedno z nejstarších hodslavicích příjmení. Má základ německý „krumm“ a je to jméno podle vlastností člověka. Ve středověké němčině znamená výraz krump, kruml „kulhavý, na nohu napadající“. Existují ještě jiné výklady původu jména. Např. tovaryš na zkušené se nazýval německy „ein Krummholz“. Nebo „krumpolc“ ve staročestíně je křivé dřevo, upevněné u stropu, na které se věšelo prase o zabijačce. Stejný výraz známe i v němčině: „am Krummholz werden die geschlachteten Tiere zum Ausweiden aufgehängt“. Také krční jařmo (část postroje) tažných zvířat se nazývá německy „Krumpholz“.¹⁷⁾

Rýc znamená zvuk při trnutí, prudký pohyb z německého ritzen, tj. rýpat, škrábat. Jméno může také pocházet z gótského „reiks“, tj. král. Z výrazu „reiks“ vznikla jména Ricbald, Rico, zdrobnělina Ritz(e). Podle německých pramenů může být Ritz i zdrobnělina ze jména Heinrich (Henritze). Z Ritze vzniklo počestěním Rýc. V Hodslavicích máme doloženého Václava Rietze na č. 25 v roce 1781.

Rýdl, též Rydel, Riedl, je svým původem německé jméno. Základ tvoří „das Ried“, tj. močál (božina). Jméno tedy dostávali patrně obyvatelé božinatých oblastí (osady v Bavorsku blízko našich hranic, např. Pullenried). Jméno mohlo vzniknout též ze středohornoněmeckého slova „riute“ tj. mýcením vytvořit ornou půdu (durch Reuten urbar gemachtes Land) anebo mohlo mít něco společného se slovem „ridan“, tzn. hnout se kupředu, a též „ritan, reiten“, tj. jezdit. Existuje také staroslovanský výraz „rydati, zarydati, rydat, znamenající lkátí, nařikati, hořce plakatí, od kterého mohlo příjmení Rýdl vzniknout. V Hodslavicích je doložen Václav Riedl, který si koupil v roce 1716 grunt č. 18.¹⁸⁾

Hromádka je utvořeno z názvu technických děl nebo z označení množství, míry a váhy. Je to tzv. deminutivní apellativum. Původnější jméno je Hromada. Hromádka vzniklo jako zdrobnělina. Je to staré české příjmení. Vyskytuje se již v 15. století. Petr Hromádka, jeden ze zakladatelů husitského Tábora, byl upálen v Chrudimi roku 1421. O motivu pojmenování se můžeme, jako u mnohých jiných příjmení, jen dohadovat: hromada, hromádka kamení, písku, dřeva. Snad ten, kdo je měřil a vážil, obdržel zmíněné příjmení. V Hodslavicích je doložen v č. 34 Matúš Hromádka v roce 1674.¹⁹⁾

Merenda je jedno z nejzajímavějších hodslavicích příjmení po stránce etymologické. Je to slovo původem románské. V italštině „la merenda“ znamená svačina, španělsky „merendar“ je svačítí. Jak se z toho vyvinulo příjmení Merenda? V jižních Čechách značí merenda pomazánku z borůvek, omáčku z vařených švestek a hrušek, slovensky „merinda“, je jídlo na cestu, totéž se řekne polsky „mierenda“.²⁰⁾ Slovo merenda je doloženo už v pozdní latině jako odpolední svačina nebo večeře. Vlastní význam byl asi výslužka (lat. mereo je zaslужuji si) tj. jídlo, dávané odměnou za práci, pak jídlo, dávané na cestu, aby bylo sněženo v přírodě při práci. Je to tedy svačina venku. V 17. století začalo pořádat podobné svačiny venku zprvu italské panstvo u svých venkovských sídel. Se svačinami se postupně začala spojovat různá zábava (zpěv, tanec, hudba). Tato původně italská móda přešla i do Čech a význam se posunul. Slovo merenda značilo zábavu. Např. masopustní merendu máme u nás jako druh zábavy doloženou r. 1764 (srovnej také „čaj o páté“). Přízvisko a později příjmení Merenda dostal tedy člověk, který takovou zábavu pořádal nebo se jí účastňoval.

V Hodslavicích je doložen Jakub Merenda na čís. 27 v r. 1676.²¹⁾

Kramolíš je jedno z nejstarších hodslavicích příjmení, které se od 1. poloviny 16. století udrželo v obci dodnes. Jeho původ není tuze vábný. Vzniklo totiž ze

staročeského slova hádka, svár. Kramoliti se znamená hádati se. Kramola byl tedy člověk svárlivý, hádavý. Výraz byl užíván ještě v 1. polovině minulého století. Slovo je odvozeno snad ze středověké latiny podle „carmula“, tj. vzpoura, povstání. Doba, kdy bylo slovo přejato do češtiny, není známa.²²⁾ Příjmení Kramolíš vzniklo z přezdívky pro svárlivého člověka. Nynější nositelé tohoto příjmení v Hodslavicích jistě nemají ty vlastnosti, pro které kdysi dávno dostal jejich předek jméno.

Poznámky:

- 1) Josef Beneš, O českých příjmeních, str. 52; Fr. Kopečný, Průvodce našimi jmény, str. 54.
- 2) J. Beneš, cit. dílo, str. 95.
- 3) J. Beneš, c. d., str. 151; Jan Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení, str. 157.
- 4) J. Beneš, c. d., str. 91; Heintze - Cascorbi, Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich, str. 481.
- 5) J. Svoboda, c. d., str. 132, 192, 198; J. Beneš, c. d., str. 27, 200.
- 6) J. Svoboda, c. d., str. 198; J. Beneš, c. d., str. 235.
- 7) J. Beneš, c. d., str. 159; Fr. Hanzelka, Rod a rodina Fr. Palackého, VSONJ, č. 2, 1968, str. 4—20.
- 8) Heintze - Cascorbi, c. d., str. 146.
- 9) Viz. F. J. Sláma, Obraz minulosti Prachatic.
- 10) J. Svoboda, c. d., str. 136, 195; J. Beneš, c. d., str. 176, 180, 184.
- 11) J. Beneš, c. d., str. 226.
- 12) J. Svoboda, c. d., str. 195; J. Beneš, c. d., str. 224, 306.
- 13) J. Beneš, c. d., str. 231, 257, 259.
- 14) J. Beneš, c. d., str. 273; Václav Machek, Etymologický slovník jazyka českého, str. 162.
- 15) J. Beneš, c. d., str. 274.
- 16) Heintze - Cascorbi, c. d., str. 207.
- 17) Heintze - Cascorbi, c. d., str. 311; J. Beneš, c. d., str. 239.
- 18) Heintze - Cascorbi, c. d., str. 401, 402; V. Machek, c. d., str. 526.
- 19) J. Svoboda, c. d., str. 132; J. Beneš, c. d., str. 245.
- 20) Srovnej Fr. Bartoš, Dialektologie moravská I, str. 333, kde uvádí „mierenda“ = jídlo na cestu.
- 21) Viz. Fr. Bartoš, c. d. I, str. 333; V. Machek, c. d., str. 359—360.
- 22) J. Svoboda, c. d., str. 44, 50; V. Machek, c. d., str. 289.

Literatura:

- František Bartoš, Dialektologie moravská, Brno 1886.
Josef Beneš, O českých příjmeních, Praha 1962.
František Hanzelka, Rod a rodina Františka Palackého, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, č. 2, 1968, str. 4—20.
Heintze - Cascorbi, Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich, Halle - Berlin 1933.
František Kopečný, Průvodce našimi jmény, Praha 1974.
Václav Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1968.
Palackého rodná obec. Kronika Hodslavic. Vydala v roce 1948 místní osvětová rada v Hodslavicích.
Jan Svoboda, Staročeská osobní jména a naše příjmení, Praha 1964.

NOVOJIČÍNSKÝ BUDITEL

(Památce učitele Antonína Ugwitz)

Karel Spaček

V minulosti byl náš kraj kolbištěm, na němž se střetávali Němci a Češi, přičemž český živel byl zatlačován. Zvlášť se tak dělo v samotném Novém Jičíně, městě vždy národnostně smíšeném. Sčítání lidu v r. 1880 tu zjistilo 10,7 % českého obyvatelstva, o 10 let později jen 8,3 %. Němci, kteří ovládali téměř veškerou ekonomiku a měli na své straně vládní úřady, byli ve městě pány a drobné české řemeslníky a dělníky vědomě germanizovali.¹⁾

Tomuto stavu začali Češi od osmdesátých let 19. stol. čelit organizovanou obranou. Posilovali národní uvědomění, sdružovali se ve spolcích a především už se sešli město Nový Jičín s českým venkovem. Vynikající zásluhu o to, že český lid na Novojičínsku přešel od pasivity k aktivitě, měl učitel německé obecné školy v Žilině Antonín Ugwitz (1854—1907), obětavý a pokrokový český vlastenec, jehož nezlomilo ani úřední pronásledování, ani německé prostředí. Škoda, že ve svém hlavním působišti je dnes téměř zapomenut.²⁾

A. Ugwitz přišel do Žiliny, tehdy německé vesnice přiléhající k N. Jičínu, před devadesáti lety v r. 1886. Dostal se tam nikoliv z vlastní vůle, nýbrž z trestu jako vládě nepohodlný odborný učitel německé měšťanské školy v Mor. Krumlově. Odhalil při volbách do zemského sněmu nesprávnosti a svou smělost si potom odpykával třínáctiletým pobytem v německé vesnici na druhém konci Moravy. Je smutným faktem, že tehdejší vlastenečtí činitelé v Brně pro Ugwitze nehnuli prstem. Leč persekvaný učitel v nepříznivém a pro něho zcela cizím prostředí nezahojkl a naopak právě tu se ukázal jako muž nezloštělého charakteru a zkušený, výtečný pracovník na jazykovém pomezí.³⁾

Ant. Ugwitz byl prostějovský rodák, jenž se po vystudování olomouckého německého gymnázia věnoval učitelství. Získal, jak to bylo tenkrát běžné, způsobilost pro obojí školy německé i české.⁴⁾ Po příchodu do Žiliny se Ugwitz připojil k úsilí, které si vytýklo za cíl vytvořit z N. Jičína střediska českého venkova. Začalo se založením hospodářského spolku METODEJ (r. 1885), zřízením Ústřední záložny pro kraj Novojičínský (r. 1886), otevřením Škodovy knihovny, kterou přičiněním Ugwitzovým darovala Mor.-slezská beseda (r. 1890), otevřením Národního domu a založením České besedy (r. 1894). Iniciativně působil Ugwitz v době 100. výročí narození Frant. Palackého (r. 1898), kdy poukazoval na nutnost zřídit v Novém Jičíně českou školu a staral se, aby tento požadavek se stal celonárodní záležitostí.⁵⁾ „Rad Ugwitzových nechybělo v žádném národním podniku,“ praví se v článku, jehož autorem je se vši pravděpodobností Frant. Vratislav Vahalík, který Ugwitzovu činnost znal a podporoval.⁶⁾

Při obtížné práci ve škole konal Ugwitz ještě pilně i historická studia, stejně jako na dřívějších působištech ve Valašských Kloboukách a v Mor. Krumlově. Probádal archivy v Novém Jičíně i na jednotlivých panstvích a vytýčil z nich řadu studií. Znalostí faktů úspěšně čelil německým odpůrcům a podpořil oprávněnost našich školských a jazykových požadavků. Studium historie nebylo pro něj samoučelné, ale znamenalo součást zápasu za lepší a spravedlivější budoucnost.⁷⁾

Hlubokého uznání zasluhuje Ugwitzova účast na vzniku sborníku MORAVSKÉ KRAVAŘSKO z r. 1898. Zrodil se z jeho podnětu, napsal pro něj obsáhlou dějepisnou stať a zpracoval místopis německých obcí. Získával pro sborník porozumění a poskytoval návody ke sběru látky.⁸⁾ O minulosti Kravařska napsal řadu článků zejména

do „Opavského týdeníku“ a po léta byl jediným novinářským dopisovatelem a informátorem o tomto kraji, který znal z vlastní zkušenosti jako málokdo.⁹⁾

Dnes naprosto nechápeme, proč se pro Ugwitze nenašlo místo na měšťanské škole v Příboře, když si způsobilost pro české měšťanské školy doplnil v r. 1888, tudíž ještě před tím, než byla tato škola otevřena. Nebyl získán ani pro žádnou školu v české části okresu.

V r. 1899 odešel do Chropyně, avšak ještě odtamtud článkem „Moravské Kravařsko v německém osvětlení“ vyvracel Němci rozšiřované nesprávnosti o minulosti našeho kraje.¹⁰⁾ S jistým zadostiučiněním si přečteme v „Op. týdeníku“ zprávu, že „Ant. Ugwitzovi, nynějšímu učiteli v Chropyni, se dostalo písemného uznání českými starosty okresu novojičínského za všestranné blahodorné působení v tomto okrese.“¹¹⁾

V r. 1903 nastoupil Ugwitz učitelské místo v Přerově, v r. 1905 učil na měšťanské škole v Tovačově, v r. 1906 byl dán pro nemoc na trvalý odpočinek a 9. února 1907 v 6 hodin ráno zemřel ve Všeobecné nemocnici v Praze. Úmrtí oznámil opožděně krátkým sdělením 13. 2. „Op. týdeník“¹²⁾ a v dalším čísle¹³⁾ věnoval spolupracovníku a příteli vzpomínkový článek vydavatel listu Ant. Otahal Plešovský.¹⁴⁾ Seriózní novinář a dobrý znalec poměrů v kraji dosvědčuje, že Ugwitz byl povahy silné a útočné, že zůstával rozhodný až bezohledný tam, kde měl pravdu, čímž si mnohdy působil nepříjemnosti. Velmi oceňuje Otahal badatelsko-historickou činnost Ugwitzovu a doslova praví: „Jeho dějepisné práce byly velmi svědomité a opíraly se o spolehlivé prameny. Pilně probíral obecní archivy a čerpal přímo ze zemského archivu v Brně a arcibiskupského v Kroměříži.“ Zajímavá je také zmínka o Ugwitzově úmyslu uchýlit se na odpočinek do Opavy a přijmout tam místo kustoda Muzea Matice opavské, což ovšem nečekaná smrt zmařila.

Myslím, že si v místě svého nuceného působišti, jemuž však věnoval tolik obětavě a plodně činnosti, prospěšné celému kraji, zasloužil tento obětavý kulturní pracovník a národní buditel plným právem trvalé připomínky.

Články Ant. Ugwitze uveřejněné v Opavském týdeníku v letech 1894—1900

r. 1894

č. 50 z 29. 6. Dějiny Kravařska a Nového Jičína. Podává člen České besedy novojičínské. Pokr. v č. 54 a 56. (Předpokládaný autor, pozn. K. Š.)

r. 1895

č. 50 z 28. 6. Příspěvek k dějinám školství na Kravařsku. Dokončení v č. 70.

r. 1896

č. 59 z 29. 7. Poddanské poměry na panství Nový Jičín-Štramberk za správy olomouckého konventu jezuitského 1624—1773. Pokr. v č. 60, 61, 62.

č. 102 z 30. 12.

r. 1897

č. 27 z 3. 4. Postup germanizace na Kravařsku. (Bez podpisu, předpokládaný autor.)

č. 43 z 2. 6.

Přehled dějin Kravařska. V dalších 29 číslech pokračování, poslední v č. 76 z 29. 9.

č. 81 z 15. 10.

Ze Žiliny. Doslov ke sporu s p. drem Ferd. Dostálem. Podepsaný obranný článek.

r. 1898

č. 67 z 28. 8. Z Nového Jičína 24. 8. Nutnost českých škol. Dlouhý dopis podepsaný šifrou „z“. Zřejmě Ugwitz.

č. 79 z 8. 10.

Osudy Českých bratří na Moravském Kravařsku. Pokr. v č. 80, 81, 85, 86, 89 a 91.

č. 86 z 5. 11.

Z Mor. Kravařska. (Situační článek o národnostních poměrech. Není podepsaný, autorem je pravděpodobně Ugwitz. Pozn. K. Š.)

r. 1899

č. 54 z 15. 7. Z minulosti panství Novojického-štramberského. Uvádí Ant. Ugwitz, učitel v Žilině. 1. Správcové panství 1624—1689; pokr. v č. 56 z 22. 7. Rodinná jména v osadách panství na sklonku 17. st., dokončení v č. 58 z 29. 7.)

r. 1900

č. 38 z 16. 5. Moravské Kravaňsko v německém osvícení. (S podpisem Antonín Ugwitz, učitel v Chropyni.) Použito souboru uloženého v Archivu města Ostravy signatura N 07/25—31.

Poznámky:

- ¹⁾ Viz „Ctení o Novém Jičíně“ z r. 1963, str. 33.
- ²⁾ Životopisná data a údaje o školském působení Ant. Ugwitze uvedl ve vlastivědném sborníku Kravaňsko, r. X, č. 3, str. 45—46 Vladimír Dušek. Najdeme je také v Kulturním místopise Novojičínska (autor Miloslav Baláš, vydal Vlastivědný ústav v N. Jičíně v r. 1967), str. 264. Nebylo je možné překontrolovat podle osobního spisu. Ze SA v Brně sdělili, že bývalá Zemská školní rada dokumenty tohoto druhu zakládala teprve od r. 1930.
- ³⁾ Slo o volby v r. 1884. Na voličských odvoláních poznali v Brně Ugwitzův rukopis. (Podle dopisu „Z Kravaňska“ v Opavském týdeníku, č. 69, r. XXX z 6. 9. 1899.)
- ⁴⁾ Dušek udává (pozn. č. 2), že Ugwitz absolvoval vyšší německé gymnázium v Olomouci v r. 1873 s tím, že doplňovací zkouška dospělosti na uč. ústavě mu byla prominuta a zkoušku způsobilosti pro německé obecné školy vykonal v r. 1875. Domnívám se, že tehdy také získal způsobilost pro české obecné školy. Ugwitzovo jméno jsem však našel v Učitelstevských listech z r. 1871 nebo 1872 mezi stipendisty olomouckého uč. ústavu.
- ⁵⁾ V dopise „Z Nového Jičína. (Nutnost českých škol)“ dokazuje, že je nezbytno zříditi v N. Jičíně českou mateřskou a obecnou školu, mají-li mladí lidé, přicházející z českých vesnic za zaměstnáním do N. Jičína, zůstat národu zachováni. Vybízí ke sbírkám za uskutečnění tohoto záměru. (Opavský týdeník, r. XXIX, č. 67 z 27. 8. 1898.)
- ⁶⁾ Dokladem úzkého vztahu mezi Ugwitzem a představitelem Mladé Moravy JUC a PhC Frant. Vrat. Vahalíkem (1866—1901) je součinnost při zrodu Moravského Kravaňska, jimž učitelstvo uctilo památku Frant. Palackého. Vahalík tuto myšlenku vyjádřil na veřejné politické schůzi 3. 11. 1895 ve St. Jičíně. Opavský týdeník, r. XXVI, č. 87 z 6. 11. 1895.) Návrh byl po Ugwitzově referátu přijat na učitelstevské schůzi 7. března 1896 ve St. Jičíně. (Čl. Ant. Klvaní „Topografie Kravaňska“, Opavský týdeník, r. XXVIII, č. 34 z 1. 5. 1897.) O těsné spolupráci obou činitelů svědčí i stanovisko dr. Ferd. Dostála, jenž je v novinové polemice označil jako spojence. (Ugwitzův „Dostav ke sporu s p. drem Dostálem“, Opavský týdeník, r. XXVIII, č. 81 z 15. 10. 1897.)
- ⁷⁾ Viz čl. „Postup germanizace na Kravaňsku“, Op. týdeník, r. XXVIII, č. 27 z 3. 4. 1897.
- ⁸⁾ V redakčním výboru „Mor. Kravaňska“ byl Ugwitz spolu se Simonem Němcem, učitelem v Příboře, jednatelem. (Op. týdeník, r. XXVII, č. 31 z 18. 4. 1896.)
- ⁹⁾ V článku „Z Kravaňska. K odchodu učitele Ant. Ugwitze ze Žiliny“ čteme o novinářské činnosti Ugwitzově tato slova: „Ugwitz byl horlivým dopisovatelem do novin a jím po prvé protřena tma, která české veřejnosti zahalovala Kravaňsko. Psával do Opavského týdeníku, ale též do jiných listů, objevila-li se toho pro českou věc potřeba. Po dlouhá léta byl jediným zpravodajem, k němuž se obraceli z Brna i z Prahy.“ (Opavský týdeník, r. XXX, č. 69 z 6. 9. 1899.)
- ¹⁰⁾ Opavský týdeník, r. XXXI, č. 38 z 16. 5. 1900.
- ¹¹⁾ Opavský týdeník, r. XXX, č. 84 z 28. 10. 1899.
- ¹²⁾ Opavský týdeník, r. XXXVIII, č. 13 z 13. 2. 1907.
- ¹³⁾ Opavský týdeník, r. XXXVIII, č. 14 z 16. 2. 1907.
- ¹⁴⁾ Antonín Otahal (1864—1911), redaktor a vydavatel Op. týdeníku, psal články ze slezského kulturního života i vlastenecky laděné verše. Podle rodiště Plešovce na Hané se podpisoval A. O. Plešovský.

NEJSTARŠÍ DATOVANÝ ZVON V SEVEROMORAVSKÉM KRAJI

Pavel Srámek

Úvod

Mezi nejvýznamnější existující historické památky okresu Nový Jičín se zcela zákonitě řadí pozoruhodný zvon který je v širším kontextu zcela právem pokládán za vzácný doklad kovoličejcké vyspělosti 14. století. Ve věži farního kostela sv. Bartoloměje v Odrách je dodnes zavěšen zvon datovaný rokem 1374, o němž lze s určitostí říci, že je nejstarším datovaným zvonem na území nejen severní, ale celé Moravy.¹⁾ Je posledním z původních šesti zvonů oderského kostela. Ostatní nepřežily rekvizice během obou světových válek.²⁾ Nepravděpodobný údaj o dalším, velmi starém oderském zvonu byl uveřejněn v: „Notizen Blatt“, 1869, s. 76 (Otisk z kroniky města Oder), kde je uvedeno, že roku 1664 při stavbě sklepa byl nalezen zvon z roku 1302 (!) ulitý v Meziříčí, který dle Zimmermanna nechal ulit řád templářů, tehdejších držitelů oderského panství. Tato informace je ovšem zcela mylná a mimo jiné se dá vyloučit už s ohledem na tehdejší stupeň vyspělosti konvörského řemesla. Rovněž zajímavá je zpráva³⁾ o odkrytí místa slévárny zvonů v Odrách.

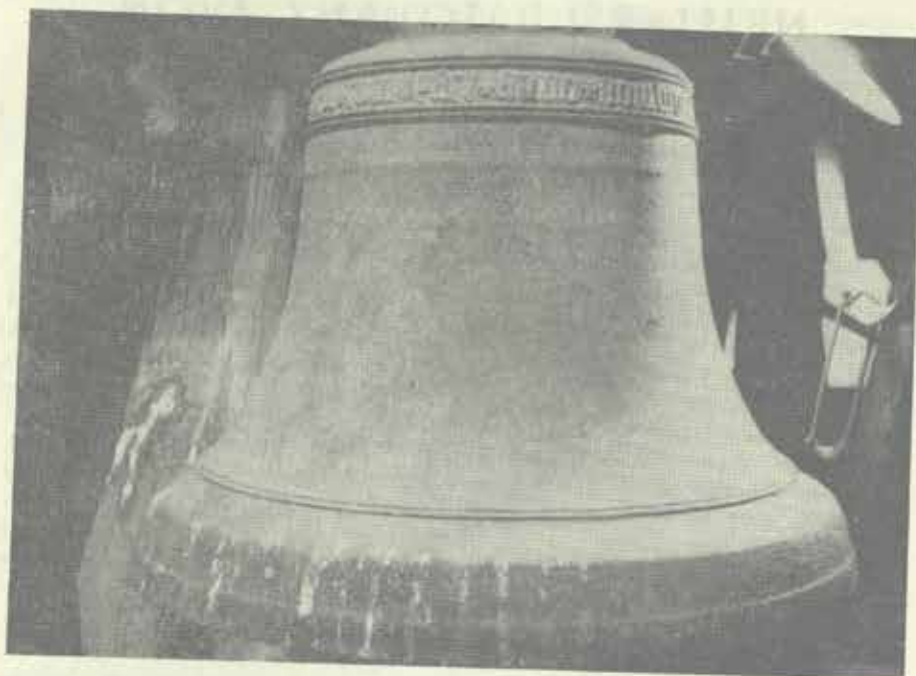
Historická analýza a problémy výzkumu

Zvon v Odrách svým provedením, typem písma, detaily a charakterem ulití v zásadě odpovídá letopočtu, který je v nápisu uveden. Jde o velmi hodnotné, vyzrálé gotické dílo, které v minulosti nebylo nikdy přeléváno, mající svou původní formu.

Při zkoumání zvonu se vyskytly v souvislosti s podrobnou analýzou dvě důležité otázky, které je nutno objasnit vzhledem k serióznosti zkoumaných závěrů.

1. Otázka skutečného stáří zvonu — námitka zpochybňující věrohodnost datace vznikla při důkladném rozboru nápisu z epigrafického hlediska. Průzkum totiž ukázal, že v datovací formuli je za římským C, třetím v pořadí, a před římským L určitá meze, která by mohla svadět k domněnce, že zvonář zde při odlití vypadl další římské C a tedy původní rok ulití by měl (nebo mohl být) 1474. Tuto otázku ovšem dnes vyřešit s definitivní platností nelze, neboť jméno zvonáře je v naší oblasti a vůbec na území republiky zcela ojedinělé, navíc pak různě čteno,⁴⁾ a tak konfrontace s dalším dílem, nehledě již na dochovaný počet zvonů z tohoto období, není možná. Zkoumání inkriminovaného místa lupou však vyvrátilo předpoklad, že by zde písmeno C či cokoliv jiného v minulosti bylo. Můžeme tak konstatovat: buď autoru zvonu římské C vypadlo z formy (jiné písmeno zde logicky ani být nemohlo) nebo rozdělovací znaménko + bylo posazeno do větší vzdálenosti, než mělo být původně umístěno. K tomu dodávám pro ilustraci, že Wolný⁵⁾ uvádí, že nejstarší zmínka o existenci oderské fary je z roku 1373. Na základě tohoto údaje však nelze dávat do nějaké souvislosti první doklad o fari a rok ulití zvonu, ačkoliv je zde diference pouhého roku.

2. Jméno zvonáře — ještě větším problémem se při zevrubném kampanologickém popisu zvonu ukázalo správné přečtení jména autora, které je uvedeno v nápisu. Protože neexistuje s výjimkou brněnského zvonu z roku 1393 obdoba, a tím srovnání pro poslední čtvrtinu 14. a začátek 15. století v tom, že by tehdejší kovoličejci mistři uváděli ve zvonových nápisích své jméno, jsme postaveni před otázkou: jak správně po stránce epigrafické transkribovat jméno zvonáře? V literatuře a pramenech se vyskytuje několik alternativ — viz pozn. č. 4. Současný status quo nemůže jednoznačně potvrdit či vyvrátit žádnou variantu. Dle autora článku je nejpravděpodobnější verze

Zvon z roku 1374 z Odr

Detail nápisu na zvonu z roku 1374 z Odr

jména zvonáře VELHHRO. Při detailním rozlišení lze pouze definitivně potvrdit první a poslední písmena problematického jména: V a O. Odkud autor zvonu pocházel, není známo a z výše uvedených důvodů zřejmě již definitivně určeno nebude.

Uměleckohistorický popis zvonu

Zvon je umístěn ve zvonici věže a rozezníván elektricky zvenčí. Jeho výška = 76 cm a průměr u spodního okraje = 85 cm. Je zavěšen na šesti uchách s výlabkem. Síla vlastního těla pláště zvonu je 6–8 cm, váha zvonu je cca 450 kg.⁵⁾ Jednotlivé části zvonu jsou: čepec — na čepci jsou asi 5 cm pod úroveň koruny se zapuštěnými uchy dvě zdvojené plastické linky vzdálené 7 cm. Vlastní jednorádkový nápis je umístěn v okruhu vytvořeném těmito plastickými linkami (vnitřními). Písmena nápisu jsou ulita v gatické minuskule. Plastické linky a písmena jsou silně vypuklá, což je adekvátní odlévání zvonů tohoto i pozdějšího období. Výška písmen kolísá mezi 5,5–6,2 cm. Text nápisu je typická dabová zvonářská formule: O + REX + GLORIE + VENI + CVM + PACE + ANNO + DOMINI + M + CCC + LXXIII + VELHHRO (?) + ME + FECIT. Nápis je ukončen zdařilým reliéfem lilie. Rozdělovací znaménka v nápisu jsou pravidelně odlišná motivy maltézského kříže.

Krk a věnec zvonu — jsou holé, odděleny od sebe zdvojenou plastickou linkou, táhnoucí se po obvodu zvonu 13 cm od spodního okraje. Věnec je navíc zesílen na okraji plochou lištou. Další výzdoba s výjimkou již uvedených plastických linek na zvonu není, je jinak zcela hladký.

Závěr

Shrneme-li zjištěná pozorování a všechny dostupné podrobnosti o tomto kampanologickém unikátu, lze říci, že se zcela nesporně jedná o jeden z nejvýznamnějších dochovaných zvonů na území CSSR navzdory určitým problémům, které se zřejmě ani v budoucnu nepodaří jednoznačně rozřešit. Kromě epigrafické výjimečnosti je zvon i po stránce akustické neobyčejně kvalitní, a je proto ochraňován zaslouženou péčí Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Ostravě.

Poznámky:

- 1) Na území Moravy jsou dnes pouze dva datované zvonky ze 14. století: zvon v Odrách a zvon u sv. Tomáše v Brně, ulitý roku 1393 vídeňským zvonářem Janem von Eystett.
- 2) O zvonech farního kostela v Odrách se zmiňují:
 - a) J. P. Cerroni: „Glocken — Inschriften“, rkp. SOA Brno, fond G 12, inv. č. I 58, fol. 1.
 - b) G. Wolný: „Kirchliche Topographie“, Olmützer Erzdiocese, III. Band, s. 180.
 - c) R. Schünke: „Olmützer Glockengiesser“, uveřejněno v: „Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museum für Kunst und Gewerbe“, 1916, č. 12, s. 145.
 - d) R. Schünke: „Bemerkenswerte Aufschriften auf älteren Kirchenglocken des Kuhländchens“, otištěno v „Illustrierter Neutitscheiner Volks — Kalender“, roč. 34, 1913, s. 49–50.
 - e) A. Rolleder: „Geschichte der Stadt und Gerichtbezirkes Odrau“, 1903, s. 401.
 - f) J. Ullrich: „Das Kuhländchen“, roč. 5, 1923, s. 24–25. Všichni tito autoři a navíc prof. Nevěřil uvádějí, že v oderském kostele viselo 6–7 zvonů. Kromě něho zvonu se zmiňují většinou o přelitých zvonech z l. 1789–1795, které přelit opavský zvonář Franz Stanke. Zvon z r. 1374 správně cituje Rolleder a Schünke, o tomto zvonu se nezmiňuje J. Ullrich, Wolný neuvádí vročení a Cerroni uvádí rok ulití 1424. Navíc Schünke uvádí ve svém článku o olomouckých zvonářích rok 1373. Mezi pěti dalšími zvonky byl — dle Cerroniho a Wolného — zvon z roku 1499, dle Nevěřila a Rolledera z roku 1498, přičemž Ullrich uvádí datum ulití tohoto významného zvonu 1484.
- 3) „Das Kuhländchen“, 1927, č. 8, s. 166–167.

- 4) Jednotliví autoři, zmiňující se o nejvýznamnějším oderském zvonu, četli jméno zvonu takto:
 Cerroni — VELHHRO
 Wolný — WELHRO
 Rolleder — VASSRO nebo VASSKO
 Schünke — VASSCO nebo WASSCO
- 5) „Kirchliche Topographie“, Olmützer Erzdiocese, III. Band, s. 182.
- 6) Dnešní odhadovaná váha zvonu je dána bývalou váhovou jednotkou, tzv. centným — tj. dle středoevropského usu — 56 kg. Na základě tohoto určení je tedy převedena původní váha 8 centných odpovídající dnešní hodnotě cca 450 kg.
- Poznámka redakce:
 Podle názoru redakce je pravděpodobnější čtení jména zvonu ve formě VASSKO.

ARCHEOLOGICKÁ SBÍRKA EDUARDA CHALUPY

Vlasta Šikulová

Štramberský Kotouč — významná archeologická lokalita s několikaletým pravěkým a středověkým osídlením — byl od zahájení těžby vápence koncem minulého století vydán postupnému ničení. Nálezy odtud nemohly být při tehdejších uspořádání památkové ochrany systematicky sledovány a jako majetek náhodných nálezců dostávaly se různými cestami převážně do soukromých sbírek. Řada sbírek soustřeďujících kotoučské nálezy se vytvořila přímo ve Štramberku a v Kopřivnici. Jednou z posledních, kterou se podařilo získat do muzejních fondů, byla sbírka Eduarda Chalupy (1891—1968), odkoupená v roce 1970 od jeho dědiců Slezským muzeem v Opavě a uložená v jeho archeologickém oddělení pod inv. čísly P 5849—6328.

Eduard Chalupa pracoval jako mistr v kotoučském lomu a měl tedy příhodné možnosti k získávání tamních nálezů i údajů o nich. Musíme proto zvláště litovat, že zachoval žádné údaje o náleзовých okolnostech jednotlivých předmětů a že až do konce života setrval na odmítavém stanovisku vůči odborným zájemcům o jeho sběry.¹⁾ Nevíme proto nic o místech nálezů jednotlivých kusů ani o náleзовých celcích. Předpoklad, že zdrojem nálezů byl výhradně Kotouč, nachází oporu ve složení sbírky. Nejsou v ní totiž zastoupeny jiné kulturní okruhy, než ty, které z Kotouče známe z ověřených nálezů.

Tak osídlení z konce neolitu, kdy Kotouč představoval významné výšinné sídliště, je tu zastoupeno jak keramikou, tak broušenou i štípanou kamennou industrií včetně 11 šipek. Časově nejdelší a náleзовě nejbohatší osídlení z doby, kdy na Kotouči bylo hradiště lidu popelnicových polí, je i ve sbírce zastoupeno nejvyšším počtem dokladů. Kromě keramiky je nejpočetnější bronzová industrie, na jejíž místní výrobu ukazuje i zlomek pískovcového kadlubu. Z nářadí jsou tu srpy, nože a sekerky různých typů, dláta, šidla a rybářský háček. Ze zbraní bronzové šipky, mezi nimiž je

i jedna trojboká šipka skythského typu. Soubor bronzových ozdob tvoří jehlice, ozdobné puklice a nášivky, náramky, nárameniky a nákrčníky. K nim je možno přiřadit i nejcenější kus celé sbírky — zlatý náramek z dvojitého drátu zdobeného tordováním.

Osídlení z doby přelomu letopočtu reprezentují především jediné dva předměty, které sběratel v 50. letech zapůjčil L. Jislovi k ofotografování — bronzové raménko vážek a bronzová spona samostřílové konstrukce.²⁾ Jsou tu i zlomky dalších ozdob a současně keramiky. Výčet uzavírají předměty středověkého stáří (zlomky nádob a kachlů, devocionále a další drobnosti), pocházející zřejmě z katoučských středověkých opevnění a poutních kostelů. Jak už je u amatérských sbírek pravidlem, byly sem zahrnuty i předměty vysloveně recentní a kameny, vzbuzující dojem artefaktů.

I přes výhrady, které snižují badatelskou hodnotu sbírky, zůstává tento soubor cenným pramenem k dějinám osídlení Kotouče a k poznání pravěku našeho kraje.

- ¹⁾ Srov. L. Jisl, Hromadné nálezy kovových předmětů na kotouči u Štramberka, Časopis Slezského muzea — B, XVI (1967), 14; Púchovská kultura a otázky dalšího osídlení Moravské brány, Časopis Slezského muzea — B, XVII (1968), 15, pozn. 78.
- ²⁾ L. Jisl, Púchovská kultura, 15, tab. XII—1,8.

Poznámka redakce

V článku dr. Vlasty Šikulové „Archeologická sbírka Eduarda Chalupy“ je zmínka, že tato sbírka byla odkoupena od jeho dědiců v r. 1970 Slezským muzeem v Opavě. Pro upřesnění redakce Vlastivědného sborníku upozorňuje, že ve Slezském muzeu v Opavě není uložena celá sbírka Eduarda Chalupy, neboť v roce 1973 byla její další část zakoupena Vlastivědným ústavem v Novém Jičíně a je zapsána pod inv. č. A—1880—1953 a A—1964—2048. Shodně s autorkou článku můžeme konstatovat, že nebyly zachovány žádné náleзовé okolnosti jednotlivých předmětů. Rovněž je možno předpokládat, že místem nálezů byl jen Kotouč.

V zakoupené sbírce je mladopaleolitická pazourková industrie patřící do pozdní fáze gravettienu a pazourková industrie neolitická. Velké množství nálezů pochází z kulturního okruhu lidu popelnicových polí. Kromě vlastní keramiky je zastoupena i bronzová industrie. Obsahuje 1 bronzové dlátko, 2 šidla, ze zbraní 2 šipky se zpětnými křídélky, z ozdob 5 jehlic a 2 prsteny z točeného drátu.

Z přelomu letopočtů pochází zlomek vinutí bronzové spony a keramický zlomek zdobený jednoduchou klikátkou.

I když část sbírky Eduarda Chalupy, zakoupená Vlastivědným ústavem v Novém Jičíně, není velkým rozsahem, je cenným dokladem pro poznání pravěkého osídlení okresu Nový Jičín.

Emanuel G r e p l

VĚDECKÁ PRÁCE G. J. MENDLA A JEJÍ VZTAH K SOUČASNOSTI

Vítězslav Orel

Památce zakladatele genetiky, J. G. Mendla (1822—1884)

V roce 1865 zveřejnil Mendel výsledky své desetileté práce s křížením hrachu, která položila základ nauky o dědičnosti. V roce stého výročí zveřejnění Mendlových klasických prací Pokusy s rostlinnými kříženci bylo v bývalém augustiniánském klášteře v Brně v bezprostřední blízkosti Mendlových pokusných zahrádek zřízeno Mendelianum Moravského muzea, které výstavní formou dokládá Mendlovův původ, rodiště, jeho studium v Lipníku, Opavě, Olomouci a později v Brně, univerzitní studium ve Vídni a jeho učitelské působení ve Znojmě a v Brně. Náhorně je vyjádřena též podstata Mendlova objevu, jeho činnost včelařská, zahradnická, mikroskopická a meteorologická.

Pro stejnou příležitost rekonstruoval Vlastivědný ústav z Nového Jičína Mendlovův rodný dům v Hynčicích a zřídil v něm Památník. Byla renovována také hynčická požární zbrojnice, na jejíž výstavbu Mendel přispěl částkou 3000 zlatých. V roce 1902 byla na budově zbrojnice odhalena první pamětní deska Mendlovi s věnováním „velkému botaniku“, i když Mendel sám zdůrazňoval, že je učitelem experimentální fyziky. To ukazuje, že ani po roce 1900, který je označován za znovuobjevení Mendla, nebyl pochopen Mendlovův zásadně nový, originální přístup k řešení veliké záhady, dědičnosti.

Po roce 1965 začala systematické studium Mendlových objevitelských prací. Ukázalo se, že Mendel ve své práci vycházel ze studia šlechtitelské praxe, ke kterému dostal podnět již na hynčické vesnické škole. Ve své době byl Mendlovův rodný kraj již znám svým vyspělým ovocnářstvím a zahradnictvím. Zájem o pěstování rostlin provázel Mendla po celý život.

Záhada dědičnosti v polovině minulého století

Na základě studia rozmanitosti živých bytostí v přírodě a úspěchů průkopníků šlechtění zvířat v Anglii zveřejnil Ch. Darwin (1809—1882) v roce 1859 teorii vývoje organismů od nejnižších forem po člověka. Zbavil tak člověka iluze výjimečného postavení na Zemi a zařadil ho do vývojového procesu celé přírody. Podstatou jeho teorie je přírodní výběr forem lépe přizpůsobených pro dané životní podmínky. Darwin věděl, že předpokladem účinku přírodního výběru je dědičná proměnlivost znaků a přiznával, že zákony, které řídí dědičnost, jsou mu úplně neznámé. V jeho době se někteří badatelé dokonce domnívali, že tajemství dědičnosti a života leží mimo hranice poznání člověka.

Koncem 18. století vznikala v Anglii první vysoce užitková plemena hospodářských zvířat. Průkopníkem šlechtění zvířat byl R. Bakewell (1725—1795). Na základě jeho úspěchů T. A. Knight (1759—1838) začal v Anglii šlechtit rostliny umělým opylováním. Na evropském kontinentě našla průkopnická šlechtitelská praxe největší ohlas na Moravě. Již na začátku minulého století šlechtil F. Geisslern (1751—1825) úspěšně jemnovlnné ovce v Hořticích u Kroměříže. Záhy byl znám ve střední Evropě jako „moravský Bakewell“.

Od roku 1800 působil v Brně vzdělaný encyklopedista a novinář Ch. C. André (1763—1831). Pod vlivem ideí J. A. Komenského (1592—1670) propagoval výuku přírodních věd se zvláštním zřetelem na využívání tohoto nového poznání pro rozvoj zemědělství. Již v roce 1802 upozornil čtenáře svých časopisů na vynikajícího učitele J. Schreibera, tehdejšího správce výchovného ústavu v Kuníně. Schreiber také věnoval pozornost šlechtění ovocných odrůd a zeleniny. Jezuíté ho obvinili z šíření „cizích lu-

teránských myšlenek“, a proto musel z Kunína odejít do Vražného, kde pak působil jako farář. Dále však mezi rolníky propagoval využívání nových poznatků, zejména při zvelebování ovocnářství.

Výzkum po roce 1965 ukázal, že Ch. C. André našel ve Schreiberovi cenného spolupracovníka v nově založeném vinařsko-zahradnickém spolku. Zřejmě z jeho podnětu se Schreiber stal členem Moravskoslezské hospodářské společnosti. Je doložena účast J. Schreibera na sjezdech vinařsko-zahradnického spolku v Brně, na kterých referoval o nových metodách šlechtění ovocných stromů. To bylo v době, kdy mezi jeho žáky v hynčické škole sedával také Mendel. Schreiber ho získal pro přírodovědné studium a zavedl ho do šlechtění nových odrůd rostlin. Z jeho podnětu se také nadaný chlapec dostal na další studium.

Pěstování vědy v klášteře na Starém Brně

Poznání podstaty dědičnosti bylo v roce 1836 v Brně označeno jako nejnaléhavější otázka doby. Zemědělská výroba první poloviny minulého století byla v naší zemi na vysoké úrovni. Zásahu na tom měla i výuka zemědělství a přírodních věd v Brně. Od roku 1825 zde působil český profesor František Diebl (1770—1859), který ve své učebnici zemědělství popsal umělé opylování jako hlavní šlechtitelskou metodu. Dieblovy přednášky ze zemědělství absolvoval také Gregor Mendel, jehož představeným v klášteře byl vzdělaný a osvětený muž, František Cyril Napp (1792—1867), který z kláštera vytvořil výjimečné vědecké středisko. Členové kláštera povinně studovali fyziku, matematiku a filozofii. Napp také věnoval velkou pozornost šlechtění zvířat a rostlin. Zdůrazňoval význam základního výzkumu šlechtění a dědičnosti.

V klášteře se zajímal o problémy dědičnosti také český vlastenec Matouš Klácel (1808—1882), který v Brně učil filozofii. Pokoušel se prokázat platnost hegelovských představ vývoje pomocí přírodních věd.

Na Nappův podnět odešel Mendel z tohoto výjimečného prostředí studovat fyziku na vídeňskou univerzitu. Poslouchal však také přednášky z jiných přírodovědných disciplín. Velký vliv na něj měly přednášky z fyziologie rostlin, ve kterých se seznámil s významem buňky. Přednášející profesor, F. Unger (1800—1870) upozorňoval studenty na význam zkoumání zákonitosti vzniku dědičné proměnlivosti znaků rostlin a zvířat. Ve vídeňském univerzitním prostředí vznikla také Mendlova badatelská myšlenka, že znaky rostlin jsou přenášeny z generace na generaci prostřednictvím podvojných dědičných jednotek obsažených v pohlavních buňkách. Tím vysvětlil podstatu proměnlivosti. Vypracoval si projekt pokusů s křížením různých odrůd hrachu, které se lišily v sedmi párech znaků (barva semene, výška rostliny, tvar semene, atd.). Po deseti letech pokusné práce (1854—1864) v malé klášterní zahrádce se mu podařilo prokázat platnost své teorie.

Mendlov objev

Na začátku našeho století se badatelé domnívali, že Mendel pokusně křížil hrách s různými znaky a při pečlivé analýze výsledků svých pokusů objevil matematickou zákonitost vystěpování znaků u potomstva kříženců. Tento zjednodušený výklad byl základem dřívějších sporných diskusí okolo teorie Darwina a Mendla. Teprve systematický výzkum Mendlova vědeckého odkazu po roce 1965 prokázal, že Mendel prováděl své pokusy na základě předem vypracovaného projektu vycházejícího z teoretické představy vytvořené a priori. Na začátku tedy byla objevitelská koncepce, která měla několik originálních hledisek.

Mendel jako první badatel při zkoumání zákonitosti křížení, a tím i dědičnosti nejdříve vypracoval teorii, kterou pak v pokusech s křížením modelové rostliny (hrachu) prokázal. Dokázal existenci hmotných jednotek uvnitř buňky, které kontroly znaky rostlin a jsou přenášeny prostřednictvím pohlavních buněk z generace na

generaci. Z této představy se později vyvinulo pojetí genu, který je jednotkou dědičnosti.

Na základě teorie pravděpodobnosti vypracoval model přenosu dědičných jednotek mezi generacemi a pomocí statistických principů srovnával jevy pozorované s předpokládanými. Zavedl číselné posuzování kvalitativních znaků rostlin a matematicky hodnotil jevy, které byly dříve nepočitatelné.

Vypracoval základní metodiku výzkumu dědičnosti, která je nyní používána při výzkumu dědičnosti na úrovni molekuly, buňky, organismu a populace.

V roce 1865 Mendel přednesl výsledky své vědecké práce v brněnském Přírodovědeckém spolku. Zdůraznil, že cílem jeho práce bylo nalezení všeobecně platného zákona vzniku a vývoje kříženců. Tento zákon vyjádřil v pojmech matematické logiky. Ani v Brně ani v zahraničí, kam tištěnou práci Spolek a Mendel rozeslali, nikdo Mendla nepochopil.

V roce 1900 tři badatelé různých národností došli při křížení rostlin k podobným závěrům jako Mendel a museli přiznat, že se stali pouze znovobjeviteli základů nauky o dědičnosti — genetiky.

Vývoj genetiky a její význam pro současnou šlechtitelskou praxi

V roce 1910 T. H. Morgan dokázal, že dědičné jednotky (geny) jsou uloženy v chromozómech buněčného jádra. Chromozómy jsou podvojně. Do pohlavních buněk přechází jen polovina chromozómů a splnutím pohlavních buněk se obnovuje původní stav. To odpovídá chování dědičných jednotek, jak popsal Mendel. Po roce 1900 začal rozsáhlý výzkum tzv. chromozómové dědičnosti. Zjistilo se, že chromozómy se někdy překříží, a tím dochází k dalšímu kombinování genů a zvyšování proměnlivosti znaků. Ještě později, ve dvacátých letech, se prokázalo, že změny genů (mutace) je možno vyvolat uměle, fyzikálně a chemicky.

Po roce 1900 někteří badatelé stavěli Mendlovu teorii proti Darwinově teorii vývoje a z toho vznikaly spory trvající po léta. Teprve další poznání v SSSR, Anglii a USA vysvětlil toto nedorozumění. Prokázalo se, že geny podléhající mutacím v nejrůznějších kombinacích určují dědičnou proměnlivost znaků. Na jejich základě působí Darwinův přírodní výběr. Teprve tehdy se vysvětlilo, že Darwin objevil proces přírodního výběru, který působí na základě nekonečné kombinovatelnosti dědičných jednotek, jejíž podstatu vysvětlil Mendel. Došlo tak k syntéze teorie vývoje a dědičnosti, která se stala základem nového pojetí zkoumání živých soustav. Ze stejných metodických hledisek se začaly zkoumat organismy na nejnížší úrovni až po člověka.

Před druhou světovou válkou byl gen definován jako jednotka funkce, mutace a rekombinace. Byl umístěn v chromozómu a nepřímě se s ním manipulovalo. Jeho fyzikálně chemická podstata se poznala až po druhé světové válce. V roce 1944 bylo prokázáno, že dědičnou hmotou je kyselina dezoxiribonukleová (DNK). Fyzikálně chemická struktura této kyseliny byla vysvětlena až v roce 1953. O několik let později byl v této struktuře objeven dědičný kód a zkoumání jevů dědičnosti proniklo na molekulární úroveň. Jednotku dědičnosti je v současné době možno vysvětlovat jako část šroubovice DNK, která v buňce kontroluje syntézu jednotlivých aminokyselin.

Tak se postupně dostávalo na vědecký základ šlechtění zvířat a rostlin, jejichž užitek se stále zvyšuje. Také se začala poznávat zákonitost vzniku dědičných chorob člověka. Teprve v současnosti jsou zakládány poradny, ve kterých specialisté pomáhají zajišťovat zdravý vývoj populace. Genetika se nyní začíná uplatňovat v psychologii a sociologii a vede k poznání zákonitostí vzniku a vývoje živých soustav. Tím také významně přispívá k formování materiálního vědeckého světového názoru.

DVA NOVÉ DOKLADY MYŠIVKY HORSKÉ

Sicista betulina (Pallas, 1779)

Z MORAVSKOSLEZSKÝCH BESKYD

Augustin Daněk

V roce 1976 jsem byl pověřen průzkumem fauny drobných zemních savců Moravskoslezských Beskyd, jehož hlavním cílem bylo ověření výskytu myšivky horské v tomto pohoří. Z oblasti Moravskoslezských Beskyd existovaly v té době pouze dva údaje o výskytu myšivky horské (Zejda, 1970)! Prvním byl doklad J. Kratochvíla z Lysé hory, který však postrádá další nálezkové okolnosti. Druhým údajem bylo pozorování jednoho exempláře myšivky horské O. Kokešem na Kněhyni v srpnu 1969. Toto pozorování je nutno brát s určitou rezervou, protože v oblasti Moravskoslezských Beskyd se vyskytuje vzhledově velmi podobný druh — myšice temnopásá (Apodemus agrarius (Pallas, 1771)). V Beskydách tento druh vystupuje podle našich zjištění do cca 700 m n. m., ale může vystoupit i výše. Hanák a Mazák (1962) uvádějí, že zastihli myšici temnopásou v Malé Fatě v nadmořské výšce 1550 m. Vlastní průzkum jsem provedl ve dnech 24. 8.—28. 8. 1976 na šesti vytypovaných stanovištích jižních svahů radhošské části Moravskoslezských Beskyd. Stanoviště se nacházela v nadmořské výšce od 900 m do 1050 m mezi vrcholovými kótami 1129 (Radhošť) a 1107 (Radegast). Všechna stanoviště měla společný hlavní rys — představovala sukcesní stadia znovuzalesnění pasek vytvořených po vytěžení porostů bučin či smrčín. K odchytu jsem použil 300 ks pérových pastiček „myšihy“ typu vnaděných suchým salámem a 31 ks zemních pastí. Jako zemní pastí mi posloužily běžně prodávané „hřbitovní vázy“ — kužely z umělé hmoty o průměru 9 cm a délce 27 cm. Oba typy pastí byly exponovány v terénu po čtyři noci. Sběr úlovků byl prováděn jedenkrát denně, vždy v ranních hodinách. Na úlovcích, které byly zpracovány běžnými metodami, byl také prováděn sběr ektoparazitů.

Celkem bylo při průzkumu uloveno 72 ks drobných zemních savců sedmi druhů: *Sorex alpinus*, *Sorex minutus*, *Sorex araneus*, *Apodemus flavicollis*, *Sicista betulina*, *Clethrionomys glareolus*, *Microtus arvalis* a *Microtus agrestis*. Pouze na dvou stanovištích bylo uloveno po jednom exempláři myšivky horské.

První jedinec — juvenilní samice — byl uloven 27. 8. 1976 na stanovišti, které je situováno na jižních svazích kóty 1107 (Radegast) v nadmořské výšce 1050 m n. m. Stanoviště představuje otevřená lesní mýtina o ploše cca 400 m², která je ze tří stran obklopena porosty montánních bučin. Pouze jižní část stanoviště ohraničuje vysázená smrková monokultura o stáří 10—15 let. Na jihozápadním okraji stanoviště je přítomno mírně podmáčené prameniště. Fragmenty kamenné zidky, u které byla myšivka horská ulovena, svědčí o antropogenním ovlivnění stanoviště v minulosti. Pravděpodobně se jedná o některou z „panských“ salaší zazeleněných po roce 1896 (Bayer, 1900).

Na stanovišti bylo zastíženo celkem pět druhů drobných zemních savců — *Sorex araneus*, *Sicista betulina*, *Microtus arvalis*, *Microtus agrestis* a *Clethrionomys glareolus*, z nichž dominantním druhem byl *Sorex araneus* (40 %).

Druhý jedinec, juvenilní samec, byl uloven 28. 8. 1976 na stanovišti, které je situováno mezi kótami 1107 a 1099 v nadmořské výšce 950 m. Stanoviště představuje sukcesní stadium paseky znovuzalesnění po vytěžených porostech bučin smrkovou výsadbou asi tříletou. Na prudkém svahu umístěné stanoviště (cca 35°) je na západě ohraničeno porostem montánních bučin, na jihu vrstevnicovou cestou a v severní a východní části náletem zmloujících dřevin především bukem, javorem kle-nem a smrkem ztepilým.

Na stanovišti bylo zastiženo celkem pět druhů drobných savců — *Sorex araneus*, *Sorex minutus*, *Apodemus flavicollis*, *Sicista betulina* a *Microtus arvalis* — z nichž byl dominantním druhem *Sorex araneus* (50 %).

Souhrn:

Při průzkumu fauny drobných zemních savců Moravskoslezských Beskyd v roce 1976 získal autor dva nové doklady myšivky horské (*Sicista betulina* (Pallas, 1779)).

Oba biotopy, na kterých byla myšivka horská ulovena, představují sukcesní stadia zalesněných posek.

Poznámky:

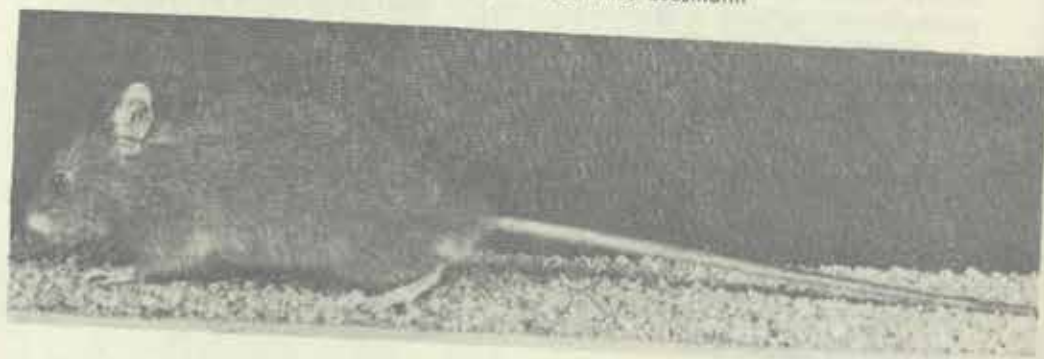
¹⁾ Souhrn nálezů a pozorování myšivky horské z území CSSR je obsažen v práci Zejdy (1970) a o další údaje z Jeseníků je rozšířen Rumlerem (1973).

²⁾ Juvenilní samec byl odchycen živý — uhynul 4. 12. 1976. Veškerá měření byla provedena až po úhynu.

Tělesné a lebeční rozměry obou exemplářů myšivky horské:

datum odchytu	27. 8. 1976	28. 8. 1976
pohlaví	♀ juv.	♂ juv. (2)
váha	7,0 g	8,3 g
délka hlavy a těla	53,0 mm	60,1 mm
délka ocasu	79,8 mm	91,0 mm
délka ucha	10,9 mm	12,1 mm
délka zadní tlapy	16,7 mm	16,4 mm
LEBKA:		
condylobasální délka lebky	17,0 mm	17,8 mm
basální délka lebky	15,0 mm	16,2 mm
zygomatická šířka	9,6 mm	9,5 mm
největší šířka neurocrania	9,5 mm	9,2 mm
interorbitální šířka	3,8 mm	3,9 mm
infraorbitální šířka	2,7 mm	2,7 mm
největší délka nasálních kostí	6,2 mm	6,9 mm
délka horní řady zubů	2,7 mm	2,8 mm
délka diastemy	4,6 mm	4,5 mm
největší výška lebky	8,0 mm	7,9 mm
Inventární číslo, pod kterým jsou oba exempláře uloženy ve sbírkách Vlastivědného ústavu v Novém Jičíně	Z - 785	Z - 788

Postavený dermoplastický preparát myšivky horské
(*Sicista betulina*) — foto Miloš Lossmann

Stanoviště, na kterém byla 27. 8. 1976 ulovena samice myšivky horské
(*Sicista betulina*) — foto Augustin Daněk

Stanoviště, na kterém byl 28. 8. 1976 uloven samec myšivky horské
(*Sicista betulina*) — foto Augustin Daněk

Literatura:

- Bayer, A., 1900: O salašnictví na mor. Valašsku. Sborník muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí, IV, (5, 6): 9—23.
- Hanák, V.—Mazák, V., 1962: Zpráva o výzkumu savců v Malé Fatře. Lynx n. s., 1 (1962): 23—26.
- Rumler, Z., 1973: Výsledky studia dosud nepublikovaných dokladů myšivky horské *Sicista betulina* (Pallas) 1778 z Jeseníků a několik poznámek k bionomii, ekologii a okolnostem získání tohoto vzácného savce (Zapodidae, Rodentia, Mammalia). Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci, 163: 4—15.
- Zejda, J., 1970: Die heutigen Kenntnisse über die Verbreitung der Birkenmaus (*Sicista betulina* Pall. 1779, Zapodidae, Rodentia, Mammalia) in Mitteleuropa. Zool. listy, 19:235—246.

MÝVALOVEC KUNIÍ

Nyctereutes procyonoides (Gray, 1834)

Augustin Daněk

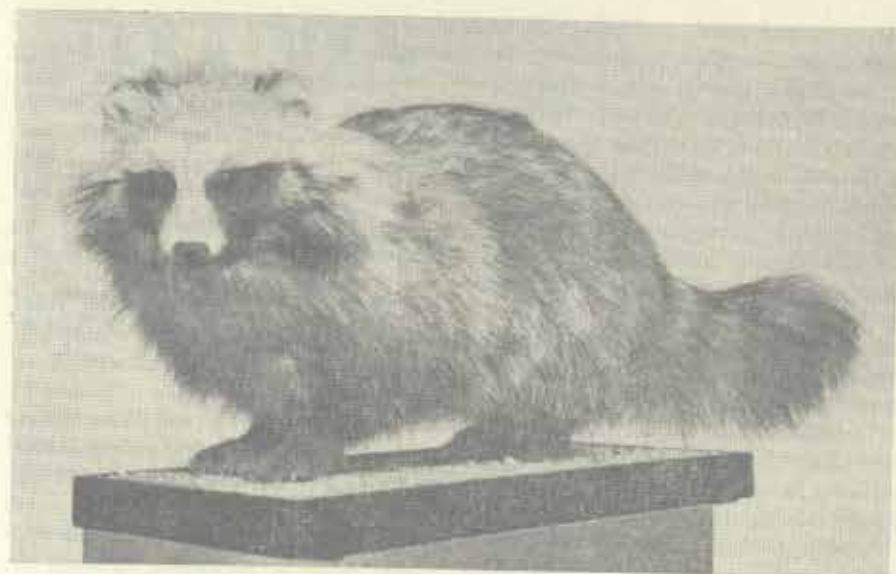
V posledních letech se v naší literatuře objevují zprávy o výskytu mývalovce kuního (*Nyctereutes procyonoides*), který rozšiřuje svůj nově získaný areál v Evropě. Bohužel řada těchto zpráv není hodnověrná — chybí dokladový materiál, dochází k mylné determinaci (Matoúšek 1966). K nevěrohodným je nutno zařadit i zprávu o mývalovci uloveném v roce 1977 na katastru obce Veselí v okrese Nový Jičín (Kamas 1977).

Teprve při nákupu dokladového materiálu pro přírodovědné oddělení Vlastivědného ústavu v Novém Jičíně autor tohoto článku zjistil, že „mývalovec kuní“ je ve skutečnosti liška stříbrná, která uprchla z některé chovné farmy. Střelce uvedl v omyl nezvyklý vzhled zvířete, které navíc línalo.

Jelikož lze předpokládat, že se mývalovec kuní dříve či později na území okresu uloví, chtěl bych v tomto článku uvést některé údaje, které poslouží k jeho poznání a přesné determinaci.

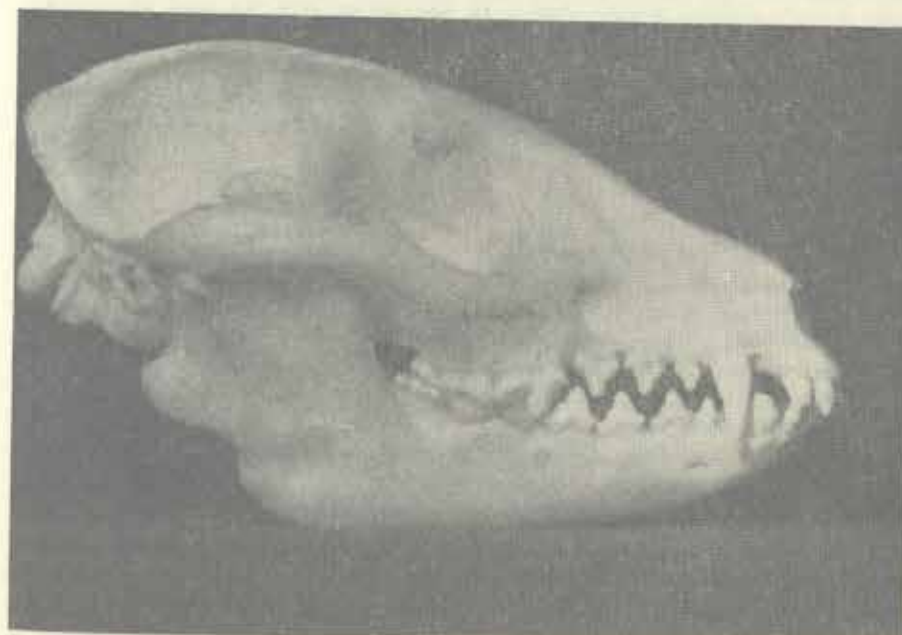
Ve svém původním areálu rozšíření — Japonsku, Číně, Korei, severní Indočíně, amurské a ussurské oblasti — vytváří mývalovec 5 geografických ras. Protože poskytuje cennou kožešinu, byla v první polovině 20. století prováděna jeho aklimatizace na území SSSR.¹⁾ Byl vysazen v evropské části SSSR, na Kavkaze, Sibiři, Altaji a místy ve střední Asii (Naumov 1955). Aklimatizace se nejlépe zdařila v mírné oblasti evropské části SSSR, odkud mývalovec proniká do leningradské oblasti, Finska, Švédska a do pobaltských republik. Dále proniká do Polska, Rumunska, Maďarska, Německa a také do Československa.

První výskyt na území Severomoravského kraje uvádí Kratochvíl (1964). Mývalovec byl chycen na podzim roku 1963 v honitbě Státního statku v Osoblaze, bohužel dokladový materiál není. Druhým mývalovcem byl samec, ulovený dne 8. 2. 1964 u obce Karlov na Osoblazsku (Kratochvíl 1964). Jako doklad zůstala jen kůže, která je uložena v Ústavu pro výzkum obratlovců CSAV v Brně. Třetí mývalovec byl chycen 24. 3. 1964 ve státní bažantnici v Šilheřovicích a čtvrtý (kojící samice) byl zastřelen

Postavený dermoplastický preparát mývalovce kuního —
Nyctereutes procyonoides (Gray, 1834) — foto Augustin Daněk

Lebka mývalovce kuního —
Nyctereutes procyonoides (Gray, 1834) — foto Augustin Daněk

dne 1. 5. 1964 rovněž v Šilheřovicích. Dokladový materiál obou mývalců je uložen ve Slezském muzeu v Opavě (Havlas, Borůvka 1964).

Mývalovec kuní je psovitá šelma střední velikosti (délka těla 55–65 cm, délka ocasu 15–17,5 cm). Vyznačuje se bohatým osrstěním, prodlouženou srstí na lících, poměrně krátkými nohama a bohatě osrstěným ocasem. Celkové zbarvení je přibližně hnědošedé. Tmavé, šedohnědé zbarvení srsti táhnoucí se od očí na prodlouženou srst na lících vytváří tzv. masku. Tmavé zbarvení přechází na přední končetiny a lopatky, kde s tmavým zbarvením táhnoucím se od krku na hřbet vytváří kresbu kříže.

Mývalovec se vzhledem, způsobem života a skladbou potravy do jisté míry podobá našemu jezevci. Jako jediná psovitá šelma upadá do nepravého zimního spánku, který trvá přibližně od listopadu do března. Spánek je občas přerušován. V letech s mírnou zimou se stává, že mývalovci do zimního spánku vůbec neupadají. Mývalovec ve vegetační době vážící 4–5 kg na zimu velmi ztuční, až na váhu 8 až 10 kg.

Mývalovci kuní žijí v párech nebo rodinách převážně nočním způsobem života. Přes den jsou ukryti v podzemních norách, které si vyhrabávají buď sami, nebo obývají nory po jezevcích a liškách. Nora sahá do hloubky 2–2,5 m a má jednu komoru a jeden východ (Feriancová-Masárová, Hanák 1965).

Optimálním biotopem mývalovce jsou listnaté lesy s vodotečemi od nížin po horní hranici listnatého lesa.

Mývalovci patří ke skupině savců, kteří jsou schopni využít velkého sortimentu potravy a zdárně se přizpůsobují jeho zeměpisným, sezónním a ročním zvláštnostem. V jeho potravě je zastoupena jak živočišná, tak i rostlinná složka. Z živočišné je to především hmyz, měkkýši, ryby, obojživelníci, drobní hlodavci do velikosti mladých zajíců, vejce a mláďata ptáků hnízdících na zemi. Také rostlinná složka v potravě není zanedbatelná (ovoce, plody listnatých stromů a obilniny). Podle Naumova (1955) činí rostlinná složka v potravě mývalovce kuního z Dálného východu v měsíci říjnu 62 % ke konci listopadu až 76 %.

Mývalovci se rozmnožují pouze jedenkrát ročně. K páření dochází v březnu až dubnu. Gravidita trvá 60–64 dní a samice rodí 6–8 (výjimečně až 15) slepých, ale juvenilní srstí porostlých mláďat. Oči se jim otevírají mezi 10–15 dnem života a na volnou stravu přecházejí po třech týdnech. Pohlavně dospívají koncem prvního roku života. O odchov mláďat se starají oba rodiče. Mývalovec se dožívá 10–12 roků.

Závěrem bych chtěl požádat především myslivce, aby v případě úlovku mývalovce kuního či jiného neznámého zvířete podali zprávu přírodovědnému oddělení Vlastivědného ústavu v Novém Jičíně.

Poznámka:

¹⁾ K aklimatizaci byla použita zvířata z východní Sibíře rasy *ussuriensis*.

Použitá literatura:

- Feriancová-Masárová Z., Hanák V., 1965: Stavovce Slovenska. Cíčovce. Bratislava.
Havlas M., Borůvka V., 1964: Výskyt mývalovce kuního (*Nyctereutes procyonoides*) na území Severomoravského kraje. *Časopis Slezského muzea, Opava*, XIII, A, (2): 185–191.
Kamas J., 1977: Mývalovec kuní. *Myslivost, Praha*, 1977 (9): 208.
Kratohvil J., 1964: Prvé zprávy o výskytu mývalovce kuního (*Nyctereutes procyonoides*) v CSSR. *Zoologické listy, Brno*, 13 (2): 174–175.
Matoušek B., 1966: *Nyctereutes procyonoides* nie je zatiaľ členom slovenskej fauny. *Acta rer. nat. Mus. nat. slov. Bratislava*, 12 (2): 167–168.
Naumov S. P., 1955: *Zoologie obratlovců, Praha*.

LITERATURA

Jiří Sehnal: **Vzácný hudební nástroj v Mniši u Frenštátu**

Vlastivědný věstník moravský, ročník XXIX/1977, č. 1, str. 100–101.

Známý brněnský muzikolog, který systematicky poizuje odborný soupis historických varhan, věnoval pozornost nástrojům z dílny novojičínského varhanáře Jana Neussera, o němž napsal studii v *Časopise Moravského muzea – vědy společenské* 58, 1973/2. Popisované varhany, postavené v roce 1850 pro Kopřivnici, byly v roce 1890 přestěhovány do tehdy nové kaple v Mnišim u Frenštátu, když se pro nově postavený kostel v Kopřivnici pořizovaly i nové varhany. Autor podrobně popisuje dispozice i výtvarné řešení varhan a nepatrný rozdíl dnešního nástroje oproti jeho původní podobě. Dochází k závěru, že se tento nástroj liší od svých barokních předchůdců pouze přidáním dvou tónů v manuálu a že je jedním z pěti nejcenějších historických varhan v okrese Nový Jičín. Studie je doplněna fotografií uvedeného nástroje.

Marie Turková

Josef Glivický: **Josef Čapek v novojičické tiskárně. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie** 20, 1975, č. 2, 69–90; též zvláštní otisk.

Výtečný znalec knižní grafiky Josefa Čapka (1887–1945) J. Glivický (* 1903) z Prostějova uveřejnil studii, doplněnou poznámkami, reprodukcemi a bibliografií novojičínských tisků s výtvarnou spoluprací Josefa Čapka. Novojičínská tiskařna Karel Kryl (1878–1943) a Ferdinand Scotti (1882–1952) vytiskli v letech 1919–1927 celkem 22 titu-

lů s J. Čapkem, z nichž pro Josefa Floriana (1873–1941) ze Staré Říše u Jihlavy a jeho knižnici *Dobré dílo* 5, pro překladatele, básníka a grafika Bohuslava Reynka (1892–1971) z Petrky u Havlíčkova Brodu a jeho „Květy poezie“ 4, pro „Novou edici Hype-riou“ Erny Janské (1899–1953) z Prahy 1, a 13 titulů pro pražské nakladatelství Aventinum dr. Storch - Marie- na (1897–1974).

Do celkového počtu titulů jsou zahrnuty 3 soubory grafických listů, z nichž nejstarší z r. 1919 vydaný pod názvem „Osmero linolet“ jako 61. svazek *Dobrého díla* J. Floriana obsahuje 8 lino-rytů, které byly vytištěny pouze v nákladu 45 výtisků, 20 z celkového počtu je ručně kolorováno a všechny jsou padepsány a očíslovány. Jedná se o velmi vzácný a hledaný grafický soubor.

Na dalších dvou grafických souborech J. Floriana, které byly vydány pod názvy „Obrázky nové i staré“ v r. 1921 s rozličnými podnávy „Listů menších sbírka 1“ a „Listů větších sbírka 1“, se Josef Čapek podílel vždy pouze 1 lino-řezem. Tento soubor není uváděn ani u C. Kunštátského „Čestí knihtiskaři novojičítí“ z r. 1931, ani v Thieleho práci „Josef Čapek a kniha“ z r. 1958, takže Glivického objev je přínosem.

Mezi tituly je zahrnuta i monografie o Josefu Čapkovi z r. 1924, jejíž textová část byla vytištěna v Novém Jičíně, avšak reprodukce u Neuberta v Praze, dále divadelní hra „Země mnoha jmen“ z r. 1923 pouze v jediném vydání, a to prvním, protože současně bylo vytištěno 4400 výtisků. Kniha se však prodávala velmi špatně, takže je nepravděpodobné, že by byla vyšla dokonce ve 3. vydání v r. 1924. Nepodařilo se mi zjistit, zda některá československá knihovna toto 3. vydání vlastní. Pokud je údaj Glivického ověřen, pak by se jednalo pouze o přitisk Aventinum – Borový na obálce u zbytku nákladu, které nakladatelství Borový převzalo po odchodu bíl. Čapků z Aventina.

Rudolf Richter 67

Jaromír Novák - Erich Šefčík, Problematika a význam báňsko-hutnického výzkumu v oblasti Oderských vrchů. Slezský sborník roč. 75, Opava 1977, str. 123—126

Autoři článku se zabývají především otázkami metodického postupu při zjišťování údajů o dolování, soupisu a hodnocení pramenů, jakož i upřesňováním některých hornických terminů. Oblastí jejich zájmu je jen bývalé panství fulnecké a panství oderské. Ve stručném přehledu ukazují rozsah, intenzitu i rozvoj hornictví, jehož průběh byl omezen většinou na kratší intervaly, i když se s přestávkami táhlo od 14. do počátku 20. stol. Zdá se, že dolování pro nedostatky technického i finančního rázu nevyčerpalo zásoby rud a že všechna ložiska nebyla ještě objevena. Ke str. 124 je možno dodat, že název „hory“ neznamenal v 16. věku jen pohoří nebo doly, nýbrž také lesní komplexy, a že žachty u Kletného se připomínají i v jiných pramenech k r. 1552. Jinak je však třeba práci obou autorů uvítat, zejména proto, že slibují zpracování podrobnější studie k danému tématu.

Adolf Turek

Dva příspěvky k těžbě a zpracování nerostného bohatství ve Frenštátě p. R. a na Hukvaldech

Široké obci vlastivědných pracovníků, kronikářů, ale i regionálních historiků by neměly uniknout dvě práce Jana Šfavička, nazvané Pobeskydské železářství v 16. století (in: Rozpravy Národního technického muzea v Praze sv. 69, Z dějin hutnictví díl 4/1977, str. 42—55) a K výrobě kamence na Moravě a ve Slezsku v 16. století (in: tamtéž sv. 64, Studie z dějin hornictví díl 5/1974, str. 99—113). Autor v nich shrnuje výsledky dosavadního bádání a obohacuje je o nové poznatky a hodnocení, které získal studiem archivního

materiálu především ve Státním ústředním archivu v Praze, ale i ve Státním oblastním archivu v Opavě. Bohatý poznámkový aparát s bibliografickými odkazy může být dobrým vodítkem každému zájemci o hlubší poznání tématu.

Zájem autora se soustřeďuje na 16. stol., v němž spatřuje vyvrcholení 1. etapy rozvoje železářství ve sledované oblasti. Jeho kořeny vidí však již ve 13. stol. Nelze je sice plně prokázat, ale ukazuje na ně závět olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku z roku 1267, existence zaniklého městečka Jamnice, předchůdce to Starého města u Frýdku, a hlavně smlouva o obnově hamru ve Frenštátě p. R. Tato smlouva a další dochované údaje je základem autorova tvrzení, že železářská výroba v Pobeskydí je prokazatelně doložena až v 16. stol., faktickým kvantitativním i kvalitativním jádrem jeho práce osudy frenštátského hamru po stránce majetkoprávní, výrobní a kvality výrobků i pracovních sil. Autor se kloní k názoru, že počátky frenštátského hamru je nutno hledat v letech 1507—1540. V 16. stol. byl rekonstruován, náležitě vybaven; patřila k němu kromě jiného i pila a mlýn. Druhým hamrem na hukvaldském panství, zřízeným r. 1569, byl podle autora hamr u Frýdlantu n. O. Kvalita železa z frenštátského hamru, která byla krátce po rekonstrukci hamru zkoušena v Kroměříži, doznala vysokého ohodnocení porovnáním ke kvalitě železa štýrského, jež tehdy bylo považováno za nejlepší. Spotřebováváno bylo jednak kovozpracujícími řemeslníky ve městech hukvaldského panství a při stavebních pracích v Kroměříži a Olomouci, kupováno bylo i v Novém Jičíně, Frýdku a Těšíně. Ekonomické potíže našeho železářství vedly asi k poklesu zájmu vrchnosti o tento druh podnikání, a tak po r. 1610 zanikl hamr frenštátský a krátce po r. 1623 i frýdlantský, čímž končí 1. etapa pobeskydského železářství. Etapa druhá začíná koncem 30. let 17. stol., kdy asi v roce 1638 byl zřízen hamr v nynějších Starých Hamrech, později pak na Morávce; za kvalitativní zlom je považován

rok 1723, kdy byla v Bašce dána do provozu vysoká pec.

Druhá práce se zabývá těžkou surovinou k výrobě kamence. Ten se přes pokusy o domácí výrobu od 14. stol. stále do našich zemí dovážel. Jeho rostoucí spotřeba především v barviřství, koželužství resp. jirchářství, sahyrnictví, ale též v lékařství a ranhojičství si podle autora vynutila v 16. stol. rozvoj jeho domácí výroby (stranou však ponechává vlivy změněných politických poměrů především v Evropě a v Malé Asii, které mohly negativně působit na jeho import k nám). Centra jeho výroby (dokonce i na export) byla na Kadaňsku, Mostecku, Boskovicku, Blianskou, Rabštejnsku a v Rychlebských horách. V 60. letech 16. stol. se začala s těžbou suroviny ve třech hledacích štolách dolu zvaného „Boží dar“ a výrobou kamence v hutí na Hukvaldech. Situace si vynutila v r. 1561 ustavení báňské těžařské společnosti, která zajistila růst podnikání, jehož finálními výrobky byly kamence a vitriol, ruku v ruce s tím rostl počet dělníků najímaných na čtyřtydenní pracovní smlouvy, při hutí vznikla i dělnická osada. I hukvaldská huť zabírá co do rozsahu značnou část studie. Autor popisuje její vývoj, organizaci báňského podnikání, které se řídilo zásadami jáchymovského typu atd. Hukvaldskou kamencovou huť hodnotí z celomoravského hlediska značně vysoko, též jako příklad pro další podnikání v této oblasti. Byla patrně jedním z podniků, které vedly rychlebského měšťana a těžaře J. Metzka k pokusu vybudovat v r. 1564 podobný podnik na panství Nový Jičín a k pokusu olomouckého měšťana M. Paumgartnera zřídit další kamencový podnik v Oderských vrších u Fulneku (koncem 80. let 16. st.). Oba pokusy neměly dlouhého trvání.

Autor hodnotí výrobu železa i kamence v širších souvislostech. Dokládá zájem vratislavských obchodníků o těžbu zlata, stříbra, železa a dalších ždaných nerostů nejen v Jeseníkách, ale i v Pobeskydí. Svědčila by o tom účast

vratislavského měšťana a kupce Foltýna Poláka jak v podnikání frenštátského hamru, tak v těžařské společnosti „Božího daru“ na Hukvaldech, ač jiní účastníci obou společností vzájemně jejich propojení neakceptovali, ba dokonce ani nepřešli z jedné společnosti do druhé. Zajímavým prvkem je i zájem olomouckých měšťanů o obou výrobu, pochopitelně vedle zájmu olomouckých biskupů jakožto vrchnosti a pána území, na němž se podnikání uskutečňovalo. V železářství měla minoritní význam, ponevadž prim zde hrála vazba na jesenickou železářskou oblast, z níž přišli odborníci i nájemci hamrů, kteří podle autora zajistili vysokou technickou úroveň a kvalitu hukvaldského (jak souborně nazývá frenštátské a frýdlantské železo) železa. Značného významu však nabylo účast olomouckých měšťanů na výrobě kamence. Vedle Jihlavy byla Olomouc v 16. st. druhým největším moravským řemeslnickým centrem s rostoucí spotřebou kamence a tak není divu, že olomoučtí měšťané chtěli získat kontrolu nad jeho výrobou nebo ovlivnit ji. Když mnoho neuspěli, začali podnikat sami, zvláště na biskupských statcích (obdobně podnikali i měšťané jihlavští). Doba trvání byla s ohledem na charakter surovinového zdroje v místě a malou rentabilitu výroby krátká. Nicméně dochází autor k závěru, že její význam ze širšího hlediska (vedle hlediska regionálního) nelze pominout, ponevadž položila základy k rozvoji tohoto výrobního odvětví v 17.—19. století.

Miroslav Klos

Dvě publikace o Mošnově

V rámci oslav 60. výročí VRSR a u příležitosti stého výročí vystavění školní budovy byla v Mošnově ve dnech 29.—30. 10. 1977 uspořádána slavnost, při které vedle hodnocení práce MNV a výstavby obce a kulturních vystoupení několika souborů byla také

přednesena přednáška o dějinách Mošnova. Současně byly vydány dvě malé publikace. Prvá z nich s názvem „Z historie školství v Mošnově“, obsahující i program slavnosti, se opírá většinou o školní kroniky a údaje pamětníků, velmi pěkně a názorně osvětluje činnost české i někdejší německé školy. Sestavila ji J. Tomečková (12 stran). Ve druhé s titulem „Obec Mošnov — 100 let školy 1877—1977“ kromě převládajícího fotografického materiálu nalezneme sedmistránkovou stať nazvanou Mošnov — minulost a dnešek. Jako autoři jsou uvedeni O. Tománek a J. Trachtulcová. Je však metodickým nedostatkem, že autoři neuvedli všechny prameny, z nichž čerpali. Do tisku se vloudilo několik závažných tiskových

chyb. Na str. 2. má stát, že rytíři z Mošnova se proslavili v 15. (ne ve 13.) století, na str. 3. laudemium místo leudemium, na str. 4. je zkomolená věta o výkupu povinností poddaných k faře (správně má být, že za výkup z povinností k faře platili asi o polovinu méně), na str. 5. je omylem uvedeno, že letos (1977) uplynulo 110 let od zbudování školy a dále je třeba upravit text, že duchovní správa byla vedena oboujazyčně. Přes uvedené nedostatky je třeba vydání publikace uvítat jako další pomůcku pro poznání života a historie v nově osídlených obcích a zejména pro podrobné zachycení práce vykonané po r. 1945, v němž byla obec zle postižena válečnými událostmi.

A. Turek

ZPRÁVY

Za Vladimírem Vaculkou

Zcela nepřipraveny zastihla všechny přátele dne 27. září 1977 zpráva, že náhle odešel malíř, sochař a keramik Vladimír Vaculka. Narodil se 3. 1. 1914 v Jarošově u Uherského Hradiště a svému kraji zůstal věrný celý život. Po studiích na pražské akademii u prof. Nawaka se usadil v Uherském Hradišti, kde se později stal profesorem na střední umělecko-průmyslové škole.

Tento umělec osobitého rukopisu, který ve svém díle zobecnil a do nových dimenzí povýšil nejlepší tradice výtvarného projevu lidu svého rodného Slovácka, se výrazně zapsal i do uměleckého života našeho kraje. Díla V. Vaculky jsou zastoupena v bohatém výběru v krajské galerii v Ostravě i v olomoucké galerii, kde se před léty uvedl samostatnou výstavou. S jeho plastikami jsme se setkali v r. 1974 na souborné výstavě „České sochařství XX. století“ v Arboretu Slezského muzea v Novém Dvoře. Na poslední olomoucké „Floře“ podtrhla sochařská a keramická díla manželů Vaculkových specifickou atmosférou a oranžmá pavilonu zahradnických vystavovatelů.

K vrcholným dílům Vladimíra Vaculky bezesporu patří jeho jediná monumentální freska „K lepším socialistickým zítřkům“ v obřadní síni města Oder a goblén, který k ní tvoří důstojný protějšek. Zcela netradiční je jeho výdoba smuteční síně v Bilovci.

Všechna tato díla i mnohá další, ať již jsou veřejně vystavena či v soukromých rukou, zůstanou zárukou toho, že vzpomínka na velkého umělce a vzácného člověka zůstane i u nás stále živá.

Jiří Pavelčík

Příborská studentská stávka

V 18. svazku Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín se zmiňuje Ladislav Polášek v článku 100 let učitelského ústavu v Příboře také o studentské stávce v dubnu 1919. Protože jsem byl přímým účastníkem těchto událostí (maturoval jsem 1920), mám k tématu několik poznámek. Jsou jistě subjektivní, snad si na všechno přesně nepamatují, ale mohly by být pobídkou jiným spolužákům (je jich už málo), aby přispěli k objasnění této otázky. Nevzpomínám si přesně, byl-li příčinou stávky nesouhlas profesorského sboru se studentským koncertem. Zdá se mi spíše, že šlo o nějaký taneční večírek.

Jaký byl profesorský sbor v těchto letech? Jistě za Rakouska byli c. k. profesori loajální, to se rozumělo samo sebou. Ale kam až sahala jejich loajalita? Ředitel Jan Berák, nebyl-li snad za 1. světové války členem mafie, měl s ní aspoň jistě styky. Jeho syn Jaromír Berák, tehdy student reál. gymnázia v Příboře, mne v roce 1918 na jaře a v létě několikrát pozval večer do ústavní zahrady, kde byl malý letohrádek a tam mi při svíčkách sděloval nejnovější zprávy z našeho zahraničního odboje, které zřejmě čerpal od svého otce. (Mimochodem: Jaromír Berák se zapojil po roce 1918 do skupiny „levých“ tj. komunistických studentů a byl 31. 12. 1920 zatčen v souvislosti s tzv. komunistickým pučem a vězněn na Pankráci. Viz o tom data v knize Z. Kalisty Tváře ve stínu.) Také o prof. Františku Myslivcovi, slezském vlastenci, sběrateli slezských lidových písní, nelze pochybovat, že by byl národně neuvědomělý. Právě pro své národní přesvědčení byl v roce 1917 nakomandován jako polní kurát na rumunskou frontu. A prof. Eduard Prosek, když tak krácel v parádní uniformě c. k. profesora, vůbec nebudil dojem, že je rakouským byrokratem. Spíše rakouský Don Quichote. A mohl bych ještě pokračovat.

Usnesení o stávce bylo sepsáno, to si velmi dobře pamatují, v „kasárnách“

(dům, kde bydlela více studentů) někde pod kastelem. Byli jsme potom zvoleni dva: Karel Krčma, zemřel asi před dvěma lety v Novém Hrozenkově, učil na začátku dvacátých let krátce v Hostavovicích, a já, abychom toto memorandum odevzdali prof. sboru. Zasedal už tehdy ve sborovně. Když jsme zaklepli, přišel prof. Vojtěchovský, vida nás, zavřel, ale po malé chvíli přišel p. řed. Berák, vzal od nás spis a řekl jen: Budete vyloučení.

Nebyli jsme vyloučeni a ani maturity nebyly tak hrozné, jak se zdálo. Já sám jsem neměl ani druhý stupeň z chování. Josef Jureček byl tehdy předsedou školské samosprávy a za stávky odejel intervenovat k nadřízeným úřadům do Prahy. Kde všude byl, nevím. Ale když z Prahy přijel a informoval nás na schůzi o tom, jak pořídil, velmi dobře si pamatuji, že nevybíravými slovy se vyjadřoval o básníku J. S. Macharovi, kterého naštvil, protože Machar stávku neschvaloval a doporučoval nám, abychom raději řádně studovali.

Tolik k uvedenému článku.

František Hanzelka

K historii školy v Trnávce

Koncem 18. století tvořila Trnávka a Kateřinice jednu školní obec. Škola byla umístěna v Trnávce v jednom zámeckém pokoji, ale poněvadž z Kateřinice se sem v zimě obtížně docházelo, projevil se potřeba postavit novou školu. Od podzimu r. 1785 zde učil ve svém prvním místě dvacetiletý učitel Antonín Závický. Patroni (hrabě Vetter a rytíř Harasovský) i obce s ním byli spokojeni, učil i choval se dobře a měl dobré vysvědčení z piaristického gymnázia v Příboře. Školu navštěvovalo z obou vsí dohromady 47 chlapců a 50 dívek, 18 bylo pro chudobu osvobozeno od školného. Učitel měl příjem 5 zl. 40 kr. ze školy od zdejší lokálie, základní plat 50 zl., školného 43 zl., za kole-

du 1 zl. 54 kr. a místo 19 koláčů o posvěcení od sedláků 19 kr., čili dohromady 100 zl. 53 kr. — Do roku 1807 poklesl Závickému plat na 96 zl. 35 kr. (z toho dostával 44 zl. z Kateřinice). Měla se stavět nová škola; zatím učitel učil ve svém domku, původně obecním domku obce Trnávky.

Roku 1843 navštěvovalo školu v Trnávce 78 dětí místních a 83 z Kateřinice, ale dohromady 60 chudých dětí neplatilo školné, které činilo 70 zl. 21 kr. Hrubý příjem učitele Jana Orla činil 111 zl. 49 kr., čistý příjem byl o 16 zl. menší, poněvadž učitel z toho platil čistění, světlo a otop. Je zajímavé, že roku 1789 neuměl žádný z členů obecního výboru v obou vsích psát; nadto v Kateřinicích byl úřední zápis o stavu školáků a školného vyhotoven německy. (Státní oblastní archiv Brno, sign. V/45, 53, kart. 15 a 25, školské fáse Moravskoslezského gubernia).

Adolf Turek

Rok 1806 — rok hrůzy a zoufalství
(K 170. výročí vzniku tyfové epidemie ve Fulneku a okolí)

Když Napoleon Bonaparte zvítězil 2. prosince 1805 v bitvě u Slavkova nad spojenými rusko-rakouskými vojsky, zůstalo na bojišti 15 000 mrtvých.¹⁾

Dalších 20 000 raněných a žalostně zbytky poražených armád opouštěly místo boje. Dnes už zřejmě velká většina fulneckých obyvatel neví, že část vysílených vojáků dorazila až do našeho města, kde se rozhodla načerpat síly pro další přesun. Zdravotní stav těžce raněných vylučoval další pochod a navíc zřejmě i prosincové mrazy donutily velení k provizornímu ubytování.

Pro Fulnek nastaly otřesné dny. Ranění byli umístěni v nejrůznějších městských budovách a občanských domech. Lazaret dostal oficiální označení „Hlavní vojenský špitál č. 16“ a byl umístěn v kapucinském klášteře, v Loretě, v budovách zámku, v obecním do-

mě a jeho zahradě.²⁾ ve škole a v mužském, ženském a panenském špitále města.³⁾ Kromě toho byly zabrány v centru města měšťanské domy čp. 86 a 108, v horním předměstí domy čp. 100, 145 a 146 a v dolním předměstí prostory panského dvora. V tomto hlavním špitále zemřelo v druhé polovině prosince 1805 přes 600 rakouských a ruských vojáků, kteří byli pochováni zčásti u bratrského kostelíka na Hrnčířské ulici,⁴⁾ z částí za stodolou na pokraji města.⁵⁾

V lednu 1806 zemřelo na epidemii⁶⁾ dalších 300 až 320 (i více!) vojáků, kteří byli hromadně pochováni za stodolou.⁷⁾ V únoru a březnu pak ze stejných příčin dalších 212 a 216 vojáků, kteří byli pochováni tamtéž. Matrika zemřelých prozrazuje, že mezi prvními, kteří podlehlí následkům epidemie, byli členové obsluhujícího personálu. Tak už 18. prosince 1805 zemřel kapucín Wenceslaus Fischer a o den později další dva — Antoninus Brüll a Dyonisius Hahn, 28. prosince zemřel i představený kláštera, prof. filosofie a teologie Marcianus Hoffmann.⁸⁾ Od vypuknutí epidemie zemřelo do konce roku 1806 na její následky 17 občanů (9 mužů, 8 žen).

Strašlivá katastrofa však postihlo město teprve v následujících měsících roku 1806. Z nejrůznějších příčin zemřelo celkem 91 občanů (34 mužů, 37 žen a 20 dětí). Ve 49 případech byla jako příčina smrti zaznamenána „EPIDEMIE“, v několika případech „MISERERA“. Rozšíření epidemie se neubránily ani sousední obce. Nahlédl jsem do matrik všech okolních obcí⁹⁾ a ověřil přesný počet zemřelých, neboť všichni historikové uváděli doposud jen odhady.¹⁰⁾ Čísla jsou otřesná: v Děrném zemřelo na následky epidemie 125 lidí, v osadě Kostelec 9 a ve farní osadě Jilavec 3 občané. V Jerlochovicích 59, ve Stachovicích 41, v Jestřábí 30 a ve Vlkovicích 2 lidé. V celém okolí tedy celkem dalších 269 lidí. Zajímavé je, že epidemie se vyhlá Vrchům (tehdy Neu-Waltersdorf), i když v matrice je jako příčina

smrti v celé řadě případů uvedena záhadná „místní nemoc“. Nelze tedy vyloučit, že šlo rovněž o epidemii. Zcela uchráněn zůstal z celého okolí pouze Lukavec, kde sice zemřelo 15 lidí, ale na epidemii nikdo.¹¹⁾

V okolních obcích zemřeli na epidemii první lidé až počátkem ledna 1806 (v r. 1805 tedy nikdo). Poslední nešťastníci pak ve Stachovicích 11. dubna, v Jerlochovicích 24. dubna a v Jestřábí dokonce až 11. května, zatímco ve městě Fulneku skončila epidemie už v březnu. Ojedinělý případ je zaznamenán v Jerlochovicích, kde na následky epidemie zemřel ještě jeden občan až 14. prosince 1806. Do Fulneku byla zřejmě povolána celá řada duchovních, neboť v matrikách se objevují jména těchto kněží a kooperátorů: Franciscus Gela, Josephus Baumann, Andreus Plasci, Joannes Weeber, Franciscus Eichler, Joannes Schörmei, Ericus Abendroth, Alfons Kunerth, Tobiáš Rjehorsch (I) (lokátor z Pohoře), visitátor Franciscus Veith a další.¹²⁾ Napoleono vo vítězství v „bitvě tří císařů“, v největším vojenském střetnutí moravských dějin, se stalo téměř legendární.

Jeden z jejich strašlivých důsledků, smrt téměř 1700 nevinných lidí ve Fulneku a okolí, však upadl téměř v zapomnutí.

Jaromír Peterek

Poznámky:

1) Údaje o počtu mrtvých se různí. Počet mrtvých jsem převzal z knihy „Dějiny Československa v datech“. Ale kupř. A. Slovák v brožuře „Bitva u Slavkova“, vyd. v r. 1898, na str. 111 udává ztráty u spojenců 30 tisíc, u Francouzů 9000 vojáků. Po odečtení raněných, pohřešovaných a zajatých dochází k přesvědčení, že na bojišti zůstalo až 10 000 mrtvých. Údaje ostatních našich historiků a historiků ruských i francouzských jsou odlišné.

2) Obecní dům, později Dělnický dům, dnes budova městského kina.

- 3) Údaj podle matriky zemřelých (Sterbematrik der Stadtgemeinde Fulnek vom Jahre 1784—1842, Bnad V.)
- 4) Kostelík Nanebevzetí P. Marie (něm. Töpferkirchl) — dnes je v tomto prostoru umístěna budova Domovní správy. Vedlejší parčík „Magdaleny Vizovské“ byl původně bratrským hřbitovem. V 50. letech při stavbě kanceláří OSP zde byly nalezeny lidské kosti a lebky, zřejmě z popísané doby.
- 5) Dnes je nám místo neznámé. Při event. dalším studiu městských map a kreseb by mohlo k identifikaci místa přispět bližší označení „cihlová stodola“ — viz uváděna matrika zemřelých. Domnívám se, že jde o dochovalou stodolu na staré lukavské cestě, dnes již silně zchátralou.
- 6) Epidemie je v matrice blíže označena jako „Petetschon“ a „Disenterie“.
- 7) Údaj, že zemřelo 300 až 320 (i více) osob, svědčí o zoufalé situaci, kdy mrtvé nebyl čas ani počítat.
- 8) U všech kapucínů je v matrice poznámka — čp. domu 97, tedy budova kap. kláštera.
- 9) Sterbematrik —
Tyrn (Děrné) 1784—1883
Hochkirchen (Kostelec) 1788—1895
Eilowitz (Jílovec) 1784—1896
Matrik der Verstorbenen -Neu Waltersdorf, 1784—1867.
Sterbebuch von Gerlsdorf, Stachenwald, Jastersdorf und Mährisch-Wolfsdorf vom J. 1784—1876.
- 10) Kupř. dr. Turek ve „Fulnecku“, na str. 200 uvádí počet mrtvých 230 ve Fulneku, 205 v Děrném a 180 v jiných vsích (převzato: Wolny, Kirchliche Topographie von Mähren).
- 11) Sterb-Buch für das Dorf Luck (Tom. III) 1784—1874.
- 12) Jména kněží jsem nesrovnával se zápisy předcházejících a následujících let, vyslovuji jen domněnku, že takový počet duchovních jistě ve městě, příp. v okolí nebyl.

Entomologická výstava

V roce 1976 připravili pracovníci přírodovědného a výtvarného oddělení Vlastivědného ústavu v Novém Jičíně kolekci exotického hmyzu pro výstavní účely. Z bohatého sbírkového fondu bylo vybráno téměř 500 ks význačných

zástupců brouků a motýlů subtropických a tropických oblastí Afriky, Ameriky a Indoaustralské oblasti. Cítilivé výtvarně uspořádání kolekce umocňovalo působení exponátů hřícími barvami a neobvyklými dary. Kolekce exotického hmyzu, doplněná fotografiemi, textovou a mapovou částí, byla v roce 1976 vystavena v Žerotinském zámku v Novém Jičíně a v krásenském zámku ve Valašském Meziříčí, v roce 1977 v muzeu v Příboře a v muzeu v Bilovci.

Zájem o výstavu byl velký. Svědčí o tom celkový počet téměř 8000 návštěvníků. Aby bylo umožněno shlédnutí kolekce dalším zájemcům, především školní mládeži i v okrajové části okresu Nový Jičín, zařadil Vlastivědný ústav v Novém Jičíně výstavu exotického hmyzu do plánu výstav pro muzeum ve Frenštátě pod Radhoštěm, kde bude otevřena v roce 1979.

Augustin Daněk

Kroužkování ptáků na území okresu Nový Jičín

(Akce „Balt“)

V roce 1960 se několik studentů varšavské univerzity vypravilo na výpoc ornitolog. stanici Gorki Wschodnie u Gdaňska. Tam vizuálně sledovali průběh podzimního tahu ptáků, které zkoušeli odchyťovat do nárazových sítí. Výsledek lovů byl uspokojivý, a proto již v roce 1961 bylo na pobřeží Baltu zřízeno 6 pozorovacích a odchyťovacích stanišť. K akci se přidali další studenti z univerzit Krakova, Toruně, Vratislavi a Poznaně a v roce 1962 bylo již v provozu 10 stanišť. Ve stejném roce se z této akce stává akce mezinárodní — připojuje se SSSR stanicemi v Estonsku a Litvě a v roce 1968 se připojuje i NDR svou stanicí v Serahnu. Tato stanice začala později organizovat odchyt na ostravě Hiddensee a na Rujóně a v roce 1971 konečně i u nás v Krkonoších.

Akce Balt navazuje na dlouhodobý výzkumný program zemí společenství RVHP. Okolem tohoto programu je sledovat tah podle intenzity a počtu druhů (zejména mladých ptáků) a zjišťovat stav hnízdících ptáků. Výsledky budou použity jako jeden z biologických indikátorů změny životního prostředí a dále mají rozřešit problém, jak rozlišovat jednotlivce i celé skupiny podle geografického místa původu ptáků.

V roce 1975 bylo uvedeno do provozu další odchyt. stanoviště akce Balt v Záhlinicích. Toto stanoviště je po odborné i technické stránce řízeno Moravskou ornitologickou stanicí v Přerově. Po tříletém provozu byl však letos (1978) provoz na stanovišti z technických důvodů přerušen. Obnoven bude až v roce 1979, a to především z důvodu ověření hypotézy o zhušňování tahů ptáků v Moravské bráně. Z tohoto důvodu bude zřízeno kontrolní provizorní stanoviště v Moravské bráně, a to na území okresu Nový Jičín, které bude pracovat pouze v jarním období v letech 1979—1980. V případě, že se hypotéza potvrdí, dojde pravděpodobně k přesunu stabilního odchytového stanoviště ze Záhlinic do prostoru okresu Nový Jičín.

Na žádost Moravské ornitologické stanice v Přerově se stal Vlastivědný ústav v Novém Jičíně garantem provozu provizorního stanoviště, ale protože nejsme s to personálně celou akci zajistit, obracíme se na Vás, aktivní ornitology, či zájemce o ornitologii. Máte-li zájem spolupracovat na této akci, zašlete své nabídky na adresu:

Vlastivědný ústav v N. Jičíně
přírodovědné oddělení
ul. 28. října 12

741 11 Nový Jičín

Augustin Daněk

Zpráva o činnosti okresního archivu v Novém Jičíně za rok 1977

Posláním okresního archivu v Novém Jičíně, odborného zařízení Okresního národního výboru v Novém Jičíně v odvětví vnitřní správy, je všestranná péče o archiválii, jejich vědecké zpracování a využívání ve smyslu zákona ČNR č. 97 ze dne 17. 10. 1974 o archivnictví Sb. Hlavní pracovní úkoly byly stanoveny ročním plánem práce, který v hlavních ukazatelích (především v oblasti zpřístupňování archivního materiálu) vycházel z rámcového pětiletého plánu práce, zpracovaného pro archivní pětiletku 1976—1980. Následující výkaz práce obsahuje údaje především o plnění plánovaných úkolů, zmíněny jsou i úkoly, s nimiž plán přímo nepočítal.

Zpráva o činnosti je zpracována podle schématu:

- I. Základní údaje o množství archivního materiálu
- II. Skartační prohlídky a archivní prevence
- III. Zpřístupňování archivního materiálu
- IV. Využívání archiválií a kulturně-osvětová činnost
- V. Personální obsazení archivu
- VI. Umístění archivu

I. Základní údaje o množství archivního materiálu:

1. Přírůstky archiválií v roce 1977:
94,2 bm (běžných metrů),
1234 evidenč. jednotek

2. Stav archivního materiálu
k 31. 12. 1977:

fondů	1 283
běž. metrů	3 714,44
knih	48 206
kartonů, balíků	16 307
jednotlivin	52 279
ev. jedn.	68 586

3. Sumární údaje o zpřístupňování archiválií v r. 1977

Pořádání a inventarizace

bm	13,3
jednotlivin	227
ev. jednotek	270
jen pořádání	
bm	90
jednotlivin	—
ev. jednotek	—

Počtem fondů (1283) a běžných metrů (3 714,44) se řadí okresní archiv v Novém Jičíně mezi nejrozsáhlejší archivy Severomoravského kraje.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence:

V roce 1977 byly provedeny následující plánované či vyžádané skartace: ONV Nový Jičín

MěstNV a MNV: Bílovec, Fulnek, Kopřivnice, Nový Jičín, Bartošovice, Bravantice, Heřmanice u Oder, Hladké Životice, Hodslavice, Jístebník, Lichnov, Suchdol n. O.

Revize skartací navíc:

MěstNV a MNV: Frenštát p. R., Straník JZD: Mír se sídlem v Dárném, Jeseníko v Jeseníku n. O., Družba v Lubíně, Moravan v Petřvaldě, 1. květen v Polance n. O., Odra v Pustějově, Průkopník ve Spálově, Javorník v Tiché, Okresní meliorač. družstvo v Novém Jičíně, Gymnázium v Novém Jičíně, střední průmyslová škola elektrotechnická ve Frenštátě p. R., pedagogická škola v Novém Jičíně, učňovská škola v Novém Jičíně.

ZDS: Jakubčovice-Heřmánky, Jeseník n. O., Klokočůvek, Luboměř, Nový Jičín - Dukelská ul., Nový Jičín-Zivotice, Odry-Pohoř, Příbor-Hájov, Skotnice.

OSP Nový Jičín, OV ČSČK Nový Jičín, OVAK Nový Jičín, OÚNZ Nový Jičín, OOČSU Nový Jičín, OPKS Nový Jičín, OV Socialistické akademie Nový Jičín, OÚNZ — lékárna 401 Nový Jičín, SBČS

Nový Jičín, KS města Frenštátu p. R., Bytový podnik města Kopřivnice, LSD Nový Jičín, RaJ Nový Jičín, STS Velké Albrechtice, Společný podnik pro chov prasat a drůbeže v Příboře.

Při těchto skartačních prohlídkách bylo ke zničení určeno celkem 456,2 bm z provozního i archivního hlediska nepotřebných písemností. Při skartačních řízeních byly na místě konsultovány mnohé z problémů spisové služby. Individuální konsultace pro pracovníky spisoven v otázkách spisové služby se stalo běžnou praxí, a tak i v minulém roce byla poskytnuta odbornými pracovníky archivu metodická pomoc řadě organizací a institucí.

III. Zpřístupňování archivního materiálu

Zpřístupňovací práce vycházejí jednak z pětiletého plánu práce archivu, jednak ze stanovených úkolů daných MV ČR — archivní správou. V posledním údobí byl rozpracován fond ONV Nový Jičín z let 1946—1960 (současně se připravuje ONV Bílovec 1945—1960 a ONV Frenštát p. R. 1949—1960). Písemnosti byly rozříděny, knihy i spisový materiál uspořádán, skončení inventarizace je plánováno na r. 1978. Navíc mimo plán byl zpracován fond AM Štramberka 1359—1945 v mimopracovní době jako příspěvek k 60. výročí VRSR.

IV. Využívání archiválií

a kulturně-osvětová činnost

V minulém roce dosáhl archiv ve využívání archivního materiálu vysokých výkonů. Počet badatelských návštěv, kterým archiv poskytl služby, vzrostl na 927 (v r. 1976 jen 679), počet písemně vyřízených dotazů, opisů, výpisů a rešerší z archivního materiálu pro administrativně správní účely vzrostl na 200. V těchto ukazatelích se archiv zařadil na druhé místo v kraji za nejlépe situovaný okresní archiv v Olomouci.

Okresní archiv navštívilo 6 exkurzí se 183 účastníky, jimiž byli žáci ZDS,

SPS a účastníci Exodu-učitelské základny v Novém Jičíně.

Pracovníci archivu přednesli během roku 11 přednášek pro 556 posluchačů: 29. výročí Vítězného února, 60. výročí VRSR, Dějiny Nového Jičína ve světle archivních dokumentů, Koncentrační tábory Dachau a Straubing, Zajatecké tábory na okrese Nový Jičín za 2. světové války. Prohloubila se spolupráce archivu se Socialistickou akademií, s okresní komisí regionálních dějin při Domu politické výchovy při OV KSC a s historicko-dokumentační komisí při OV ČSPB.

V okresním archivu byl zpracován významný úkol „Ekonomická politika KSC“ pro Ústav marxismu leninismu v Praze, vypracovány seznamy obětí fašismu pro památník v Hrabyni, seznamy legionářů, členů Příborského dobrovolnického praporu z r. 1918—1919, seznamy španělských dobrovolníků, rudoarmejců z let 1917—1922 na Rusi, přehledy odbojových skupin na okrese, důsledky rasové diskriminace, zajatecké pracovní tábory aj. Stejně se pracovníci OA aktivně podíleli v komisí pro úpravu pomístních názvů, zpracovány byly události z února 1948 v podmínkách regionu na základě archivních dokumentů.

V. Personální obsazení archivu

V personálním obsazení okresního archivu došlo ke změně. Na uvolněné místo samostatného odborného archiváře nastoupila 1. července 1977 s. prom. hist. Zdena Genserková. Obsazení archivu ke dni 31. 12. 1977 je následující: prom. hist. Karel Chobot, ředitel archivu, prom. hist. Zdena Genserková, samostatná odborná archivářka, Judita Tichá, odborná archivářka (na mateřské dovolené, zastupují Jaroslav Štindl a Josef Lankočl), Miroslava Talpová, kancelářská pracovnice.

VI. Umístění archivu

Sídlem archivu jsou prostory v bývalé tkalcovské škole v Novém Jičíně, Slovanská ul. č. 3, které byly již dříve

pro potřeby archivu speciálně upraveny. Hlavní depot je v budově bývalé synagogy v Novém Jičíně, Havlíčkova ul. č. 12, vedlejší depoty v bývalém piaristickém gymnáziu v Příboře a dočasně v bývalé LSU ve Frenštátě p. R. Přístupnost badatelný pro veřejnost (Slovanská 3, Nový Jičín):

Pondělí:	8.00—17.30
Středa:	8.00—16.00
Pátek:	8.00—16.00

Karel Chobot

Celookresní seminář k péči o zeleň

Dne 29. března 1978 uspořádala komise pro ochranu a rozvoj životního prostředí rady ONV v Novém Jičíně, odbor kultury ONV v Novém Jičíně a Vlastivědný ústav v Novém Jičíně v sále městského kina „Květen“ celookresní seminář k ochraně a tvorbě zeleně a k realizaci Výzvy vlády ČR a ÚV NF ČR.

Semináře, který zahájil s. Ladislav Horák, místopředseda ONV v Novém Jičíně, se zúčastnili dobrovolní pracovníci st. ochrany přírody, zástupci městských a místních národních výborů, zástupci průmyslových a zemědělských podniků, členové komisí pro ochranu a rozvoj životního prostředí rady ONV a městských národních výborů, členové Stálého aktivu pro zeleň rady ONV a další hosté.

V průběhu jednání, které řídil s. Václav Pavelka, předseda komise pro ochranu a rozvoj životního prostředí rady ONV v Novém Jičíně, byly zhodnoceny dosavadní výsledky v plnění úkolů vyplývajících z Výzvy vlády do konce roku 1977 a vytyčeny další úkoly do roku 1980.

Dále byla pozornost soustředěna na referát s. O. Sobka, okresního konzervátora SOP a pracovníka OPTS v Novém Jičíně k péči městských národních výborů o zeleň a její obnovu a na rekonstrukci starých parků. Ochrana zeleně ve volné krajině, nové výsadby a péče o ně byly obsahem vystoupení ing. I.

Olišara, pracovníka KSSPPOP v Ostravě. Důležitým doplňkem tohoto referátu byl výklad pokynů pro provádění pozemkových úprav ve vztahu ke krajině.

Po ukončení referátů se rozvinula bohatá diskuse, zaměřená k aktuálním problémům ochrany životního prostředí. Účastníci potleskem přijali návrh provolání. Závěrem byly promítnuty filmy doplňující vhodným způsobem přednesená témata.

Ivo Otáhal

50 let od smrti Julia Volka-Choráze

V letošním roce uplynulo již 50 let od úmrtí významného regionálního pedagoga a revolucionáře Julia Volka-Choráze, absolventa příborského učitelského ústavu. U příležitosti tohoto výročí uspořádaly městský výbor KSC a MěstNV v Příboře 24. 5. 1978 vzpomínkový večer v prostorách městského muzea v Příboře, spojený s výstavkou dokumentů ze života tohoto pokrokového českého učitele.

Julius Volek-Choráz (pseudonym, užívaný již od mládí) se narodil v roce 1888 v chudé rodině v Hustopečích nad Bečvou. Jeho talent, píle a zájem o literaturu ho vedly na studia do učitelského ústavu v Příboře, kde absolvoval v r. 1908. Po studiích působil jako učitel na školách ve Vranovicích a Otaslavicích na Prostějovsku. Když byl v roce 1914 po vypuknutí první světové války povolán na frontu, přeběhl do ruského zajetí, kde se brzy v duchu svých pokrokových názorů postavil na stranu ruské revoluce a její myšlenky šířil mezi českými zajatci. Naučil se rusky

a žil i pracoval v Kyjevě, kde pomáhal organizovat český spolkový život. Byl redaktorem českých socialistických časopisů v Kyjevě a zaměřoval se kromě politických událostí i na školskou a kulturní problematiku bolševického Ruska. Působil v Rusku i jako učitel hudby a dirigent hudebního sdružení spolku Komenský. V r. 1918 byl přijat za své zásluhy do Komunistické strany Ruska (bolševiků) a i nadále aktivně pracoval jako žurnalista, revolucionář a pokračový pedagog. V r. 1920 se vrátil do vlasti a od r. 1921 působil na obecné a měšťanské škole v Kostelci na Hané. Kromě učitelského povolání byla také bohatá jeho činnost politická, osvětová i hudební. Doma mohl výrazně uplatnit své zkušenosti z Ruska, zejména v kulturně-výchovné činnosti a šířit znalosti, které získal v pohnutých revolučních dobách. Patrně pro svůj radikální postoj byl Volek-Choráz nucen odejít ze školy v Kostelci na Hané a pracoval později v Brně jako šéfredaktor tiskového orgánu KSC na Moravě — Ravnosti. Stal se rovněž členem KSC a v r. 1928 odjel už jako člen ÚV KSC na 6. kongres Komunistické internacionály do Moskvy. V Moskvě však náhle zemřel 24. 8. 1928 ve věku pouhých 40 let a byl pochován u Kremelské zdi.

Julius Volek-Choráz se stal svým životem a prací synonymem pokrokového českého učitele, čestného člověka - komunisty, jehož myšlenky z oboru pedagogiky výrazně předběhly svou dobu a pomohla je uskutečnit až naše socialistická společnost. Julius Volek-Choráz zůstane trvale zapsán do dějin moravského školství a bude navždy vzorem budoucím učitelským generacím.

Jaroslava Brichová

Oprava:

Ve svazku 20. Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín je na straně 38 ve 12. řádku zdoia chybně uvedeno:

Felixi Ivo Leichnerovi — a v tomtéž řádku: u něhož se Leichner,

Správně má být:

Felixi Ivo Leicherovi — a dále: u něhož se Leicher

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 21

František Schwarz: Cesta k Vítěznému únoru 1948 na Novojičínsku	1
Adolf Turek - František Schwarz: Z minulosti Palačova	7
Adolf Turek - František Schwarz: 600 let trvání Staré Vsi	14
František Schwarz: Z minulosti obce Vřesiny	26
Václav Žaloudík: Stručný přehled historie lesů bývalého panství Spálov	35
Jan Šfoviček: Novojičíňští humanisté 70. a 80. let 16. století	43
František Hanzelka: Hodslavická příjmení	45
Karel Spaček: Novojičínský buditel (Památce učitele Antonína Ugwitze)	50
Favel Šrámek: Nejstarší datovaný zvon v Severomoravském kraji	53
Vlasta Šikulová: Archeologická sbírka Eduarda Chalupy	56
Vítězslav Orel: Vědecká práce G. J. Mendla a její vztah k současnosti	58
Augustín Daněk: Dva nové doklady myšivky horské — Sicista betulina (Pallas, 1779) z Moravskoslezských Beskyd	61
Augustín Daněk: Mývalovec kuní — Nyctereutes procyonoides (Gray, 1834)	64
Literatura: Jiří Sehnal, Vzácny hudební nástroj v Mniši u Frenštátu — Josef Glivický, Josef Čapek v novojičické tiskárně — Jaromír Novák, Erich Šefčík, Problematika a význam baňsko-hutnického výzkumu v oblasti Oderských vrchů — Dva příspěvky k těžbě a zpracování nerostného bohatství ve Frenštátě p. R. a na Hukvaldech — Dvě publikace o Mošnově	67
Zprávy: Za Vladimírem Vaculkou — Příborská studentská stávka — K historii školy v Trnávce — Rok 1806, rok hrůzy a zoufalství, (K 170. výročí vzniku tyfové epidemie ve Fulneku a okolí) — Entomologická výstava — Kroužkování ptáků na území okresu Nový Jičín (Akce Balt) — Zpráva o činnosti okresního archivu v Novém Jičíně za rok 1977 — Celookresní seminář k péči o zeleň — 50 let od smrti Julia Volka-Choráze	71

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN
Číslo 21

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Vlastivědný ústav v Novém Jičíně

Svazek 21 vyšel v roce 1978

Rídí a odpovídá redakční rada v čele s předsedou Janem Hanákem

Cena 8 Kčs

Registrováno Sm KNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provoz 27 Nový Jičín

Zak. č. 1282

